Сяргей Чыгрын

Літаратурная Слонімшчына

Артыкулы, згадкі, гутарка

Гродна
«ЮрСаПрынт»
2019

УДК 821.161.3-1
ББК 84(4 Беи)
Ч11

*Кніга выдадзена рупнасцю
земляка Аляксандра Міско*

Чыгрын, С.М.

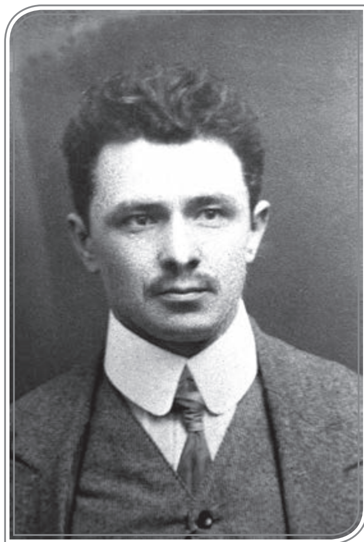
Ч11 Літаратурная Слонімшчына. Артыкулы, згадкі, гутарка / С.М. Чыгрын. – Гродна : ТАА «ЮрСаПрынт», 2019. – 174 с.

ISBN 978-985-0000-00-0.

Аўтар кнігі згадвае жыццёвыя шляхі і раскрывае творчыя стасункі тых майстроў прыгожага пісьменства, чый лёс быў звязаны са Слонімшчынай. Выданне найперш вызначаецца літаратурна-краязнаўчай накіраванасцю. Адрасуецца ўсім, хто цікавіцца гісторыяй роднага краю і мастацкім словам.

УДК 821.161.3
ББК 84(4 Беи)

ISBN 978-985-0000-00-0

Гальяш Леўчык

Няма на Чырвонаармейскай вуліцы (да верасня 1939 года гэта была вуліца 3 Мая) ў Слоніме хаткі, дзе жыў выдатны паэт, калекцыянер, мастак і музыкант Гальяш Леўчык (Ілья Міхайлавіч Ляўковіч, 1880-1944). Гэта была не хатка, а сапраўдны скарб! Потым там, дзе яна стаяла, знаходзіўся Слонімскі аўтарамонтны завод. Цяпер і завода няма, а памяшканні арэндуюць розныя фірмы.

Праект гэтай хаткі склаў і яе будаваў у 1920 годзе сам паэт, разабраўшы старую бацькаву хату. Яна прастаяла да пачатку 1960-х гадоў, але пасля была знесена, бо пашыралася тэрыторыя завода. Шкада, а мог бы быць там добры музей нашаму паэту.

Хатка Гальяша Леўчыка нагадвала маленькі і каштоўны архіў-музей. Усе сцены былі пазавешаны малюнкамі ў пазалочаных рамачках яго работ, фотаздымкамі, сярод якіх быў вялікі алейны партрэт самога Гальяша Леўчыка работы варшаўскага мастака Мечыслава Барвіцкага, які мастак зрабіў у1927 годзе. Шмат было розных кніжак, роспісаў, старых рэчаў. Паэт цікавіўся гісторыяй Беларусі, збіраў народную творчасць, калекцыяніраваў усё беларускае – кнігі, паштоўкі, значкі, музычныя інструменты. Ды і сам добра іграў на гітары, скрыпцы і акарыне.

Падобны музей беларускай літаратуры і мастацтва быў і ў ягонай кватэры ў Варшаве. Летам Гальяш Леўчык жыў у Слоніме, а зімою – у сталіцы Польшчы. Захаваўся ўспамін Зоські Верас, які яна напісала ў 1984 годзе, пра варшаўскую кватэру Гальяша Леўчыка: "Адзін даволі вялікі пакой, даўгі-даўгі, з адным акном. Пакой здаваўся вузкім таму, што адна яго сцяна была адбудаваная даволі шырокімі паліцамі ад падлогі да столі. І на іх – кніжкі, кніжкі... Сапраўды, бібліятэка вялікая, цікавая і каштоўная. Сабрана хіба ўсё, што выйшла з друку ў беларускай мове. Усе гадавікі «Нашай нівы» ад самага яе пачатку, «Гоман», некалькі нумароў «Мужыцкай праўды», Францішак Багушэвіч: Дудка, Смык..., «Сялянка» Дуніна-Марцінкевіча ды іншыя яго творы... Купала, Колас... Усё, што выдала Суполка «Загляне сонца і ў наша ваконца»... І ўсе тамы «Lud Bialoruski» М. Федароўскага, падараваныя Гальяшу Леўчыку аўтарам... Усе паліцы ўпрыгожаныя партрэтамі пісьменнікаў, паштоўкамі, краявідамі... Шмат з таго было купленым, але шмат і падараваным аўтарамі ды знаёмымі"...

З Варшавы зноў вернемся ў Слонім, дзе жыў наш дзядзька Гальяш. Дзядзькам Гальяшом яго звалі маладзейшыя слонімскія паэты, мастакі, музыканты. У доміку № 73 на вуліцы 3-га мая ў Слоніме часта бывалі паэты Анатоль Іверс, Сяргей Хмара, Сяргей Новік-Пяюн, мастак Антон Карніцкі, паэтка Наталля Арсеньева, якая некалькі гадоў жыла ў Слоніме, а таксама Ядвіся. Так-так, тая самая Ядвіся, аб якой пісаў Якуб Колас у аповесці "У палескай глушы". Пра гэта пры жыцці не раз распавядаў Сяргей Новік-Пяюн. Ён нават меў сустрэчу з Ядвісяй, іх пазнаёміў Гальяш Леўчык. Ядвіся, сапраўды, жыла ў Слоніме на Ружанскай вуліцы. Прозвішча ў яе было – Бараноўская. Яна пісала вершы і друкавала ў «Нашай ніве» пад псеўданімам Юстына. У 1945 годзе Ядвіся пакінула горад над Шчарай і выехала ў Польшчу.

Да Гальяша Леўчыка ў Слонім прыязджалі многія беларускія дзеячы. Гасцявалі ў яго хатцы мастак Язэп Драздовіч, пісьменніца і дзеячка Зоська Верас, фалькларыст і кампазітар Антон Грыневіч, пісьменнік Міхась Лынькоў, ксёндз Адам Станкевіч і нават заязджаў Янка Купала. А было гэта 14 лістапада 1939 года. Пясняр вяртаўся з Беластока з Народнага схо-

ду Заходняй Беларусі. Па дарозе на Мінск ён заехаў у Слонім, бо ведаў, што тут жыве Гальяш Леўчык. На сваім "шаўрале" Янка Купала пад›ехаў да хаткі паэта, дзе яны сустрэліся. Пасля гутаркі, Янка Купала запрасіў Гальяша ў "Першы беларускі рэстаран", які знаходзіўся ў цэнтры Слоніма. Яны паабедалі разам і развіталіся. Больш у жыцці паэтам сустрэцца не давялося. Эх, знайсці хаця б сёння той услончык, дзе ў гэтай хатцы сядзелі Янка Купала і Гальяш Леўчык!..

Ільля Ляўковіч меў шмат сяброў. Яны прыязджалі не толькі ў Слонім, але і часта пісалі пісьмы, дасылалі кнігі, паштоўкі, часопісы. А вось сяброўкі, гаспадыні ў доме ў яго не было. І неяк у 1932 годзе ён прачытаў у газеце «Кур'ер Кракаўскі» аб›яву, дзе 30-гадовая жанчына з Ваўкавыска, якая піша апавяданні, хоча выйсці замуж. Гальяш Леўчык "клюнуў" на гэтую аб'яву і напісаў жанчыне пісьмо. Пачалася перапіска, а праз пэўны час яны спаткаліся. Жанчына аказалася прыгожай і вельмі спадабалася слонімскаму паэту. Праўда яна была даволі лёгкіх паводзін і любіла жыць раскошна. І гэта Гальяша Леўчыка трохі насцярожвала. Ён нават заехаў у Дзярэчын да свайго сябра Яна Пятроўскага (жыў і памёр у ЗША), каб пагутарыць пра сваю будучую жонку. Той яго адгаворваў, каб не жаніўся на польскай дзяўчыне з Ваўкавыска. Але Гальяш не паслухаў сябра, і праз пэўны час слонімскі паэт і польская дзяўчына Зося ўзялі шлюб.

Вельмі цяжка жылося Гальяшу Леўчыку з Зосяй Ляўковіч. Яна яго не кахала і не берагла, а жыла, як хацела сама. Усе зберажэнні мужа жанчына праз некаторы час поўнасцю растраціла. А ў гады Другой сусветнай вайны за ёю сачыла нямецкая паліцыя, якой не падабаліся яе частыя выезды ў Варшаву. Паліцыя ўзяла ў яе распіску аб нявыездзе са Слоніма. Зося ўсё ж працягвала свае паездкі. Яе хутка арыштавалі, і ў камеру паліцыя падаслала правакатаршу, якой жанчына расказала, што яна захоўвае ў падушчы польскі сцяг з арлом. На кватэры немцы сапраўды знайшлі сцяг і незадоўга пасля гэтага ў 1942 годзе яе расстралялі на Пятралевіцкай гары каля Слоніма.

Гальяш Леўчык цяжка перажываў страту Зосі, відаць, моцна яе кахаў. У 1942 годзе са Слоніма ён падаўся ў Варшаву, каб ратаваць сваю кватэру і архіў. Прыбыўшы туды, ён

дабраўся да свайго дому і кватэры. Але ў ёй ужо жыла іншая сям'я, якая нічога не ведала пра папярэдніх кватэрантаў. Так наш зямляк застаўся без жонкі, без кватэры і без архіваў. У акупіраванай немцамі Варшаве ён галадаў, а напачатку 1944 года паэта не стала.

Да вышэй сказанага пра Гальяша Леўчыка хочацца нагадаць і яго біяграфічныя звесткі.

Нарадзіўся Ілья Ляўковіч роўна 20 ліпеня 1880 года ў Слоніме, куды пераехаў яго бацька з-пад Ружан у пошуках "шчасця-долі ў шырокім свеце". Ілья скончыў Слонімскае гарадское вучылішча, служыў пісарчуком у каморніка, а пасля працаваў у канцылярыі суддзі.

Набыўшы на курсах прафесію чарцёжніка, наш зямляк падаўся ў Варшаву. Там ён уладкаваўся на працу ў будаўнічы аддзел Варшаўскага магістрата. Напачатку 1920-х гадоў Ілья Ляўковіч спрабаваў перабрацца ў Вільню, але ўрэшце рэшт вярнуўся назад у Варшаву, і жыў там на становішчы то дробнага служачага, то беспрацоўнага.

З 1907 года Ілья Ляўковіч супрацоўнічаў з газетай "Наша ніва", куды дасылаў уласныя вершы, якія падпісваў псеўданімам Гальяш Леўчык. "Наша ніва" моцна прывязала варшаўскага інтэлігента да беларускай справы, залічыла ў свой актыў. У Варшаве ён збірае сродкі на пасмяротнае выданне зборніка твораў Сяргея Палуяна, шукае платную рэкламу для "Беларускага календара", выпытвае і выманьвае ў збяднелых арыстакратаў Польшчы граматы, пячаткі, беларускія выданні. У Варшаве Гальяш Леўчык аб'ядноўвае вакол сябе ўсіх беларусаў, аказвае бясконцыя таварыскія паслугі новым сябрам і знаёмым: апякуецца прыезджымі, гуртуе ў зямляцтва, каб не прапалі ў вялікім горадзе і не забыліся беларускай мовы. Шмат піша сам. А ў 1912 годзе ў Вільні выходзіць яго першы зборнік вершаў "Чыжык беларускі", які рэдагаваў Янка Купала.

У 1980 годзе беларускі літаратуразнавец Янка Саламевіч сабраў і апублікаваў асобнай кнігаю яго выбраныя творы пад загалоўкам "Доля і хлеб".

Чытаючы вершы Гальяша Леўчыка, якія ён напісаў у першай палове XX стагоддзя, адчуваеш іх сённяшнюю актуальна-

сць, злабадзённасць і смеласць. Некалькі строф з розных вершаў так і хочацца працытаваць:

***

– Чыжык, чыжык, дзе ты быў?
– Я на Белай Русі жыў:
Бачыў слёзы, жалю крык
як гаруе там мужык...

***

Чаму ўсё праўда дзесьці гіне?
Ні ў кога ласкі к чалавеку...
Калі ж бяда нас гнуць пакіне?
Калі ж у нас не будзе здзеку?

***

Дружна, браццы, будзьма ў згодзе,
Ці ў нядолі, ці ў прыгодзе.
І злучымся ў шнур, як гусі
На дабро ўсёй Беларусі.

***

Пара беларусам, пара
Для роднага краю старацца,
Для долі, свабоды, дабра
За шчасця, народ свой змагацца.

***

Хто адрокся сваіх,
Хто стыдацца нас стаў
І прыліп да чужых, –
Каб ён свету не знаў!..

***

Нічога не хочу… Нічога, нічога –
Ні грошай, ні славы, ні шчасця сляпога…
А толькі ўсё жду я, каб родная мова
Хутчэй дачакала свабоднага слова!

Кандрат Лейка

Недалёка ад горада Слоніма знаходзіцца маленькая вёсачка Збочна са старажытным гарадзішчам. У гэтай вёсцы ажно ў XIX стагоддзі ў беднай сялянскай сям'і Тодара і Тэклі Лейкаў нарадзіўся сын Кандрат, які некалі напіша ў сваёй аўтабіяграфіі: "Нарадзіўся я ў 1860 годзе, 17 верасня, здаецца".

Дзяцей тады ў сялянскіх сем'ях было многа. У сям'і Лейкаў, акрамя Кандрата, гадаваліся яшчэ тры браты. Бацька часта хварэў, таму працаўнік з яго быў слабы. А маці вызначалася працавітасцю, вельмі любіла дзяцей, была ласкавай і добрай.

Чытаць Кандрата навучыў яго родны дзядзька Раман. З гэтага часу будучы пісьменнік і педагог на ўсё жыццё палюбіў кнігу і ніколі ў жыцці з ёй не расставаўся. Хутка хлопчыка паслалі вучыцца ў Азярніцкае вучылішча, якое знаходзілася недалёка ад Збочна. Кандрат вучыўся старанна, кожны дзень з палатнянай торбачкай бегаў у школу. Ён стаў любімым вучнем настаўніка вучылішча Восіпа Міхайлавіча Віктарскага.

Адначасова з вучобай трэба было Кандрату дапамагаць сям'і, бо хлеб тады здабываўся нялёгка. Кандрат разам з сябрам Сымонам наймаліся ў пастухі. Да ўсходу сонца хлопчыкі гналі статак у поле. А халодная раса балюча кусала босыя ногі. Да-

водзілася грэць адну нагу аб другую. А калі з-за лесу паказвалася сонейка, сябры залазілі на вялікі камень і грэліся. Кандрат часта распавядаў што-небудзь цікавае, нават выдумляў сам на хаду, а Сымон слухаў. Беларускія хлопчыкі тады марылі пра шчаслівае жыццё, пра будучыню.

У Кадрата Лейкі часта балелі ногі. Халодная раса студзіла ступні, а потым нылі калені, што ноччу немагчыма было заснуць. Ён падыходзіў да матулі, якая сагравала сыночку ножкі, гладзіла іх сваімі мазолістымі рукамі, лячыла іх народнымі сродкамі, бо, каб выклікаць доктара, не хапала грошай.

Азярніцкае вучылішча Кандрат закончыў паспяхова. Настаўнік Восіп Вікторскі бачачы, што хлопец вельмі здольны да вучобы, выкарыстаў усе мажлівасці, каб паслаць яго вучыцца ў Свіслацкую настаўніцкую семінарыю за казённы кошт. І Кандрат Лейка паехаў вучыцца.

Пасля вучобы ў 1879 годзе яго накіравалі працаваць настаўнікам у мястэчка Косава Слонімскага павета (цяпер гэта Івацэвіцкі раён Брэсцкай вобласці), якое знаходзіцца 35 вёрст ад роднай вёскі Збочна. Хутка цяжка захварэе маці. У моцную завіруху на санях сын з Косава дабіраецца ў родную вёску. Маці застаў яшчэ жывою, але нічым дапамагчы ён ёй не змог. Яна вельмі хацела жыць, каб пабачыць, які лёс напаткае яе адзінага вельмі вучонага сына.

Пазней сваёй маці Кандрат Лейка прысвеціць два апавяданні “Успамін” і “Таклюся-сухотніца”, якія друкуюцца ў гэтай кніжцы. Ён так моцна любіў сваю маці, так верыў у яе высокую маральную чысціню і справядлівасць, у яе прыродныя разумовыя здольнасці, што дазволіў ёй, простай сялянцы, у апавяданні ўзнімаць важныя пытанні таго часу. Кандрат Лейка пісаў: “Перад Таклюсяй цяпер неразгаданаю загадкаю стаяла тры цікавых пытанні:

Першае: калі паміж людзьмі будзе праўда?

Другое: ці дадуць калі-небудзь беднякам зямлі?

Трэцяе: калі ўсім людзям дазволена будзе вучыцца і маліцца на сваёй роднай мове?..

Пазней удзячны сын паставіць на магіле маці ў вёсцы Збочны дарагі чыгунны помнік. Гэты помнік захаваўся да сённяшніх дзён.

Пяць гадоў працаваў Кандрат Лейка настаўнікам у Косаве. Тут ён пачаў пісаць на роднай мове свае першыя вершы, датаваныя 1883 годам. Працаваць у Косаве было цяжка, дый не перасталі балець ногі. А калі ён звярнуўся да доктара, той параіў яму памяняць месца жыцця на цёплы і сухі клімат. І ў 1884 годзе наш зямляк пераязджае ў Харкаўскую вобласць на Украіну. Там ён спачатку працуе настаўнікам у Лініўскім пачатковым народным вучылішчы, а пасля праз год быў пераведзены ў Аснавянскае народнае вучылішча.

У 1887 годзе ў двухпавярхоўным доме сваякоў украінскага пісьменніка Грыгорыя Квіткі-Аснаўяненкі ў Харкаве адкрылася вучылішча для сляпых дзяцей. Праз пяць гадоў вучылішча пераехала ў новы трохпавярховы корпус на Сумскую вуліцу. Гэты корпус быў пабудаваны па абразцу дрэздэнскай школы для сляпых дзяцей на грошы, якія былі сабраныя жыхарамі Харкава, а таксама за кошт мясцовага універсітэта. Начальнікам вучылішча ў новым корпусе быў прызначаны беларус Кандрат Тодаравіч Лейка.

З вялікай любоўю Кандрат Лейка ўзяўся за справу выхавання сляпых дзяцей. Ён уважліва вывучай іх псіхалогію, распрацаваў сваю методыку навучання. Для дзяцей, якія не бачылі, праводзіліся экскурсіі ў поле, у лес, ажыццяўляліся паездкі на экскурсіі ў Палтаву і ў Кіеў. Найбольш таленавітых хлопчыкаў і дзяўчынак на свой страх і рызыку ён пачаў навучаць музыцы.

Шмат увагі наш зямляк удзяляў фізічнаму выхаванню сваіх гадаванцаў, бо лічыў, што з дапамогаю гімнастычных практыкаванняў можна пазбавіцца дэфектаў каардынацыі цела дзіцяці. На кожным пасяджэнні папячыцельскага савета Кандрат Лейка паўтараў адно і тое: “Гаспада! Прашу вас асігнаваць дадатковыя сродкі на спартыўныя снарады для вучылішча”. А яму адказвалі: “Еще чего придумали! У нас приют для слепцов или обезьяний цирк”. Але сродкі Лейка знаходзіў. І на пляцоўцы каля вучылішча з’явіліся турнікі.

Становішча навучальнай установы пагоршылася тады, калі старшыня папячыцельскага савета прафесар К.А.Андрэеў быў пераведзены на службу з Харкава ў Маскву. З ад’ездам прафесара на вучылішча пачалі менш выдаткоўваць сродкаў. Тады Кандрат Лейка вырашыў прыдбаць свой агарод. Выхаванцы

самі саджалі градкі, а восенню збіралі ураджай бульбы, морквы, капусты, буракоў, цыбулі, якіх хапала на ўсю зіму.

У 1897 годзе вучылішча выпусціла 6 першых вучняў. Але ўсе яны паехалі да сваіх бацькоў і далей вучыцца ніхто з іх не пайшоў, а дома былыя вучні займаліся пляценнем карзін. Усё гэта бачыў іх начальнік і вельмі перажываў. Ён пачынае выношваць новыя планы падрыхтоўкі сваіх выхаванцаў і рыхтуе іх да паступлення ў гімназіі і ва універсітэты. Вучылішча пачынае працаваць па праграме пачатковых класаў гімназіі.

Працуючы ў Харкаўскім вучылішчы для сляпых дзяцей, Кандрат Лейка прайшоў спецыяльныя курсы ў Пецярбургу, а таксама слухаў лекцыі ў Харкаўскім універсітэце. Ён вельмі часта выступаў у друку з артыкуламі на розныя педагагічныя тэмы. Друкаваўся ў пецярбургскіх часопісе “Слепец” і газеце “Южный край”, а таксама ў харкаўскай перыёдыцы – газеце “Губернские ведомости” і “Южный край”. Некаторыя свае артыкулы падпісваў псеўданімам Мрачный.

У 1893 годзе ў Харкаве Кандрат Лейка выдае сваю першую кнігу на рускай мове “Русская азбука. Учебник родной грамоты для классного и домашнего употребления”. Але ў Харкаве Кандрат Лейка не забываў і пра родную мову. У гэты час ён піша шмат паэтычных твораў, прысвечаных птушкам, хатнім жывёлам, а таксама сатырычныя вершы.

Ішоў студзень 1905 года і ў вучылішча для сляпых дзяцей уварваўся вецер рэвалюцыі ў Расіі. Вучні і настаўнікі абмяркоўвалі падзеі ў сваім горадзе, цікавіліся навінамі і нелегальнай літаратурай. Кандрат Фёдаравіч патураў ім. Аб гэтым даведаліся мясцовыя ўлады і звольнілі яго ад займаемай пасады за “опасное вольнодумство в вопросах воспитания слепых детей”. На яго месца прыйшоў нехта Захараў – чалавек далёкі ад педагогікі і выхавання. Пры ім усе новаўвядзенні , якімі ганарыўся Лейка, хутка зніклі, а вучылішча ператварылася ў “богоугодный приют”. Аднойчы нават каля кабінета новага начальніка адбыўся пратэст. Хлопчыкі і дзяўчынкі патрабавалі, каб у вучылішчы было ўсё, як пры Кандрату Тодаравічу Лейку, найперш – прагулкі па горадзе, спартыўныя мерапрыемствы, экскурсіі.

Цяжка сёння адказаць: ці дабіліся былыя гадаванцы наша-

га земляка сваіх патрабаванняў, але Кандрат Лейка ў вучылішча больш не вярнуўся. Гэтая навучальная ўстанова для сляпых дзяцей існуе ў Харкаве і сёння. Але называецца яна інакш. Цяпер гэта абласная спецыяльная гімназія-інтэрнат для сляпых дзяцей імя У.Г. Караленкі.

Пасля Харкаўскага вучылішча для сляпых дзяцей Кандрат Лейка пэўны час працуе выкладчыкам рускай мовы ў Елісаветградскім камерцыйным вучылішчы, а пасля ў адной з прыватных жаночых гімназій.

У 1911 годзе наш зямляк пераязджае ў горад Валкі Харкаўскай губерні і ўладкоўваецца на працу ў мясцовае павятовае ведамства на пасаду загадчыка навучальнага аддзела. Гэта быў самы плённы і шчаслівы час для Кандрата Лейкі. Праўда, калі не лічыць смерць ягонай маладой жонкі. Яна памерла падчас родаў у 1916 годзе. Дактарам удалося толькі выратаваць сына Віталя, якога маленькага на выхаванне забрала на Палтаўшчыну Анастасія Васільеўна Пеліпенка – родная сястра жонкі Кандрата Лейкі.

У Валках Кандрат Лейка наладжвае шчыльныя сувязі з Бацькаўшчынай. Ён перапісваецца з беларускімі дзеячамі і літаратарамі Лявонам Дубяйкоўскім, Гальяшом Леўчыкам, Янкам Купалам, з рознымі беларускімі таварыствамі і камітэтамі, а таксама з рэдакцыямі беларускіх газет і часопісаў. Шмат піша і перакладае з украінскай мовы на беларускую. Свае творы дасылае ў Вільню, а з кастрычніка 1911 года друкуецца ў “Нашай ніве” – апавяданне “Успамін” і верш “Зязюлька”. На старонках “Нашай нівы” з’яўляюцца яго апавяданні “Кульгавы дзядзька Раман”, “Таклюся-сухотніца”, “Лес шуміць”, Панас Крэнт”, “Абмылка”, “Пан Трудоўскі”, верш “Навальніца” і іншыя творы. Друкуецца таксама ў “Беларускім календары на 1916 год”, у “Гомане”, “Беларускай думцы”, пазней – у “Нашай думцы”.

У сваіх апавяданнях і вершах Кандрат Лейка апісваў унутраны свет сваіх герояў, расказваў пра сацыяльныя канфлікты рэчаіснасці. Творы яго па-свойму філасофскія і псіхалагічныя, а таксама разнастайныя па жанру і тэматыцы. Некаторыя з іх, асабліва вершы, напісаныя з гумарам, з баечнай мараллю, з элементамі выкарыстання фальклору. Максім Гарэцкі некалі напіша пра Кандрата Лейку: “Надта здольны нашаніўскі апавядальнік”.

У 1912 годзе ў Вільні асобнай маленькаю кніжачкай выходзіць з друку п’еса Кандрата Лейкі для дзяцей “Снатворны мак”, якую ён прысвяціў вясковым дзецям Слонімскага павету. Яна паклала пачатак беларускай нацыянальнай драматургіі для дзяцей.

У 1917 годзе хвароба ног, якой захварэў у юнацтве, дала пра сябе знаць. А праз год Кандрата Лейку спаралізавала. У чэрвені 1918 года пляменнікі перавязлі яго ў горад Здалбунаў на Валынь да роднага брата Івана.

Пісьменнік моцна перажываў, найперш тое, што быў прыкаваны да ложка і не змог бачыцца са сваім маленькім сынам Віталем, якога часта наведваў на Палтаўшчыне. Ды і матэрыяльнае становішча стала жахлівым. Валынь перайшла пад Польшчу і пенсію, якую Кандрат Лейка атрымліваў праз Ровенскае казначэйства, палякі адмянілі. Таму апошнія тры гады ў Здалбунаве жыў ён за кошт дапамогі сяброў з Беларусі і Беларускага камітэта ў Варшаве. Землякі клікалі Кандрата дамоў у Гародню альбо на Слонімшчыну, але сіл вяртацца ўжо не было. “Падацца на Бацькаўшчыну, жыць там паміж сваіх братоў, умерці і легчы ў магілу на сваёй зямлі – о, яка б гэта была для мяне радасьць, шчасьце, але я не змагу гэтага выканаць, бо жыцьцё мяне зусім задавіла, а аб Маці-Айчыне магу цяпер толькі ў салодкіх марах успамінаць…”, – пісаў Кандрат Лейка ў адным са сваіх пісем Лявону Дубяйкоўскаму (“Наша ніва”, 1999, № 6).

Перад самай смерцю ён паспеў паслаць у Беларускае Навуковае Таварыства восем сшыткаў сваіх твораў з надзеяй, што таварыства выдасць іх асобнаю кнігаю пад загалоўкам “Засеўкі”. Пра кніжку ён марыў і ў 1914 годзе, калі атрымаў ліст ад Янкі Купалы, які паведамляў, што Беларускае Выдавецкае Таварыства ў Вільні хоча выдаць асобнаю кнігаю ягоныя творы. Але вершы і апавяданні Кандрата Лейкі асобным зборнікам свет так і не пабачылі, а многія з іх проста згубіліся. Ды і сам пісьменнік памёр у верасні 1921 года ў Здалбунаве на Украіне, дзе і быў пахаваны.

Магіла нашага земляка знаходзіцца на адных са старых могілак Здалбунава. За ўсе гэтыя дзесяцігоддзі ніхто з беларускіх літаратараў там ніколі так і не пабываў. Толькі мне ў пачатку 1990-х гадоў пашанцавала адшукаць там яго магілу і сфата-

графаваць. Магіла беларускага пісьменніка ўжо зраўнялася з зямлёю і зарасла травою і кустамі. Толькі дзякуючы жалезнаму крыжу з шыльдачкаю ўдалося яе знайсці. На крыжы на ўкраінскай мове напісаны словы:

Нудьга його задавила
На чужому полю.
В чужу землю положила –
Такай ого доля.
К. Лейко

Світла памяць про Вас
Завжди буде жити
В серцях наших.
Родичи

Увесь час Кандрат Лейка хацеў вярнуцца на сваю Радзіму, памерці на роднай зямлі. Але гэта яго мара так і не збылася. У 2015 годзе я сабраў спадчыну Кандрата Лейкі і выдаў асобнай кніжкай пад загалоўкам “Пан Трудоўскі”. Гэтым выданнем вярнуў яшчэ адно імя пачынальнай нашай беларускай літаратуры.

Сцэна са спектакля “Снатворны мак” па п’есе Кандрата Лейкі. Дзвінск

Сяргей Дарожны

У крывавую хвалю сталінскага генацыду ў 1936 годзе трапіў і паэт са Слоніма Сяргей Дарожны (Серада Сяргей Міхайлавіч, 1909-1943). Ён быў арыштаваны ў канцы жніўня ў Мінску просто на кватэры, дзе пражываў на Першым беларускім завулку 3-А. Праз год органы НКУС асудзілі паэта за тое, што ён быў "членам антысавецкай нацдэмаўскай арганізацыі" на 8 гадоў...

У пошуках матэрыялаў пра свайго земляка мне шмат некалі дапамагалі беларускія пісьменнікі Васіль Хомчанка, Павел Пруднікаў, Станіслаў Шушкевіч, Максім Лужанін, Сяргей Грахоўскі, якія добра ведалі паэта пры жыцці. Але цяпер ужо няма ў жывых і гэтых літаратараў. Засталіся толькі іх пісьмы да мяне, згадкі, успаміны, некаторыя здымкі. Васіль Хомчанка 8 ліпеня 1988 года пісаў мне: "Я Сяргея Дарожнага ў 1940 годзе сустрэў у лагеры (Ніжне-Амурскі лагер). З ім разам быў у калоніі, ці лагпункце да 5 красавіка 1941 года. Я вызваліўся, а ён застаўся. Сястра Дарожнага, якая жыве ў Менску, сказала, што Сяргей памёр у 1943 годзе ў калоніі ад запалення лёгкіх – так ёй паведамілі. Але гэтаму я мала веру. Сяргей, відаць, памёр ад голаду і ад цяжкай працы...".

Магчыма і так. Паэта не стала 19 ліпеня 1943 года ў

Камсамольску-на-Амуры (Расія). Па хадайніцтву сястры Сяргея Надзеі Юшкевіч, ён быў рэабілітаваны прэзідыумам Вярхоўнага суда БССР 29 снежня 1957 года і ўзноўлены ў Саюзе пісьменнікаў.

На Слонімшчыне людзі кажуць: калі нарадзіўся няшчасным, то няшчасным і памрэш. Так было і з Сяргеем Дарожным. Нарадзіўся ён у Слоніме ў сям'і вайскоўца 25 лютага 1909 года. Калі пачалася Першая сусветная вайна, бацьку забралі на фронт, скуль ён ужо ніколі не вярнуўся. А маці Сяргея з чацьвярыма дзецьмі была эвакуіравана аж у Варонеж. Дамоў вярнуліся толькі ў 1918 годзе. Але вярнуліся не ў Слонім, а ў вёску Ляскавічы Петрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці. Маці было цяжка адной гадаваць дзяцей, таму Сяргея, Марыю і Надзею яна афарміла ў Мазырскі дзіцячы дом, а з малодшай дачкой засталася жыць у вёсцы. "Мама нам не дапамагала, бо сама хадзіла па вёсках і жабравала", – пісала мне ў пісьме 17 ліпеня 1989 года Надзея Юшкевіч – родная сястра Сяргея Дарожнага.

У 1924 годзе Сяргей скончыў сямігодку і паступіў ў Мінскі беларускі педтэхнікум, а з трэцяга курса перавёўся на літаратурна-лінгвістычнае аддзяленне педагагічнага факультэта Белдзяржуніверсітэта. У адзін са шчаслівых дзён 1925 года Сяргей Серада прынёс у рэдакцыю газеты "Беларуская вёска" сшытак сваіх вершаў. Загадчыкам літаратурнага аддзела газеты быў тады Кузьма Чорны, які папрасіў юнака пачытаць яму свае радкі. І Сяргей пачаў:

…Беларусь больш не стане крыжам
Пры дарозе, з Хрыстом распятым...

Калі гэтыя радкі пачуў Кузьма Чорны, то вельмі расчуліўся, бо дужа спадабаліся яны слыннаму пісьменніку. А самыя лепшыя паэтычныя творы маладога паэта ён хутка апублікаваў. З той пары вершы Сяргея Дарожнага рэгулярна пачынаюць з'яўляцца ў перыядычным друку. У 1926 годзе ён становіцца сябрам літаратурнага аб'яднання "Маладняк", а потым – "Узвышша". Каля паэту споўнілася 17 гадоў, ён (у сааўтарстве з родным братам Змітрака Бядулі – Ізраілем Плаўнікам) адным з першых сярод сваіх аднакурснікаў выдае свой паэтычны

зборнік “Звон вясны”. Пасля былі асобныя паэтычныя зборнікі “Васільковы россып” (1929) і “Пракосы на памяць” (1932).

Найбольш за ўсё талент Сяргея Дарожнага раскрыўся ў лірыцы. Ды і сам ён быў вельмі прыгожым хлопцам, якога дужа любілі дзяўчаты. У адным з пісем да аўтара гэтых радкоў пісьменнік Павел Пруднікаў пісаў: “Сяргей Дарожны быў прыгожы, чарнабровы і чорнавалосы, высокі юнак. Заўсёды быў акуратна апрануты. Насіў белую сарочку з накрухмаленым каўнерыкам і чорны гальштук. Ніколі не хваліўся сваімі поспехамі. Любіў і цаніў сяброўства. Аднойчы на шклозаводзе ў Барысаве мы наладзілі літаратурны вечар. Былі я, Сяргей Дарожны, Мікола Нікановіч, Клім Грыневіч, Віктар Казлоўскі, Змітрок Астапенка. Калі ў заключэнне вечарыны выступіў наш галоўнакамандуючы – Сяргей Дарожны – і прачытаў свой верш “Белымі пялёсткамі”, зала грымела. Апладысменты не змаўкалі, яго прасілі чытаць і чытаць”. А паслухаць моладзі тады было што. І такое яна любіла:

Пасінела неба раніцой над гаем,
Пасінела рана –
Скрозь.
А сягоння любая у мяне другая,
Ў залатым убранні,
Ля бяроз...

Вельмі папулярнай ў 1930-я гады была на Беларусі песня Сяргея Дарожнага “Нявеста”. Яна амаль штодня гучала па радыё, яе спявалі многія беларускія хары...

Рыхтаваўся да друку і чацвёрты зборнік вершаў паэта са Слоніма, але выйсці не пасьпеў. Сяргей Дарожны назаўсёды застаўся 34-гадовым у далёкай расійскай глыбінцы, многа чаго не дагаварыўшы ў сваіх песнях. Яго асабовая справа № 9935-С знаходзіцца ў архіве КДБ Беларусі за сямю пячацямі.

Янка Бялькевіч

Пра беларускага лексікографа і лексіколага, аўтара вядома “Краёвага слоўніка ўсходняй Магілёўшчыны” Янку Бялькевіча (1883-1960) хораша неяк сказаў вершам Алесь Пісьмянкоў:

Я зноў аб галоўным,
Аб кроўным,
Я зноў пра свае карані:
Гартаю
Бялькевічаў “Слоўнік”,
Нібыта гасцюю
Ў радні.

Але Янка Бялькевіч быў родам не з Магілёўшчыны, а са Слонімшчыны з вёскі Варонічы, дзе ён з’явіўся на свет 6 сакавіка 1883 года ў сялянскай сям’і. Перад пачаткам Першай сусветнай вайны сям’ю Бялькевічаў, як і тысячы беларускіх сем’яў, выгналі ў бежанства ў Расію. Бялькевічы апынуліся ў Саратаўскай вобласці. Там было цяжка, і ў 1919 годзе беларусы вярнуліся на Бацькаўшчыну. Янка Бялькевіч пачаў працаваць загадчыкам Вароніцкай беларускай школы, потым інспектарам беларускіх школ Слонімскага павета. Шмат чытаў беларускіх выданняў з Вільні. Бежанства далося ім не дужа лёгка, як і астатнім беларусам, якія змаглі вярнуцца дамоў. А тут трэ-

ба было пачынаць жыццё па-новаму. Усё гэта бачыў малады 35-гадовы настаўнік. І вельмі жадаў, каб беларусы дома хутка абжыліся, каб мелі свой дом, зямлю, гаспадарку. Янка шчыра перажываў за ўсё і за ўсіх. Аднойчы ён нават напісаў верш “Жаданне”, які даслаў у Вільню ў рэдакцыю газеты “Незалежная Беларусь”. І верш надрукавалі ў першым нумары за 1919 год:

Шчабячы, ты салавейка,
У зялёным гаі,
Залівайся як жалейка
Ў родным маім краі.
Прапяі ты міла птушка,
Як жывуць на свеце
Беднай маёй Беларусі
Нешчаслівы дзеці.
Дзе яны цяпер блукаюць,
Па якіх дарогах,
І як яны абіваюць
Чужыя парогі?..
І якую яны зносяць
Пагарду, пакуту…
І як яны Бога просяць,
Каб змяншыў іх мукі.
Каб памог ім Бог сабрацца
Каля сваёй маткі,
Сваю ўласну збудаваці
Хоць маленьку хатку.

Праўда, пра тое, што Янка Бялькевіч займаўся паэзіяй, ніхто ніколі не пісаў. Аказваецца, наш вядомы мовазнаўца пачынаў свой шлях з паэзіі. Пасля Свіслацкай настаўніцкай семінарыі ён быў загадчыкам Вароніцкай сельскай школы, потым інспектарам школ Слонімскага павета, а са жніўня 1920 года працаваў у Наркамаце асветы БССР і ў школах Менску.

Для паглыблення сваіх педагагічных ведаў Янка Бялькевіч паступіў на этнолага-лінгвістычнае аддзяленне толькі што адкрытага Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Ён не прапускаў ніводнай лекцыі, выступаў на семінарах з грунтоўнымі навуковымі рэфератамі па пытаннях беларускай і

рускай філалогіі, удзельнічаў у розных гуртках. Яшчэ студэнтам Янка Бялькевіч па заданню слоўнікавай камісіі Інбелкульта збірае лексічны матэрыял для тлумачальнага слоўніка беларускай мовы, распісваючы на карткі творы Ядвігіна Ш. і Максіма Багдановіча. Адначасова студэнт Бялькевіч запісвае і сістэматызуе беларускія словы з іншамоўнымі каранямі, мяркуючы скласці слоўнік іх.

Пасля заканчэння ўніверсітэта Янка Бялькевіч стаў працаваць дырэктарам Мсціслаўскага педагагічнага тэхнікума. Па просьбе слоўнікавай камісіі Інбенкульта ён збірае і сістэматызуе матэрыялы для дыялектнага слоўніка ўсходняй часткі Магілёўскай вобласці. У вольны час ён выязджае ў раёны, запісвае новыя словы і правярае запісаныя. Напрыканцы 1926 года картатэка будучага слоўніка ўжо налічвала 15 тысяч лексічных адзінак. Часопіс “Наш край” (1928, № 12. С.50) паведамляў пра першыя поспехі Бялькевіча: “Словы на першыя літары слоўніка ўжо апрацаваны ўкладальнікам…”.

Паралельна з укладальнікам слоўніка Янка Бялькевіч даволі часта выступае на старонках розных беларускіх выданняў. У прыватнасці, на старонках “Узвышша” ён друкуе рэцэнзіі на слоўнікі, рэзка выступае супраць ужывання ў беларускай літаратурнай мове слоў акаляць і акаляючы са значэннем рускіх окружать, окружающий (нататка “Аб слове акаляць”(Узвышша, 1928, № 2) і г.д.

У Янкі Бялькевіча было шмат планаў і задумак. Але ён хутка будзе арыштаваны ДПУ БССР па справе Саюза вызвалення Беларусі. Гэта здарылася 17 лютага 1930 года. І хоць вінаватым ва ўсім ён сябе не прызнаў, паводле пастановы калегіі АДПУ СССР ад 10 красавіка 1931 года яго саслалі на 5 гадоў у Іашкар-Алу. Там працу над беларускай філалогіяй яму замянілі працай на лесапавале. А калі вызваліўся, выехаў у Данецкую вобласць, дзе выкладаў у школах рускую мову і літаратуру.

У 1948-1958 гадах працаваў у розных навучальных установах Жданава. Але і там, далёка ад Радзімы, Янка Бялькевіч не спыняў працу над слоўнікам. Ён вельмі хацеў вярнуцца на Беларусь, але да канца жыцця на гэта не атрымаў дазволу. Сэрца не вытрымала такой зняважы. За месяц да смерці яго

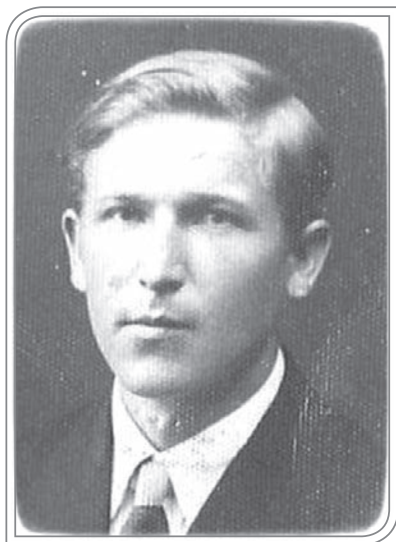
рэабілітавалі, а ў кастрычніку 1960 года даследчыка нашай мовы і паэта не стала.

Клопаты аб выданні «Краёвага слоўніка ўсходняй Магілёўшчыны» пасля смерці Янкі Бялькевіча ўзялі на сябе яго жонка Ніна Мікалаеўна Улашчык і сын Узяслаў. І ў 1970 годзе ён пабачыў свет. Гэты слоўнік – адзін з самых поўных і грунтоўных з ліку ўсіх вядомых рэгіянальных (абласных) слоўнікаў беларускай дыялектнай мовы.

Слоўнік Янкі Бялькевіча з›яўляецца багатым зборам лексікі жывой народнай мовы насельніцтва ўсходняй часткі Магілёўскай вобласці. Ён змяшчае каля 20 тысяч слоў. Вялікае слоўнае багацце, сабранае Янкам Бялькевічам, даўно просіцца перавыдання, перавыдання не толькі слоўніка, а і іншых ягоных літаратуразнаўчых прац.

Выкладчыкі і студэнты БДУ. Стаіць другі злева Янка Бялькевіч, 1924 г.

Язэп Вількоўшчык

На старонках беларускіх віленскіх выданняў у 1930-х гадах шмат друкавалася аўтараў пад рознымі псеўданімамі і крыптанімамі, сапраўдныя прозвішчы якіх да сённяшніх дзён нерасшыфраваныя, нераскрытыя, застаюцца нам невядомымі. Гэта дзесяткі паэтаў, празаікаў, простых карэспандэнтаў з розных рэгіёнаў былой Заходняй Беларусі, якія дасылалі навіны са сваіх вёсак, мястэчак, гарадоў. Далёка не ўсіх аўтараў псеўданімы і крыптанімы раскрыў у сваім “Слоўніку беларускіх псеўданімаў і крыптанімаў (XVI-XX стст.)” (Мн., 1983) і Янка Саламевіч (1938-2012).

Але, як кажуць у народзе, нішто нікуды не знікае і не прападае. Не знікла ў невядомасць і творчасць заходнебеларускага паэта Язэпа Вількоўскага. Гэта яго дзесяткі лірычных вершаў і розных баек друкаваліся ў віленскіх календарах, калектыўных зборніках, у часопісах “Шлях моладзі”, “Нёман”, у “Беларускай крыніцы” і іншых. Пад сваімі творамі ён рэдка ставіў уласнае прозвішча Язэп Вількоўскі, часцей за ўсё ён падпісваўся Язэп Вількоўшчык, Я.Вількоўшчык, Vilkouscyk J, Vilkoscyk Jazep, J.V, Я.В. Нават Янка Саламевіч у сваім “Слоўніку бела-

рускіх псеўданімаў і крыптанімаў (XVI-XX стст.)” прыгадвае Язэпа Вількоўскага і што ён друкаваў у часопісе “Шлях моладзі” у 1933 годзе ў № 3 і ў 1934 годзе ў № 1, 3 свае творы пад псеўданімамі Vilkouscyk J, Vilkoscyk Jazep. Дык хто ж такі Язэп Вількоўшчык?

Сустрэча з Вількоўскімі

Гісторык і журналіст Сяргей Ёрш мне некалькі разоў нагадваў, каб я шукаў сляды Вількоўшчыка на Слонімшчыне. “Магчыма ён родам з вёскі Варонічы Слонімскага павета. Пашукай на Слонімшчыне яго сляды, усіх Вількоўскіх апытай”, – раіў мне Сяргей Ёрш. І я паслухаў сябра. Наведаў вёску Варонічы, суседнія вёскі, але там Вількоўскіх няма і ніхто Язэпа Вількоўскага са старэйшых жыхароў не памятае. А вось у Слоніме на адну сям’ю Вількоўскіх патрапіць удалося. Ірына Аляксееўна Вількоўская шмат гадоў адпрацавала настаўніцай матэматыкі ў СШ № 4 г. Слоніма, цяпер на пенсіі. Гэту жанчыну добра ведаў, таму пасля вясковых пошукаў, звярнуўся да яе. На маё пытанне, ці мае якое дачыненне Язэп Вількоўскі да яе сям’і, жанчына ўпэнена адказала, што гэта бацька яе мужа Андрэя Вількоўскага.

Не адкладваючы надоўга такую прыемную навіну, я хутка завітаў у вялікі дом Вількоўскіх на вуліцы Загараднай у Слоніме. Мы гутарылі некалькі гадзін. “Тое, што бацька пісаў байкі, я ведаў раней, але што ён актыўна друкаваўся ў даваенных віленскіх выданнях, я нічога не чуў. Ды і бацька мне пра гэта не казаў. Ён быў маўклівы. У вольны час нешта пісаў. А што пісаў – мы не цікавіліся. Ён вельмі шмат чытаў: беларускую, рускую, польскую літаратуру, меў вялікую бібліятэку класічнай літаратуры. Ён з мамай жыў побач з нашым домам. Там былі ўсе яго архівы і бібліятэка. А калі бацькі, а потым маці не стала – мы гэты дом прадалі. Сёе-тое забралі сабе, астатнія паперы, здымкі, кнігі не перавозілі, не забіралі – усё засталося там, і гэтым усім распарадзіліся новыя гаспадары, купленага ў нас дома”, – адразу расчараваў мяне Андрэй Вількоўскі.

Да нашай размовы далучыліся і Ірына Вількоўская, а потым іх дачка Вольга. Жанчыны паказалі некалькі старых пажаўцелых ад часу дакументаў, сярод іх і “Выпіска з працоўнай

кніжкі” Язэпа Вількоўскага, пачынаючы з 1944 года, а таксама фотаздымкі яго і некалькі карцін. “Свёкар быў вельмі адукаваным чалавекам, шчырым, паважаным, – пачала ўспамінаць Ірына Вількоўская. – Мой муж Андрэй – гэта яго адзіны сын. І бацькі для яго, для нас, нічога ніколі не шкадавалі, усё жыццё яму дапамагалі”. Дачка Андрэя і Ірыны Вількоўскіх Вольга з вялікай зацікаўленасцю слухала нашу размову і была моцна здзіўлена, што яе дзед Юзік (так яны яго клікалі) быў беларускім паэтам. “Мой дзядуля яшчэ добра маляваў карціны, перамалёўваў творы іншых мастакоў. Але з часам усё знікла: некалькі карцін яго ўкралі, іншыя ён падараваў сябрам і знаёмым. А яшчэ мне дзед казаў, што ён дзесьці закапаў клад. Але што там ён закапаў і дзе – я не ведаю, і мама з татам таксама не ведаюць”, – прызналася Вольга. Магчыма той клад захоўвае пісьмы ад Янкі Купалы, Якуба Коласа, Гальяша Леўчыка, Наталлі Арсенневай, Янкі Багдановіча, Язэпа Найдзюка, Хведара Ільяшэвіча. А магчыма Язэп Вількоўскі закапаў і сапраўдны скарб манетаў. Справа ў тым, што ў 1935 годзе ён для Віленскага музея Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры падараваў шмат манет, старых выданняў і фотаздымкаў. Нават атрымаў падзяку. Гэта падзяка была апублікавана ў “Беларускай крыніцы” 25 ліпеня 1935 года ў № 29: “ Падзяка. Грамну Яз.Вількоўскаму ў Слоніме за дараваныя для Музэю Беларускага Інстытуту Гаспадаркі і Культуры: 1. Калекцыю 24-ох медзяных і сярэбраных, старадаўных і навейшых манэт. 2. Калекцыю папяровых грошаў. 3. Экзэмпляр “Беларускага Слова” № 16 з дня 22 кастрычніка, 1920 г. Горадня. 4. Экзэмпляр час. “Mlody Literat” і альбом – шчыра дзякуе Цэнтральны Ўрад БІГІК”. Так што невядома, што і дзе закапаў беларускі паэт і калекцыянер.

Падчас першай сустрэчы я паказаў Вількоўскім старыя часопісы “Шлях моладзі” за 1930-я гады з вершамі іх бацькі і дзядулі. Пад некаторымі вершамі стаяла дата і месца напісання: г. Слонім. Мы дамовіліся, што Вількоўскія перагледзяць усе свае хатнія архівы, нават завітаюць да тых людзей, каму прадалі бацькаву хату, а раптам штось там засталося з рукапісаў, з пісем, са старых віленскіх выданняў…

З біяграфіі Язэпа Вількоўшчыка

Язэп Вількоўшчык (сапраўднае прозвішча Вількоўскі Іосіф Андрэевіч) нарадзіўся 19 лістапада 1898 года ў вёсцы Гавенавічы Слонімскага павета (цяпер гэта вёска Падгорная Баравіцкага раёна. – С.Ч.) У сям'і Вількоўскіх было яшчэ чатыры сястры і брат, але брат загінуў у Першую сусветную вайну. Маці нідзе не працавала, а даглядала дзяцей, а таксама дапамагала мужу, які трымаў сваю прыватную невялікую краму. Усім адукацыю Вількоўскія даць не маглі, таму найбольш хваляваліся за сына Язэпа, які хацеў вучыцца.

Калі пачалася Першая сусветная вайна, рускія казакі выгналі сям'ю Вількоўскіх, як і тысячы іншых беларусаў, у глыб Расіі. Вількоўскія трапілі ў Казанскую губерню. Там Язэп скончыў школу і паступіў у Казанскі медыцынскі інстытут. Сродкаў на вучобу і пражыванне не хапала, таму беларускі юнак падпрацоўваў у розных канторах. То грузчыкам, то па-мастацку распісваў сувеніры, то пісаў плакаты і афармляў стэнды. Але ўсе роўна з фінансамі была праблема, жыць і вучыцца было цяжка, а яшчэ сям'я Вількоўскіх вырашыла вярнуцца на Бацькаўшчыну. Таму Язэп пакідае медінстытут і разам з бацькамі напачатку 1920-х гадоў вяртаецца на Слонімшчыну.

Атрымаўшы пэўную адукацыю ў бежанстве, ён шмат чытае, спрабуе сам пісаць вершы і байкі на рускай мове. У 1927 годзе адзін з вершаў па-руску ён адсылае ў "Беларускую крыніцу", дзе праз часопіс у рубрыцы "Наша пошта" атрымлівае адказ: "Працы Вашай, на жаль, не надрукуем, бо яна напісана па-расейску. Прабуйце пісаць па-беларуску. Пішыце, што ў Вас чуваць? Верш дужа слабы і да друку не падойдзе" ("Belaruskaja krynica", 1927, №27).

Сядзець склаўшы рукі на Слонімшчыне юнак не хацеў, таму паехаў у Вільню, дзе скончыў бухгалтарскія курсы. Падчас вучобы на гэтых курсах, ён пазнаёміўся ў Вільні з беларускімі выданнямі, з творчай беларускай інтэлігенцыяй. Магчыма, пасля курсаў ён пэўны час працаваў бухгалтарам у Вільні. Тады і пачынае спрабаваць пісаць, але ўжо на роднай мове. У 1930-м годзе Язэп Вількоўскі вяртаецца на Слонімшчыну. Тут ён таксама знаёміцца з творчымі людзьмі: літаратарамі, мастакамі, музыкантамі, але палітыкай не займаецца.

Як пісаў да аўтара гэтых радкоў Сяргей Хмара, у 1937 годзе ў Дзятлаве была створана літаратурная суполка “Маладая Ўскалось”. Тады на першым з’ездзе прысутнічалі Аляксандр Бяленка, Алена Лябецкая, Алесь Крыга, Язэп Вількоўшчык і іншыя. Далей Сяргей Хмара паведамляе, што пасля вайны Язэп Вількоўшчык быў знішчаны супрацоўнікамі КДБ (Сяргей Хмара. Рабінавы хмель. Мн., 2009. С.190-191). Аказваецца не. Язэпа Вількоўшчыка сталінскія рэпрэсіі мінулі. Як гэта яму арышту ўдалося пазбегнуць – застаецца загадкай.

Перад Другой сусветнай вайной сям’я Вількоўскіх пераехала ў Слонім. Дзе працаваў Язэп Вількоўскі і кім перад вайной і падчас акупацыі – невядома. Але ў кастрычніку 1944 года, згодна “Выпіскі з працоўнай кніжкі”, ён уладкаваўся на 9-ю дыстанцыю службовага пуці станцыі Слонім-Брэст-Літоўскі на пасаду бухгалтара канторы. Да гэтай пасады ён меў ужо працоўны стаж 14 гадоў і два месяцы. На чыгуначнай станцыі Слонім Язэп Вількоўскі адпрацаваў 7 гадоў і даслужыўся да намесніка начальніка па кадрах. А потым ён працаваў бухгалтарам на Слонімскім лесазаводзе, у Слонімскай арцелі “Втарпром”, потым зноў на чыгунцы, адкуль і пайшоў на пенсію.

На пенсіі, па словах Андрэя Вількоўскага, яго бацька займаўся гаспадаркай. А ў вольны час вельмі любіў гуляць у шахматы. Ён выпісваў шмат газет і часопісаў, адгадваў розныя шахматныя камбінацыі і дасылаў у рэдакцыі газет. “Гуляў ён у шахматы са сваім старэйшым сябрам Ігнатовічам. Гулялі яны доўга, але часцей за ўсё перамагаў бацька”, –успамінае Андрэй Вількоўскі.

Пражыў Язэп Вількоўшчык 86 гадоў, яго не стала 18 сакавіка 1984 года. Пахавалі паэта на слонімскіх гарадскіх могілках.

Творчасць Язэпа Вількоўшчыка

Свае паэтычныя творы Язэп Вількоўшчык пачаў друкаваць у заходнебеларускіх выданнях у пачатку 1930-х гадоў. Пад некаторымі творамі было пазначана: Слонім, 1930 г. Асабліва плённымі для яго былі 1932-1934 гады. Напрыклад, часопісы “Нёман” і “Шлях моладзі” не паспявалі ўсё дасланае ім друкаваць. Слонімскі аўтар нават выказваў у пісьмах сваю крыўду.

Але рэдакцыя выданняў яго супакойвала, рабіла нават пэўныя заўвагі і шчыра адказвала яму праз “Паштовыя скрынкі”, якія друкаваліся на апошніх старонках выданняў. Вось некалькі адказаў на дасланыя творы Язэпам Вількоўшчыкам: “За пажаданні для часопісу і прысланыя вершы дзякуем. Прысылайце болей. Талент паэтычны маеце. Працуйце болей над тэхнікай” (Часопіс “Нёман”, 1932, № 3). “Пісьмы і матэрыялы атрымалі, шчыра дзякуем, падробнасці будуць у пісьме, якое ў хуткім часе вышлем” (Часопіс “Шлях моладзі”, 1933, №2). “Усё атрымалі, дзякуем. Як бачыце карыстаем. “Шлях моладзі” таксама высылаем паводле жадання. За параду шчырае дзякуй” (Часопіс “Шлях моладзі”, 1934, № 1). “За прывітанне (маецца на ўвазе 5-годдзе “Шляху моладзі. – С.Ч.) шчырая падзяка. Перапрашаем, што з прычыны нястачы месца ў гэтым нумары не змаглі мы нічога даць з Вашых твораў” (Часопіс “Шлях моладзі”, 1934, № 2).

Язэп Вількоўшчык не толькі піша творы, але і дапамагае распаўсюджваць віленскія беларускія выданні на Слонімшчыне. “Беларуская крыніца” 17 студзеня 1932 года пісала: “Дзякуем, надрукуем, пішыце больш. Вельмі пажадана, каб у якой-небудзь кнігарні ў Вас прадаваліся беларускія газеты. Пастараемся навязаць з імі зносіны. А можа Вы пагаворыце? Рапат (зніжка кошту з тавара. – С.Ч.) дамо 50 працэнтаў”. І паэт шчыра дапамагаў распаўсюджваць беларускія выданні.

Хутка слонімскі літаратар становіцца вядомым у Вільні. 8 студзеня 1933 года на яго хатні слонімскі адрас (вул. Славацкага, 28-2) прыходзіць запрашэнне ад Станіслава Станкевіча: “З мэтаю зазнаямлення шырэйшых кругоў беларускага грамадзянства з маладой беларускай літаратурай у Заходняй Беларусі і яе прадстаўнікамі, Таварыства прыяцеляў беларусаведы пры У.С.Б. у Вільні ў хуткім часе ладзіць у Вільні аўтарскі вечар, на якім запрошаныя паэты будуць чытаць свае творы. Вечар адбудзецца ў сакавіку г.г., дакладны ж тэрмін вечару ўстановіцца толькі пасля паразумення з паэтамі, запрошанымі дзеля ўчасця ў вечары. У сувязі з вышэйшым Урад Таварыства мае гонар Вас запрасіць дзеля ўчасця ў вечары і паведваміць нас аб сваёй згодзе аб тым, які дакладна тэрмін найлепш Вам адпаведны (дзеля прыезду ў Вільню). Па-

жадана было б, каб Вы паведамілі, якія творы будзеце магчы прачытаць на вечары. Таварыства спадзяецца, што не адмовіце яго запрашэнню і пагодзіцеся прыбыць на азначаны час у Вільню і выступіць на ўспомненым вечары. Пасля атрымання ад Вас адказу, безадкладна паведамім аб дакладным тэрміне вечару. Дзеля ўчасця ў вечары запрошаны наступныя паэты: А.Арсеннева, М.Машара, М.Васілёк, А.Бартуль, Х.Ільяшэвіч, Я.Быліна, Я.Вількоўшчык і Б.Кляпацкі. З пашанаю Станіслаў Станкевіч".

Язэп Вількоўшчык быў рады запрашэнню і даў згоду на прыезд у Вільню. 20 лютага 1933 года з Вільні ён зноў атрымлівае ліст-падзяку: "Яго міласці паважанаму грам. Язэпу Вількоўшчыку ў Слоніме. Вельмі дзякуем за згоду прыняць удзел у Літаратурным вечары і адначасна паведамляем, што ўспомнены вечар адбудзецца дня 7 мая (нядзеля) г.г. у адной з залаў Віленскага ўніверсітэта. Па меры магчымасці просім Вас асабіста прыбыць на азначаны тэрмін у Вільню, у праціўным выпадку прыслаць нам некалькі лепшых сваіх твораў дзеля прадэкламавання іх на вечары. Пажадана, каб гэтыя творы былі не друкаваныя. Творы, прысвечаныя дзеля адчытання на вечары, пажадана, каб былі нам прысланыя не пазней, як за месяц перад вечарам. З глыбокай пашанаю за Ўрад Таварыства старшыня Станіслаў Станкевіч і сакратар Янка Хвораст".

Язэп Вількоўшчык наведаў Вільню і выступіў на вечары паэтаў Заходняй Беларусі. Чытаў ён свае вершы разам з Натальляй Арсенневай, Міхасём Машарам, Міхасём Васільком і паэтамі-студэнтамі. Прысутнічалі на вечары і Янка Быліна разам з Хведарам Ільяшэвічам, але яны сваіх вершаў не чыталі. Пра гэту вечарыну пісаў часопіс "Шлях моладзі" у траўні 1933 года.

Вершы Язэп Вількоўшчык пісаў на самыя розныя тэмы. Найперш яго хваляваў лёс роднай Бацькаўшчыны, якой ён спяваў "сумныя песні", бо перажываў за матку-Айчыну, якую "сэрцам кахаў", за лёс свайго народа. Разам з тым заходнебеларускі паэт адрасаваў свае паэтычныя радкі і тым, хто змагаўся за Радзіму і за гэта "пайшоў у турму".

Пісаў паэт і пра простых людзей, якія жылі з ім побач, якія працавалі на роднай зямлі, а маладых паэтаў ён заклікаў у "край адраджэння, свабоды для ўсіх".

Шмат вершаў у паэта напісалася пра жыццё і смерць. Асабліва, калі ён быў беспрацоўным у Слоніме ў першай палове 1933-га года, бо некаторыя свае допісы ў Вільню ён падпісваў нават псеўданімам Безработны.

Паэт умеў разважаць, філасофстваць над лёсам свайго народа. Дарэчы, ён добра быў знаёмы з Бібліяй, цікавіўся гісторыяй Беларусі, еўрапейскай міфалогіяй. Па вершах Язэпа Вількоўшчыка можна меркаваць, што гэты чалавек валодаў літаратурнымі здольнасцямі, самабытным паэтычным талентам, лёгка мог раскрыць характар сацыяльных змен і зрухаў.

У другой палове 1930-х гадоў Язэп Вількоўшчык шмат пачаў пісаць для дзяцей. У 1936 годзе ён актыўна супрацоўнічаў з віленскім беларускім дзіцячым часопісам "Пралескі". На яго старонках ён публікуе невялікія артыкульчыкі пра князёў Вялікага княства Літоўскага – Гедыміна, Альгерта, Кейстута, Ягайлу, Вітаўта.

Пісаў заходнебеларускі паэт і байкі. Мажліва яны ў яго нават атрымліваліся лепш за лірычныя вершы. Клапатлівая даследчыца беларускіх баек Вольга Ярмак неяк прааналізавала шэсць баек Язэпа Вількоўшчыка. Як вядома, традыцыйныя байкі пішуцца вольным ямбам, астрафічным вершам, нерэгулярнай рыфмоўкай. Дык з шасці знойдзеных баек на думку Вольгі Ярмак, дзве напісаны вольным ямбам - „Воўк у сяле» (Я1-5) і „Курыца і качаняты» (Я1-6). У многіх байках пісьменнік імкнуўся прытрымлівацца аднаго памеру: „Рэпа і рэдзька» - Х3, „Хцівасць» - Я4, „Воўк і авечкі» - Я6. Такое адступленне ад традыцыйнасці назіраецца і ў сучасных байках. Трэба заўважыць, трохстопным харэем напісаны байкі і Кандрата Крапівы („Дзед і баба», „Памагаты»). Згаданыя вышэй байкі Язэпа Вількоўшчыка напісаны катрэнамі (акрамя байкі „Хцівасць»), у апошняй мараль складаецца з двух радкоў, што сведчыць пра максімальны лаканізм. Байкі ж „Цыган і воўк», „Хцівасць» таксама лёгка можна разбіць на катрэны, бо чатырохрадковыя рыфмаваныя комплексы не вызначаюцца асаблівай звязанасцю паміж сабой. Большасць баек мае мужчынскія і жаночыя рыфмы (па месцы націску), за выключэннем баек „Хцівасць» і „Рэпа і рэдзька», якія ўтрымліваюць толькі жаночыя.

Трэба адзначыць, што амаль кожная байка настоена на „зёлках» іншых твораў. За прыклад можна ўзяць байку „Цыган і воўк», якая з'яўляецца кантамінацыяй вядомай беларускай народнай казкі „Лёгкі хлеб» і народнай прыказкі „Галоднаму хлеб толькі ўночы сніцца». Язэп Вількоўшчык замяняе беларускага селяніна цыганом-злодзеем, які прапаноўвае ваўку вырошчваць хлеб і жыць як людзі. Цыган, пералічыўшы ўсе бар'еры, праз якія прыйдзецца прайсці, сам разумее нерэальнасць сваіх парад. Яны разыходзяцца, такім чынам яшчэ раз пацвердзіўшы мараль-прыказку. Гэтая байка магла стаць донарам пазнейшых баек-казак (напрыклад, „Жук і слімак» Максіма Танка). Язэп Вількоўшчык паказаў сябе таксама як перастваральнік баек іншых пісьменнікаў: яго твор „Воўк і авечкі» мае асновай байку Францішка Багушэвіча „Воўк і авечка», а „Воўк у сяле» - байку Івана Крылова „Волк на псарне». Але ў першай байцы пісьменнік поўнасцю змяняе сюжэт, пры гэтым пакінуўшы мараль амаль сугучную:

Прапала бы і два... і ўсе б яны прапалі
Каб воўка пастухі па скуры не пазналі.

Я. Вількоўшчык

Ды скінь скуру дабрадзею,
Бо зубкі відаць.
А авечка, хоць дурная,
А Воўка ж пазнае.

Ф. Багушэвіч

У другой байцы пісьменнік бярэ сюжэт крылоўскай байкі, але дыялогі робіць больш аб'ёмнымі, глыбокімі і змястоўнымі, што набліжае да натуральнасці маўлення. Адчуваецца, што пісьменнік уклаў у твор часцінку самога сябе, свой жыццёвы вопыт, літаратурную дасведчанасць. Асаблівасць байкі „Рэпа і рэдзька» ў тым, што аўтар спалучае неспалучальнае: змяняе сэнс прымаўкі на супрацьлеглае значэнне: „Ложка толькі дзёгцю / Псуе бочку мёду».

Мараль байкі „Хцівасць» перагукваецца з многімі творамі, дзе з пазіцыі жыццёвай мудрасці высмейваецца чалавечая сквапнасць, напрыклад з пушкінскай казкай пра залатую рыбку. Параўнаем:

Sto chcivy - choča mieci bolej,
To peuna usiakamu viadoma;
Jamu nikoli nie davoli,
Choč-by usiaho mieu dosyć doma.

Байка Язэпа Вількоўшчыка ставіла за мэту выхаванне грамадскай свядомасці згодна з прынцыпамі хрысціянскай маралі.

Акрамя вышэй названых баек, Язэпам Вількоўшчыкам было напісана і апублікавана яшчэ некалькі дзесяткаў гэтых алегарычных твораў павучальна-гумарыстычнага і сатырычнага характару. Жыццё людзей паэт адлюстроўваў у вобразах жывёлаў, раслінаў, рэчаў або зводзіў да ўмоўных адносінаў.

Але на ніве літаратуры не так усё проста і лёгка складвалася ў паэта са Слоніма. У 1934 годзе ў Вільні з друку выйшаў першы (і апошні)нумар часопіса пракамуністычнага напрамку "Літаратурная старонка". У ім была апублікавана "дэкларацыя групы паэтаў да ўсіх пісьменнікаў Заходняй Беларусі", падпісаная рэдактарам выдання Янкам Патаповічам (Янкам Чаборам), М.Васільком, А.Рэдзькам, П.Гранітам, Зьвястуном і іншымі. У "дэкларацыі" паведамлялася: "Зрываючы маску з нашых ворагаў, мы заяўляем працоўнаму народу, што літаратурна-мастацкая творчасць ніколі не была і сёння не ёсць адарваная ад агульнага жыцця. Што гэтая творчасць ідзе крок у крок ў барацьбою масаў, а не над гэтаю барацьбою, як сіляцца намаляваць літаратурныя сілы нацыянальных дэмакратаў і санацыі Ільяшэвічы, Казлоўшчыкі і **Вількоўскія** і іх ідэёвыя правадыры Луцкевічы, кс. Станкевічы і іншыя.Бурны бег мінулага, падчас расцвету "Грамады", паказаў больш чым калі размяжаванне беларускага грамадзянства на два лагеры, паказаў, што з аднаго боку стаіць беларускі буржуа са сваёю ідэалогіяй, са сваімі мэтамі, які мае сваіх ідэолагаў, сваіх песняроў у асобах Бартуляў, Арсенневых, Ільяшэвічаў, Казлоўшчыкаў і **Вількоўскіх**. З другога боку барацьбяная ў світку апранутая вёска, яе правадыр горад са сваімі камінамі, работніцкімі карпусамі, у вугаль, у мазь запэцканымі курткамі, з мазольнымі, як сталь моцнымі рукамі, на якіх шкура сталася рамянём – з другога боку тыя, хто поўны грудзі мае сілы бароцца за сваю

лепшую будучыню, хто ў штодзённай барацьбе здабывае гарт, мае іскрыстасць воч і злосць, сацыяльную злосць да здрады".

На гэту "дэкларацыю" хутка адрэгаваў часопіс "Шлях моладзі", які шчыра паведаміў, што "змест "Літаратурнай старонкі" слабы і з літаратурай мала мае супольнага... першы яе нумар ужо перапоўнены гразёю. Паміж іншым бачым у ім напады на некаторых нашых супрацоўнікаў і самому "Шляху моладзі" прыпісваецца ўмеласць аб'яднаць сваю дзейнасць з ворагамі беларускага народу. На гэта мы адказваем: "Хто парасё украў, таму й ў вушах пішчыць" (Шлях моладзі, 1934, № 1(61)…

Усё, сказанае вышэй пра Язэпа Вількоўшчыка і яго час, наводзіць на думку: чаму пра паэта ў савецкі час і сёння ніколі не згадвалі ў сваіх кнігах даследчыкі літаратуры Заходняй Беларусі Уладзімір Калеснік, Арсень Ліс, Аляксей Пяткевіч, Мікола Мікуліч і іншыя даследчыкі?.. Чаму Уладзімір Калеснік не ўключыў у складзеныя ім кнігі "Сцягі і паходні" (Мн., 1965) і "Ростані волі" (Мн., 1990) ніводнага верша Язэпа Вількоўшчыка? А Мікола Мікуліч у сваёй кнізе "Паэзія Заходняй Беларусі (1921-1939)" (Мн., 2010. С.116) пра Язэпа Вількоўшчыка згадаў толькі ў адным сказе: "Асаблівасці лірыка-апавядальнай стылявой плыні былі дамінуючымі ў творах многіх іншых заходнебеларускіх аўтараў, таленавітых прадстаўнікоў масавай самадзейнай паэзіі, – Я.Вількоўшчыка, У.Казаровіча, Ф.Каравацкага, С.Новіка-Пеюна".

Паважаны доктар філалагічных навук Арсень Ліс шчыра адказаў: "Таму што мы мала пра яго што ведалі. Чыталі яго творы ў заходнебеларускіх выданнях, але дзе ён жыў, як склаўся ягоны лёс – ніхто з нас не чуў. Мы даследавалі творчасць больш вядомых літаратараў Заходняй Беларусі – Максіма Танка, Валянціна Таўлая, Алеся Салагуба, Леапольда Родзевіча, Міхася Васілька і іншых".

Вядома, з Арсенем Лісам можна пагадзіцца. Тым больш, што ён вельмі ўзрадаваўся, калі я сказаў, што адшукаў у Слоніме сына Язэпа Вількоўшчыка Андрэя Вількоўскага. Дарэчы, у той дзень, калі я развітваўся з Андрэем Іосіфавічам, ён прынёс бутэльку самаробнага віна і сказаў: "Бацька мой вельмі ўмеў ставіць добрае віно. У яго былі старыя нямецкія і польскія прыгожыя бутэлькі, куды ён віно наліваў, а потым ім частаваў га-

сцей. Ён і мяне навучыў рабіць такое віно. Хачу вас пачаставаць". Мы прыселі за стол, а спадар Андрэй напоўніў шклянкі чырвоным віном і мы памянулі яго бацьку – выдатнага беларускага паэта былой Заходняй Беларусі Язэпа Вількоўшчыка.

У 2015 годзе я разам з гісторыкам Сяргеем Яршом падрыхтавалі і выдалі зборнік твораў Язэпа Вількоўшчыка "Прыкрыты сэрца боль".

Язэп Вількоўшчык (крайні злева) з бацькам, маці, сястрой і пляменніцай, 1930 г.

Яўген Хлябцэвіч

Летам 1946 года ў Маскве, у доме № 6 па Срэценскаму бульвару раздаўся званок. У гэтым доме тады жыў вучоны сакратар бібліятэчнага інстытута Яўген Хлябцэвіч. У госці да яго з Мінска прыехаў гісторык, кандыдат сельскагаспадарчых навук Фёдар Дамінікоўскі (1905-1949). Той Фёдар Дамінікоўскі, які працаваў у Цэнтры хімічнай лабараторыі Беларускага НДІ сельскай і лясной гаспадаркі, а са жніўня 1943 года быў загадчыкам кафедры геалогіі і глебазнаўства БДУ, вучоным сакратаром савета універсітэта, які даследваў гісторыю навукі і культуры Беларусі, з'яўляўся аўтарам больш як 200 артыкулаў біябібліяграфічнага слоўніка "Выдатныя дзеячы беларускай зямлі" (1945-1947 гадоў) (рукапіс захоўваецца ў аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай Акадэміі Навук Беларусі. – С.Ч.).

Яўген Хлябцэвіч шчыра сустрэў земляка. І Фёдар Дамінікоўскі папрасіў гаспадара падзяліцца ўспамінамі аб сустрэчах з дзеячамі беларускай культуры. Свае ўспаміны Яўген Хлябцэвіч пачаў так: "Вы хочаце пачуць расказ пра маю маладосць, пра нашу маладосць. То тады, калі я сустракаўся

з Коласам, з Купалам, з Цёткай, нам было па 25-30 гадоў. Усё гэта тут у гэтых дакументах, на здымках і пісьмах. Маё дзяцінства прайшло ў канцы мінулага стагоддзя (маецца на ўвазе ў канцы XIX стагоддзя. – С.Ч.) у Жыровічах, што стаяць на беразе Шчары, недалёка ад Слоніма. І да нашых часоў захаваліся там помнікі беларускага дойлідства. У духоўным вучылішчы мой бацька Іван Андрэевіч выкладаў арыфметыку і геаграфію. Але галоўным яго клопатам і заняткам была слынная Жыровіцкая бібліятэка. Там зберагаліся рукапісныя беларускія кнігі з адмысловымі ілюстрацыямі і летапісы. Бацька склаў падрабязны каталог, упарадкаваў і ашчадна захоўваў гэтыя скарбы. Дзе ж яны зараз знаходзяцца? Ці ўцалелі? Я падлеткам часта прыходзіў у бібліятэку і бачыў усё гэта на свае вочы. Бацька вельмі цікавіўся гісторыяй Беларусі, апантана даследаваў Жыровіцкія рукапісы. А яшчэ меў і літаратурны талент. У віленскіх часопісах друкаваў артыкулы і гістарычныя нарысы. Сям’я наша была вялікая, шэсць дзяцей. Лёс кожнага склаўся своеасаблівa, але ўсіх паклікаў рэвалюцыйны час…”

Спачатку Яўген Хлябцэвіч распавёў Фёдару Дамінікоўскаму пра свайго меншага брата Уладзіміра Хлябцэвіча, які загінуў у лютым 1917 года ў Петраградзе ва ўзросце 22-х гадоў, калі ратаваў параненых людзей. Пахавалі Уладзіміра ў Сызрані (Расія), дзе, як бежанцы, жылі яго бацькі. Дарэчы, пасля Жыровічаў сям’я Хлябцэвічаў пераехала ў Кленікі на Беласточчыну. Пра Кленікі перад бежанствам у час Першай сусветнай вайны Уладзімір Хлябцэвіч напісаў артыкул, які быў надрукаваны, дзякуючы Віталю Скалабану і Дарафею Фіёніку, у № 2 у 1995 годзе ў выданні “Bialoruskie Zeszyty Historyczne”. 25 верасня 1915 года, пасля таго, як разам з маці і бацькам Уладзімір Хлябцэвіч падаўся з Кленікаў у бежанства, ён роднаму брату Яўгену пісаў: “Усе вёскі гарэлі пры непрысутнасці нашых людзей. Кнігі (10 скрыняў) закапаны ў вельмі надзейным месцы. Там тваё ўсё. Закапвалі я і Маліш. Твае рукапісы пра беларускіх пісьменнікаў і лісты іх тожа былі схаваныя там, у скрынях. Я ведаю дзе…” (Часопіс «Bialoruskie Zeczyty Historyczne», 1995 г., № 2(4). С. 135). Гэтыя скрыні ў вёсцы Кленікі на Беласточчыне шмат гадоў шукала настаўніца беларускай мовы і літаратуры мясцовай школы Марыя Базылюк (Марыйка – як яе ласкава

называлі вяскоўцы і беларускія літаратары ў Польшчы). У гэтых скрынях захоўваецца невядомы літаратурны скарб Хлябцэвічаў. І Марыя Базылюк яго шукала, а таксама сама даследавала творчасць Яўгена Хлябцэвіча. Яна нават напісала, калі была студэнткай, магістарскую дысертацыю на тэму "Жыццё і дзейнасць Яўгена Хлябцэвіча на фоне перыяду "Нашай нівы", якая была апублікавана ў кнізе яе памяці "Марылька" (Беласток, 2011). Але так склаўся лёс, што гэтыя скрыні Марыі Базылюк знайсці не ўдалося. Яе зламала хвароба ў 1996 годзе ва ўзросце 38 гадоў.

Цікава, якія рукапісы Яўгена Хлябцэвіча ляжаць у тых скрынях? Пісьмы якіх пісьменнікаў захоўвае гэты скарб на Беласточчыне? Можа, там лісты ад Янкі Купалы, Цёткі, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Максіма Горкага? Ён шчыра з імі сябраваў, сустракаўся, перапісваўся. Цяпер цяжка сказаць, хто той скарб адшукае. І ці адшукаецца ён наогул. Усё ж прайшло з таго часу 100 гадоў.

Да сённяшніх дзён пад адну вокладку так і не сабрана, і не выдадзена спадчына Яўгена Хлябцэвіча. А напісана ім было вельмі шмат. У Коўне ў 1912 годзе выйшла з друку яго першая кніга "Бібліятэка і кааперацыя", дзе аўтар разгледзеў пытанні тэорыі і арганізацыі бібліятэчнай справы. У Пецярбургу свет пабачылі ягоныя працы "Адраджэнне беларускай народніцкай літаратуры" (1914), "Народніцкая паэзія беларусаў" (1917), у якіх малады беларускі крытык прааналізаваў вытокі і характар беларускага мастацкага слова, даў высокую ацэнку творчым пошукам Янкі Купалы, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча. А ў маскоўскіх выдавецтвах з'явіліся яго кнігі "Масавы чытач і антырэлігійная прапаганда" (1928), "Масавы чытач і праца з кнігаю" (1936).

Яшчэ ў Пецярбургу Яўген Хлябцэвіч пасябраваў з Янкам Купалам. Песняр часта наведваў не толькі беларускія вечарынкі, але бываў і на розных рэпетыцыях. Ён удзельнічаў у рабоце беларускага студэнцкага навуковага гуртка, слухаў даклады пра Беларусь, часам чытаў свае вершы. Аднойчы Янка Купала перадаў Яўгену Хлябцэвічу верш «Прарок», прысвечаны гэтаму студэнцкаму гуртку.

Вельмі часта наш зямляк і Янка Купала гулялі па ўзбярэжжы Нявы, бывалі адзін у аднаго ў гасцях. Іх апошняя сустрэча адбылася ў 1930 годзе ў Маскве ў камуністычнай акадэміі, калі адзначаўся юбілей Купалы. Пасля трагічнай смерці народнага песняра, Яўген Хлябцэвіч быў адзін з першых, хто прыйшоў на дапамогу Уладзіславе Францаўне Луцэвіч у справе стварэння Літаратурнага музея Янкі Купалы ў Мінску. Ды і пры жыцці Янкі Купалы Яўген Хлябцэвіч рашуча выступаў у абарону песняра ад шматлікіх несправядлівых абвінавачванняў беларускай вульгарна-сацыялагічнай крытыкі 1930-х гадоў.

Пасля вайны ў беларускім друку з’явіліся ўспаміны Яўгена Хлябцэвіча пра беларускага песняра. Найперш гэта артыкулы “Янка Купала ў Пецярбургу” (“Беларусь”, 1945 г., № 2), “Янка Купала на пецярбургскіх агульнаадукацыйных курсах А. С. Чарняева” (“Беларусь”, 1946 г., № 8), “Янка Купала і Пецярбургскі універсітэт” (“Беларусь”, 1947 г., № 9), “Пісьмо Янкі Купалы ў газету “Новая Русь” і ўдзел у ёй Л. М. Талстога” (“Полымя”, 1953 г., № 9) і іншыя.

У шчырых адносінах Яўген Хлябцэвіч быў і з Якубам Коласам. Пазнаёміўся ён з ім завочна тады, калі працаваў выкладчыкам бібліятэчнага тэхнікума ў Кіраве. Падчас Другой сусветнай вайны Яўген Хлябцэвіч выступаў з лекцыямі ў шпіталях сярод параненых. Воіны-беларусы прасілі пачытаць вершы Янкі Купалы і Якуба Коласа на беларускай мове. Па дапамогу наш зямляк звярнуўся да Якуба Коласа. Народны паэт хутка адклікнуўся на просьбу Яўгена Хлябцэвіча. Яны сталі перапісвацца, і такое сяброўства працягвалася дзесяць гадоў.

Перапісваўся Яўген Хлябцэвіч і з Максімам Багдановічам. Як сцвярджаў даследчык творчасці Яўгена Хлябцэвіча Віталь Скалабан, “чатыры лісты Багдановіча да Хлябцэвіча захоўваліся напярэдадні вайны ў Акадэміі навук БССР. Мусіць, іх перадаў яшчэ ў 1920-я гады ў Інбелкульт сам адрасат Яўген Хлябцэвіч. Ці пакінуў ён копіі Багдановічавых лістоў у асабістым архіве? Адказаць на гэта пытанне пакуль цяжка...” (ЛіМ, 24 жніўня 1984 г.). А можа, копіі гэтых пісем, а таксама іншыя пісьмы Багдановіча да Хлябцэвіча ляжаць на дне тых 10 скрыняў, што закапаныя на беластоцкай зямлі?..

Яўген Хлябцэвіч нарадзіўся 6 жніўня 1884 года ў вёсцы Жыровічы Слонімскага павета.

У 1897 годзе сям'я Хлябцэвічаў пераехала ў вёску Кленікі Бельскага павета, дзе Іван Хлябцэвіч стаў працаваць свяшчэннікам. Тут ён арганізаваў некалькі пачатковых школ, быў загадчыкам бясплатнай народнай бібліятэкі. А ягоны сын Яўген Хлябцэвіч у 1900 годзе скончыў Жыровіцкае духоўнае вучылішча, а пасля Віленскую праваслаўную духоўную семінарыю. Жывучы ў Вільні, Яўген Хлябцэвіч пазнаёміўся з беларускай інтэлігенцыяй, актыўна ўключыўся ў беларускі нацыянальна-вызвольны рух. Падтрымліваў цесныя сувязі наш зямляк і з рэдакцыямі беларускіх газет "Наша доля" і "Наша ніва", дасылаў свае розныя допісы, многія з іх падпісваў псеўданімам Халімон з-пад пушчы. Найперш гэта былі інфармацыі на тэмы культуры і адукацыі. Вось што пісаў Халімон з-пад пушчы ў "Нашай ніве" 1 лютага 1908 года: "У вёсцы Кленікі Бельскага павета 12 студзеня быў тут сельскі сход аб бібліятэцы-чытальні імя Паўленкава. Сход шоў так, што стыд і сорам за яго ўсім мужыкам тутэйшым! І хто мог бы паверыць, што грамада сталых людзей паслухае аднаго п'янага мужыка? А гэта і зрабілася на сходзі, дзе слухалі аднаго п'янага мужыка, што даводзіў: "На што нам бібліятэка? Усе роўна кнігі не мае. Лепш куплю за 5 злотых псалтыр, дык будзе ў мяне назаўсягды!". Бібліятэка-чытальня ледзьве толькі пачала шырыць вакруг свой ясны сьвет, сеяці зерне дабра, праўды і навукі. І вось ужо людзі пачынаюць таптаць гэтую вялікую работу. Выходзіць, што гутарка п'янюгі нашым мужыкам з Клебаноў і Загадзя даражэй за дзетак, каторыя бяруць з бібліятэкі кніжкі. Зразумейце, людцы, што бібліятэка будзе для вас карысна, калі яе будзеце падтрымліваць. Цяпер усяго 500 кніжак, а трэба да іх парабіць акладкі, каб не растрэсліся і не парваліся. Вось жа і сам нябожчык Паўленкаў пакінуў пасля смерці ўсё дабро і кніжкі свае, каб даваць помач народным бібліятэкам, але з тым варункам, каб і самы мужыкі давалі крыху грошай на ўтрыманне бібліятэк. Паўленкаў дае кніг больш як на 100 рублёў, калі дадуць на бібліятэку 50 рублёў самы мужыкі".

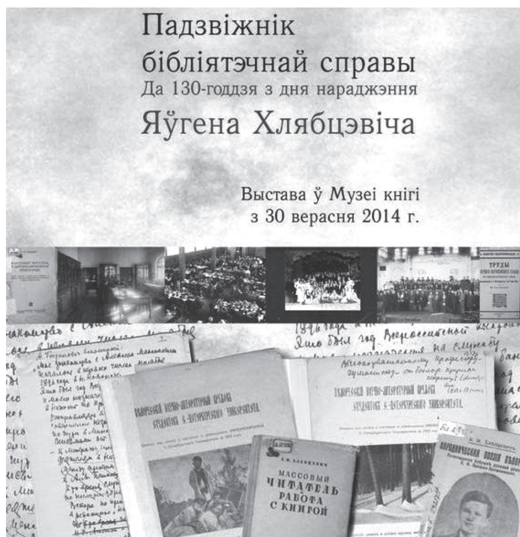
У 1906 годзе Яўген Хлябцэвіч стаў студэнтам Юр'еўскага універсітэта, а праз год перавёўся ў Пецярбургскі універсітэт.

Тут ён рэдагаваў “Кніжны і бібліятэчны лісток” пецярбургскай газеты “Новая Русь”, дзе дапамог на яе старонках друкавацца Янку Купалу.

Будучы студэнтам Яўген Хлябцэвіч выступаў на Першым Усерасійскім з’ездзе па бібліятэчнай справе з дакладам “Развіццё бібліятэчнай справы на Беларусі”. А калі закончыў універсітэт, працаваў інструктарам Беларускага пададдзела аддзела асветы нацыянальных меншасцей Народнага камісарыята асветы РСФСР у Кіеве.

У 1919 годзе атрымаў новую пасаду – ён стаў узначальваць бібліятэчнае аддзяленне Палітычнага ўпраўлення Рэўваенсавета РСФСР, а пасля перайшоў у Народны камісарыят асветы.

З 1943 года Яўген Хлябцэвіч працаваў у Маскоўскім бібліятэчным інстытуце, шмат пісаў, абараніў кандыдацкую дысертацыю. У Маскве і пражыў ён свае апошнія гады: яго не стала ў кастрычніку 1953 года. Час прыспешвае выдаць асобнымі кнігамі працы Яўгена Хлябцэвіча па бібліятэказнаўстве, а таксама пакінутыя ім успаміны пра беларускіх пісьменнікаў і палітыкаў, якіх ён ведаў і з якімі сябраваў. І яшчэ. Адна з бібліятэк на Слонімшчыне і Бельшчыне павінна насіць імя нашага слыннага беларуса.

Афіша выставы, прысвечаная Яўгену Хлябцэвічу ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, 2014 г.

Валянцін Таўлай

1.

Да сённяшніх дзён не магу паверыць, што на Слонімшчыне ўжо не існуе Вялікакракоцкая сельская бібліятэка імя Янкі Купалы.У 2008 годзе яе зачынілі назаўсёды. Бібліятэка перажыла дзве вайны (польска-савецкую і нямецка-савецкую), рэпрэсіі, калектывізацыю, сацыялізм і ўсе іншыя “ізмы”, а цяпер “часоў бурлівы родны мацярык”, як пісаў Мікола Арочка, утрымацца не змог. А гэта была першая ўстанова культуры ў Беларусі, якой было нададзена імя песняра беларускага народа Янкі Купалы. У Вялікую Кракотку некалькі разоў прыязджала жонка Янкі Купалы Уладзіслава Францаўна Луцэвіч. Там гасцілі Пятрусь Броўка, Янка Брыль, Сяргей Грахоўскі, Уладзімір Караткевіч, Мікола Аўрамчык, Пятро Прыходзька і многія-многія іншыя беларускія пісьменнікі. Сотні кніг з аўтографамі дасылалі слыннай бібліятэцы беларускія пісьменнікі, сярод якіх быў і Якуб Колас. 80 гадоў адчыняла дзверы перад вяскоўцамі і пісьменнікамі Купалаўская бібліятэка на Слонімшчыне. А сёння яе ўжо няма.

Чаму я так сумна пачаў з Вялікакракоцкай сельскай бібліятэкі, ды таму, што ўдзел у яе стварэнні ў другой палове

1920-х гадоў прымаў таксама і паэт Валянцін Таўлай з суседняй вёскі Рудаўка. Калі ён вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі, для вясковай бібліятэкі са сваімі землякамі ён прывозіў і дасылаў сюды беларускія кнігі і часопісы, што выдаваліся ў Вільні. Беларускія выданні Валянцін Таўлай з сябрамі прывозілі і ў Чамяроўскую сельскую бібліятэку імя Якуба Коласа, якая таксама была адкрыта ў тым далёкім 1927 годзе. Але яна перастала існаваць на Слонімшчыне раней за Вялікакракоцкую бібліятэку.

Прыехаў Валянцін Таўлай з бацькам у вёску Рудаўка Слонімскага павета ў 1924 годзе з Ліды, дзе бацьку звольнілі з працы. У Рудаўцы жыла бабуля – маці бацькі Валянціна. Яна і дапамагала гадаваць Валянціна і яго брата Аляксандра разам з мачахай Сцепанідай Паўлаўнай. Вёска Рудаўка тады была невялікая, яна налічвала крыху больш за 70 жыхароў. А вось суседняя з Рудаўкай – Вялікая Кракотка па колькасці насельніцтва была ў тры разы большая. Там працавала польская школа, куды і аддаў бацька Валянціна. Вучыўся добра, таму ў чэрвені 1925 года хлопчык паступіў у Слонімскую польскую дзяржаўную настаўніцкую семінарыю. Пра вучобу ў семінарыі Валянцін Таўлай напісаў у сваёй аўтабіяграфіі "Аб сабе", якія ўпершыню была апублікавана ў чэрвенскім нумары часопіса "Полымя" за 1948 год. Нагадаю толькі, што хлопчык у семінарыі вучыўся вельмі паспяхова, атрымліваў стыпендыю. Але за тое, што пры перапісе насельніцтва адмовіўся запісацца палякам, стыпендыю знялі – таму давялося з-за крыўды і беднасці пакінуць вучобу і вярнуцца ў Рудаўку. "Прыходжу дамоў. Расказваю бацьку, што і як. Бацька спахмурнеў. Пакруціў галавой, але за сарваную вучобу не журыў: "Што ж, пасядзі ў хаце, павучыся дома, а на другі год пабачым" – згадвае ў сваіх успамінах Валянцін Таўлай.

У Рудаўцы хлопчык рыхтаваўся да паступлення ў Віленскую беларускую гімназію, дзе ўжо вучыліся знаёмыя хлопцы з Кракоткі, Вострава, Чамяроў, Азярніцы, Мяльканавіч і з іншых слонімскіх вёсак. Дапамагала яму ў гэтым мачаха Сцепаніда Паўлаўна.

У верасні 1927 года Валянцін Таўлай стаў вучыцца ў Віленскай беларускай гімназіі. Тут сустрэўся са сваімі сябрамі-зем-

лякамі, пазнаёміўся з тымі, пра каго раней толькі чуў. “На гэтага ціхмянага, шчуплага, крыху сарамлівага хлопца спачатку ніхто са старэйшых вучняў не звяртаў увагі. У яго быў адкрыты, з мангольскімі рысамі твар, яшчэ, здаецца, дзіцячыя, але вельмі ўважлівыя і задумлівыя вочы, шырокі лоб і крыху адвіслыя вушы. Ён трымаўся неяк у баку ад іншых вучняў. У час перапынкаў хадзіў адзін па актавай зале з кнігай або сшыткам у руках і паўтараў урокі. Вучыўся добра, і настаўнікі не раз ставілі яго ў прыклад іншым. Ніхто, вядома, і не думаў, што сарамяжлівы слонімскі хлопец з вёскі Рудаўка неўзабаве заявіць аб сабе поўным голасам”, – прыгадваў у сваёй кнізе “Маё маўклівае сэрца”(Мн., 1983) Якуб Міско з вёскі Чамяры.

У Віленскай беларускай гімназіі хлопцы і дзяўчаты з усіх курсаў трохі пазьней даведаюцца, як вучыўся Валянцін Таўлай у Слонімскай польскай гімназіі і чаму ён яе пакінуў. І гімназісты распавядалі адзін аднаму пра тое, як у польскай гімназіі ў Слоніме Валянцін, запяўняючы анкету для настаўніка, сказаў, што ён – беларус, што мова яго – беларуская, што жыве ён на Слонімшчыне ў Беларусі… Гэтага было дастаткова, каб больш у польскай гімназіі не вучыцца.

Наогул, у Рудаўцы Валянцін Таўлай часта праводзіў прапагандысцкую работу, бо на гэта ён быў добры спецыяліст. Як згадвае Павел Кулак у кнізе ”Валянцін Таўлай” (Мн., 1984. С.98), Валянцін умеў пагаварыць і са старэйшым, і з малодшым, і з усімі прыходзіў да аднаго вываду: змагацца за сваё вызваленне. Ён любіў выступаць на масоўках. Аднойчы яго затрымалі ў лесе каля Альбярціна на Слонімшчыне і пасадзілі ў турму. У жніўні 1929 года за ўдзел у канферэнцыі Слонімскага акружнога камітэта камсамола юнака зноў арыштавалі і пасадзілі на 6 месяцаў за краты. У слонімскім астрозе паэт піша вершы:

І сэрца ў міраж, як шчасце, паверыць
І соладка таяць пачне…
А раніца збудзіць, – акутыя дзверы,
Іржавыя краты ў акне…

З Валянцінам Таўлаем слонімцы вельмі любілі сябраваць. І ніхто з іх пры жыцці ніколі нават слоўца дрэннага не сказаў

пра Таўлая. Паэт Анатоль Іверс (Іван Міско) мне вельмі часта згадваў пра земляка. Пазнаёміўся ён з ім ў верасні 1927 годзе. Іверс ужо год вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі, а Таўлай толькі паступіў. Амаль усе прыезджыя жылі ў інтэрнаце, і гэта зблiжала, давала магчымасць лепш прыглядзецца адзін да другога. У інтэрнаце часта праводзіліся калектыўныя чытанні лепшых твораў рускай літаратуры, кніг беларускіх пісьменнікаў. Пад кіраўніцтвам старшакласнікаў у гімназіі выдаваліся на шапірографе рукапісныя вучнёўскія газеты і часопісы. І тут не абыходзілася без Таўлая. Ён пісаў вершы, занатоўкі са школьнага жыцця. “Я гэта помню, бо сам прымаў удзел у выпуску некаторых гэтых выданняў. Крыху зайздросціў свайму земляку, што яго вершы друкавалі нават у грамадаўскіх газетах”, – распавядаў мне Анатоль Іверс.

Расстаўся Іверс з Таўлаем пад канец 1929 года, калі іх выключылі з гімназіі за ўдзел у вучнёўскай забастоўцы. Іверс вярнуўся на Слонімшчыну, Таўлай апынуўся ў БССР. Аднойчы ў маі 1931 года ён атрымаў павестку з Касцянёўскага паштовага агенцтва, што яму прыйшла пасылка. Пасылка была з Мінска ад Валянціна Таўлая. Паэт прыслаў 7 кніг.

Найбольш памятная сустрэча Анатоля Іверса і іншых слонімскіх літаратараў з Таўлаем адбылася ў Лідзе напрадвесні 1940 года ў час прыезду туды Янкі Купалы да выбаршчыкаў. А ўжо летам 1940 і 1941 гадоў Валянцін Таўлай сам прыязджаў у Слонім, наведваў Рудаўку, Кракотку, Чамяры і іншыя вёскі, дзе прайшлі яго дзіцячыя і юнацкія гады. Памятаю, як Анатоль Іверс мне вельмі часта распавядаў, як ён у пачатку красавіка 1947 года наведаў у бальніцы Таўлая. “Адсунуўшы ўбок ліссткі паперы, з ледзь улоннай усмешкай ён сказаў: “Доктар абяцаў выпусціць да 1 мая…”. Але, як вядома, Валянцін Паўлавіч не дажыў да гэтага дня, ён памёр 27 красавіка 1947 года”, – успамінаў з горыччу Анатоль Іверс.

Імя беларускага паэта на Слонімшчыне незабыта. Амаль ва ўсіх слонімскіх пісьменнікаў ёсць творы, прысвечаныя свайму земляку. Мікола Арочка ў 1969 годзе напісаў і выдаў асобнай кнігай крытыка-літаратурны нарыс “Валянцін Таўлай”. Скульптары Іван Міско і Леанід Богдан зрабілі бюсты Таўлая.

У Слоніме, у вёсках Жыровічы і Ганькі ёсць вуліцы, якія носяць імя слыннага земляка.

У 1984 годзе, дзякуючы настаўніцы роднай мовы і літаратуры Раісе Іванаўне Каласоўскай, у Слонімскай сярэдняй школе № 1(цяпер гэта ліцэй) да 70-годдзя паэта быў адкрыты музей-пакой Валянціна Таўлая. Да Другой сусветнай вайны менавіта тут знаходзілася польская дзяржаўная настаўніцкая семінарыя, дзе вучыўся Таўлай. Школьны музей Валянціна Таўлая ў тыя 1980-я гады шмат рабіў спраў па прапагандзе беларускай літаратуры і творчасці пісьменнікаў-землякоў, найперш Таўлая. Савет музея перапісваўся з многімі беларускімі літаратарамі, сюды прыходзілі лісты ад жонкі пісьменніка Лідзіі Сяргееўны, ад дачкі Галіны Таўлай, ад сястры Ніны Паўлаўны. Яго наведвалі экскурсіі з усіх куткоў Беларусі. Многія госці пакідалі свае аўтографы ў музейнай кнізе. Захаваўся аўтограф Дануты Бічэль: “Прыемна бываць у такіх музеях, створаных рукамі і стараннямі саміх школьнікаў і энтузіястаў-настаўнікаў. Думаю, што вобраз паэта-змагара Валянціна Таўлая ў многім вызначыць напрамак грамадскага жыцця тых маладых душ, якія дакрануцца да гэтай літаратурнай з’явы. Дзякуй шчыра”.

У 1990-х гадах музей Таўлая ліквідавалі. І толькі некалькі гадоў таму ў Слонімскім агульнаадукацыйным ліцэі пакой-музей Валянціна Таўлая і літаратурнай Слонімшчыны з’явіўся зноў. Хочацца спадзявацца, што гэта ўжо надоўга.

2.

Гадоў дзесяць таму сланімчанка Вера Кузьмінічна Кулак перадала мне фотаздымачак юнага Валянціна Таўлая. На адваротным баку здымка напісана: “На добрую памятку Тоні К. ад Валянціна Таўлая. Рудаўка. 19.VIII.1929 г.”. Адразу ж паўстала пытанне: хто ж такая Тоня К.? Што за прыгажуня якой, ужо вядомы на той час паэт, падараваў свой фотаздымак і прысвячаў вершы, напісаныя ў Рудаўцы і ў Слоніме:

Не гаруй – надарвеш толькі грудзі,
Без пары жаўрука не кляні:
Серабром аб замерзлыя груды
Жаўруковае сэрца звініць…

Тоня К. – гэта дзяўчына з вёскі Рудаўка Слонімскага павета – Антаніна Кулак. Яна на 3 гады была старэйшая за Валянціна. У Рудаўцы прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады Валянціна Таўлая. Там прыйшло да яго і першае каханне – Тоня Кулак. Чым жа ён запомніўся Антаніне Кулак? Чаму яна выбрала менавіта яго, Валю? Валя, так у вёсцы ўсе называлі Валянціна Таўлая, быў прыгожы, гаваркі, адукаваны. Ён вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі, а калі прыязджаў у Рудаўку, то прывозіў шмат навінаў, кніг, сябрам чытаў свае вершы. Валя быў завадатарам і арганізатарам моладзі. Яго слухалі, любілі, ішлі за ім.

Антаніна Кулак – першае каханне Валянціна Таўлая. 1930-я гады

Хлопцы і дзяўчаты з Рудаўкі і суседняй Вялікай Кракоткі, падахвочаныя Валянцінам Таўлаем, змагаліся за сваю беларускую школу, пісалі дэкларацыі, складалі заявы, а ў 1927 годзе заснавалі Вялікакракоцкую беларускую бібліятэку – асяродак нацыянальнага руху. Нездарма яны самі далі ёй імя Янкі Купалы.

Антаніне Кулак свой фотаздымак Валянцін Таўлай падараваў 19 жніўня 1929 года. А 29 жніўня 1929 года ў слонімскай дэфензіве з’явіўся фотаздымак паэта з ганебнай арыштанцкай дошкай на грудзях. Валянцін, напэўна, прадчуваў арышт, таму і напісаў каханай дзяўчыне: “На памятку…” Але ў турме ён думаў пра каханую:

Кожную ноч салавейка пяяў,
Зоры глядзелі у вочы.
Дзе ж ты сягодня, дзяўчына мая?
Дзе ж вы, шчаслівыя ночы?..

А вось як напісаў Мікола Арочка ў сваёй кнізе “Валянцін Таўлай” (Мн., 1969): “На мулкіх астрожных нарах малады паэт не знаходзіў сабе месца ад успамінаў пра “салаўіныя

ночы” і дзявочыя рукі. Як шчасліва яму мроілася, калі ён зноў бачыў сябе з ёй, зграбнай, усмешлівай, самай прыгожай з усіх рудаўскіх дзяўчат – з Тоняй Кулак. Там, на волі, дзе, здавалася, яго ўсяго забірала праца падполля, усё ж хапала начэй і на “сцежкі ў жытным”, на пяшчотную радасць быць поруч з ёй…”.

Тоня кахала Валянціна. Але аднойчы так здарылася, што сям’я Антаніны Кулак пераехала ў вёску Вішава Слонімскага павета. Бацька яе Кузьма Андрэевіч Кулак працаваў на чыгунцы брыгадзірам будаўнікоў, таму прыходзілася мяняць месца жыхарства. Вёска Вішава даволі далёка знаходзілася ад вёскі Рудаўка, зусім у іншым канцы павета. Там, у Вішаве, да Тоні пасватаўся мясцовы юнак Віктар Бараноўскі. Бацькі пачалі рыхтавацца да вяселля і нават купілі дачцэ вэлюм. І раптам Тоня атрымлівае пісьмо ад Валянціна Таўлая, які прасіў яе не выходзіць замуж за Віктара. Прачытаўшы ліст ад свайго былога сябра, Тоня заявіла бацькам, што вяселля не будзе, што яна паедзе ў Рудаўку. І бацькі не пярэчылі дачцэ, а Кузьма Андрэевіч на возе неяк адвёз дзяўчыну ў Рудаўку…

Пазней, лёсы Антаніны Кулак і Валянціна Таўлая разышліся. У снежні 1932 года паэта з Савецкай Беларусі, куды ён перабег ратуючыся ад чарговага арышту, накіроўваюць у Варшаву для падпольнай работы. У дарозе Валянціна заўважылі шпікі, але яму ўдалося на хаду саскочыць з цягніка і да канца зімы хавацца ў гумне ў Рудаўцы. Тоні перадалі сябры, што Валянцін у Рудаўцы. Яна яго вельмі чакала, але каханы да яе чамусьці не прыйшоў. Чаму – застаецца загадкай: ці то баяўся арышту, ці то не хацеў падстаўляць дзяўчыну, ці была нейкая іншая прычына.

У 1933 годзе Антаніна Кулак выйшла замуж за Браніслава Гародку, які тады працаваў настаўнікам у Рудаўцы. Браніслава хутка мабілізавалі ў Войска Польскае. Ён ваяваў з немцамі, нават трапіў да іх у палон. Але потым яго з палону вызвалілі англічане. А пасля вайны Браніслаў Гародка на Слонімшчыну ўжо не вярнуўся, ён застаўся жыць у Польшчы ў горадзе Чэнстахова. У 1946 годзе да яго пераехала і жонка Антаніна Кулак.

Малодшая родная сястра Антаніны Кулак Вера, якая жыве ў Слоніме, сказала, што апошні раз яна наведала сястру ў Поль-

шчы ў 1999 годзе. Як толькі ўвайшла ў яе кватэру, Тоня адразу спытала: “А ці прывезла ты кнігу вершаў Валі Таўлая?”…

Антаніна Кулак пражыла 89 гадоў. Яна ўсё жыццё кахала Валянціна і помніла пра яго. А ў сямейным альбоме захоўвала вось гэты фотаздымачак юнага Таўлая з аўтографам. І калі Валянціна ад’язджала на Беларусь, Тоня дастала з альбома гэты здымак і перадала яго сястры: “Вазьмі, Вера, гэты фотаздымак. Няхай ён вяртаецца на Беларусь, на бацькоўскую зямлю. Я яго тут берагла, няхай цяпер ён зберагаецца дома. Там ён не прападзе”.

Вера абняла Тоню на развітанне і заўважыла, як з вачэй старэйшай сястры паліліся слёзы.

Першае каханне Валянціна Таўлая Антаніна Кулак памерла ў 2000 годзе і пахавана побач з мужам Браніславам Гародкам на могілках у Лодзі.

Валянцін Таўлай, Сяргей Хмара, Тодар Лебяда, Масей Сяднёў, Алесь Салавей, Улядзімір Сядура, Хведар Ільяшэвіч, Аляксей Анішчык, Мінск, 1944 г.

Мікола Арочка

Усё жыццё беларускага паэта Міколу Арочку (1930-2013) роздумна займала ідэя самапазнання – сябе і свайго народу, ягонай духоўнай красы і яе стратнасці. Таму і сёння паўстае пытанне: на якіх жыццёвых вузлах, з якіх мэтаў, памкненняў нараджаліся складнікі яго паэтычнага бачання і светавымярэння?

Ва ўступе “Вымярэнні майго свету” да сваіх выбраных твораў “Памяць зярнятаў”(Мн., 1991) ён пакінуў сціслае сведчанне: яму суджана было апынуцца на вострых зломах вырашальна-цяжкіх гістарычных падзей XX стагоддзя – дыхаць атмасферай нацыянальна-вызваленчай барацьбы ў нашай Заходняй (гэта ўвасобіцца як адно з творчых вымярэнняў у драматычнай паэме “Мелодыя Таўлая”), трапіць у спісы высялення пры “тых” Саветах (“Спісы высялення”, “Сіта”), потым – у пекла нямецкага “катла” у лясным акружэнні (“Бацькоўскі гай”), стаяць пад расстрэлам на вогненным партызанскім хутары (“Партызанскі хутар”, “Балада пра няскошанае жыта”), падзяляць долю на вачах расстаптанага калектывізацыяй гаспадара-селяніна (“Бацькава відушчасць”, “Маналог знішчанага селяніна”), зведаць хіжа выпушчаныя

кіпці “чорнага ворана”, накліканага, як гора на матчыну хату, першай свавольнай рыфмай…

Можа некалі, і не суджана было б пачаткоўцу, падлетку-пастушку выкараскацца з кволасці першых вершаваных практыкаванняў, калі б спакваля ўжо тады, у перакалочаныя школьныя гады, не пастукаўся ў яго дасціпнае трывожнае светасузіранне спадчынны сум па адраджэнні нацыянальнай, вякамі patаптанай самасвядомасці беларуса. Адбылося гэта, пэўна ж, дзякуючы беларускаму настаўніку Вялікакракоцкай няпоўнай сярэдняй школы Слонімскага раёна Васілю Пракопавічу Трафімовічу, да якога з суседняй глухаватай вёсачкі Вецявічы юнак Мікола, ледзь перамагаючы ўвагнаную вайной хваробу, папрасіўся на кватэру. У свой час, як распавядаў мне некалі Мікола Арочка, Васіль Пракопавіч паспытаў трохі асветы ў Вільні, хоць з вучобай там не атрымалася, але не лез у палітыку, дабіраў адукацыю дома, меў натуру чуйна-інтэлегентную, валодаў незвычайна мілагучным голасам, хадзіў заўсёды з камертонам, заўзятар спевак, хораў, вясковых спектакляў, не касец, не плугар, душа моладзі, жыў беднавата, але выпісваў пасляваеннае “Полымя”. На гарышчы яго хаты трапляліся пажоўклыя нумары купалаўскай “Нашай нівы”, беларускія календары, нават асобныя нумары беларускіх газет акупацыйнага часу. Кватэранту Міколу тады проста пашанцавала. Васіля Пракопавіча ён ведаў яшчэ па беларускіх уроках у народным доме, які пабудавалі жыхары вёскі Кракотка на свае складкі за польскім часам. На складкі вяскоўцы набылі і кнігі для бібліятэкі, якую ў 1927 годзе ўганаравалі імем Янкі Купалы. Бібліятэку польскія ўлады праз два гады паспяшаліся зачыніць, patаптаць як небяспечны асяродак нацыянальнай самасвядомасці. А народны дом нёс годна асветніцкую службу нават у акупацыйна-нямецкія гады. Настаўнік дужа трывожыўся, каб немцы не перапынілі яго шчыравання на сціплай сяўбе беларускасці, каб не ўздумалі яны спаліць іхні народны дом. Аднак нардом спалілі не немцы. Спалілі партызаны. Каб не атайбаваліся, маўляў, у нардоме немцы з паліцаямі. Пра гэта добра напісаў Мікола Арочка ў сваім ранейшым вершы “ЗакліНанне Чыжыка Беларускага”.

Уздыхаў Васіль Пракопавіч са слязою ўваччу. Прадчуваў

штось нядобрае. Яго забралі з урокаў. Добра яшчэ, што не пасадзілі, не катавалі, не выслалі ў месцы сіберна-аддаленыя. Перавялі ў глухі кут Слонімскага раёна. Міколава кватэраванне ў настаўніка на гэтым скончылася.

Дзякаваць, у начлезе яму не адмаўляў некалі і далёкі сваяк – бібліятэкар Аляксандр Іванавіч Жыткевіч – кніжнік, заўзятар, які ў сваёй хаце, у светлай палове, узяўся аднавіць колішнюю слынную бібліятэку імя Янкі Купалы. Падчас начлегу на лаве Мікола Арочка адчуваў у галавах праз дашчаную абклееную газетамі сценку вячыстае свячэнне славутых постацяў беларускіх песняроў, іх запаветаў. У прывідным судакраненні з імі юнаму начлежніку тая лава здавалася зусім не мулкай.

Магчыма, ужо тады ў душы пачаткоўца пачала зараджацца адна з яго ранніх паэм "Сын", прысвечаная дзядзьку Шурку – Аляксандру Жыткевічу, які спазнаў палон, жахі вайны (нявыдуманая калізія твора!). Перад вусцішнай музыкай яго пратэзу нерухомела незабыўная цёця Уладзя, калі з Міколам Аўрамчыкам яны, нагружаныя пакункамі кніг, прыязджалі ў гістарычна-слынную купалаўскую бібліятэку ў вёску Вялікая Кракотка. Валянцін Таўлай, які за паўгода перад гэтым наведваўся сюды, на радзіму, як старшы навуковы супрацоўнік музея Янкі Купалы ў Мінску, найпершы памочнік, "правая рука" Уладзіславы Францаўны, ужо не з'явіўся з пісьменніцкай групай. На вялікі жаль, яго падкошанага турмамі, пасля зацяжной хваробы не стала. Цёця Уладзя, згадваў Мікола Арочка, выступаючы перад чытачамі бібліятэкі, успамінала, як цяжка яна перанесла гэту страту.

Некалькі слоў пра незвычайны феномен таго часу – ускалыхнутую цягу да вучобы. Высокая хваля гэтага феномену пракацілася тады па ўсёй Беларусі, асабліва Заходняй, дзе польскі асіміляцыйны этнацыд вынішчыў усе беларускія школы, гімназіі, семінарыі, ліквідаваў рэшткі легальна-асветніцкай працы Таварыства Беларускай Школы. Акупантам заўсёды больш зручна і бяспечна было трымаць запрыгоненае людства ў галечы сацыяльнай і духоўнай. Беларускае грамадства проста зацярпелася, засумавалася па айчыннай навуцы, па асвеце – дзеля нацыянальнага адраджэння.

Дарэчы, нямецкія захопнікі адчулі вялікую выйгрышна-

сць ад пралому гэтай асіміляцыйнай плаціны сваіх папярэднікаў. І тады ў гэты пралом, учынены наўмысна, з разлікам, хлынуў напор юнацкай прагі асветы. Сёння ўсё яшчэ сарамліва замоўчваецца тое віраванне асветніцкіх памкненняў, што, як разводдзе, ахапіла шматлікія згуртаванні і формы Саюза беларускай моладзі (СБМ), дазволенага нямецкімі ўладамі. Галоўны камісар Кубэ таму, відаць, і стаўся асабліва небяспечным, што дазволіў моладзі рынуцца ў прабоіны плаціны, нават прыўздымаў яе, спадзеючыся, што СБМ неўзабаве паможа круціць вынішчальныя жорны акупацыі. Вядома, пад зманлівы ўсплёск дужа прыцягальнай ідэі – служэння Бацькаўшчыне.

Ідэя ў сваёй патэнцыяльнай разбуджанасці аказалася і сапраўды невынішчальнай. Прычым настолькі захапляюча-магутнай, што феномен прагавітай цягі да навукі, духовай асвечанасці не знік з нямецкай акупацыяй, а перакінуўся ў пасляваенны час, як самы жыццядзейны чыннік ажыўлення і адбудовы нацыі.

Да пачаткоўца Міколы Арочкі, у яго спробы пяра не адразу прыходзіла абуджаная нацыянальным жыццём вялікая мэта, без якой, як ён адчуў, няма сэнсу асабістага існавання. Шкодзіла толькі пакалечанасць культаўскім пострахам. Прыходзілася часам, як успамінаў Мікалай Мікалаевіч, апусціўшы вочы, глытаць ганьбаванне жыццёва-дасведчаных дзядзькоў, якія чыталі, здаралася, яго практыкаванні одапісу. Што казаць: грашыў на старэйшых гледзячы. Дый дзеля ўласнай перасцярогі, спазнаўшы першыя кіпці ліхога "варанка". Штосьці прасачылася і ў рэспубліканскі друк. "Сорамна прыгадваць, – казаў мне пры жыцці Мікола Арочка, – але тыя вершаскладанні былі заўважаны". І вучань Азярніцкай сярэдняй школы нечаспадзявана атрымлівае выклік у Мінск на Трэцюю рэспубліканскую нараду маладых пісьменнікаў. Гэта быў 1950-ты год.

Як усцешна і ўзрушальна было сустрэцца са славутым песняром Беларусі, жывым класікам Якубам Коласам (перад ім ужо быў грэх паэмнага пераймальніцтва!), чуць яго зычлівыя запавяданні, услухацца ў яго мякка-дрыготнае чытанне новых частак паэмы "На шляхах волі", а на ростані – сумнаватае прызнанне наконт усё большай узроставай "цягі" зямлі.

У часе абмеркавання творчасці маладых, Мікола Арочка дранцьвеў ад сораму, калі старонкі яго сшыткаў з вершаскладаннем перабіралі-перагортвалі Максім Танк, Алесь Бачыла, Анатоль Вялюгін, Аляксей Русецкі. Затое з якім досціпам ён услухоўваўся ў зычліва-крытычны разгляд набытку яго калег – Сцяпана Гаўрусёва, Пятруся Макаля, Віктара Шымука. Не кажучы пра разгляд досыць сталага плёну Сяргея Дзяргая, Аляксея Пысіна (паводле яго набытку прымалі ў сябры Саюза пісьменнікаў, іншых – у кандыдаты). Ці думалася, што ў тое пераломнае дзесяцігоддзе Міколу прыдзецца ад многіх з іх чуць не толькі настаўніцкае спрыянне, але ўжо і супольна набываць новыя ўрокі ломкі старога ўкладу і творчага абнаўлення?

Аднаго толькі не магчыма было адняць – ужо з набытага: скарыстанай магчымасці засвойваць веды. Магчымасць сапраўды была шырока разнасцежанай: хто хацеў вучыцца, мог вучыцца, здолеў уздымацца па прыступках асветы. Праўда, завадатары гвалтоўнай калектывізацыі спахапіліся, кінуліся перапыняць маладзёвы запал, напор у навуку нявыдачай старшынскіх даведак і інш. Але гэта толькі была падліва масла ў агонь: імкненне вырвацца з новай формы парабчанства, нібы з палону, стала неадольным, кроўна-жыццёвым у патрэбе.

Дзве вышыні на гэтым шляху былі здабыты асветніцкай напорыстасцю Міколы Арочкі: Беларускі дзяржаўны універсітэт (1951-1956) і затым, ужо ў наступным дзесяцігоддзі – Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі Навук. Не справа толькі ў рэалізацыі навукова-літаратуразнаўчага патанцыялу: у абароне дысертацый, – кандыдацкай, прысвечанай Валянціну Таўлаю ў 1967 годзе, і доктарскай – пра беларускі паэмны эпас у 1980 годзе. Расхінулася з вышыні акадэмічнага Інстытута літаратуры далёкасяжная даследчыцкая аглядальнасць паэмна-эпічнай прасторы ў гістарычным часе. А разам з даследчыцкімі – адхінуліся зманлівыя магчымасці і спробы асабістага ўжывання ў паэму, у яе вякамі напрацаваны вопыт – дзеля сучаснага тварэння. Невыпадкова Міколу Арочку з яго распрацоўкамі эпічнай канцэпцыі паэмы было прапанавана распачаць усесаюзную дыскусію: “Паэма: крызіс ці адраджэнне?” (“Литературное обозрение”, 1973, № 5).

Зрэшты, ці мела б усё гэта шырокі рэзананс і выніковасць,

калі б тады ў грамадскім жыцці на поўную моц не працягвалі адбывацца сацыяльна-тэктанічныя зрухі? Другое дыханне, другое творчае нараджэнне ахапіла іператрэсла да самых асноў паэзію Максіма Танка, Аркадзя Куляшова, Пімена Панчанкі. Іх бескампраміснае, самакрытычнае прамаўленне ў грамадзянскіх творах увачавідкі мяняла вектар эстэтычнай дзейнасці. Прыкоўвала ўвагу кардынальнае абнаўленне куляшоўскай паэмы («Эпічны свет Куляшова”). Для Арочкі-навукоўца адсланяўся прастор для аналізу. І не толькі. У яго творчыя задумы пачала ўжо асмялела стукацца самая спакусная для яго форма асэнсавання – паэма ў самых розных яе жанравых разнавіднасцях. Уяўленні запалоньвалі ўмоўныя формаўтварэнні з іх невычэрпнымі магчымасцямі скандэнсаванай шматзначнасці і абагульненасці мастацкага вобраза. Паэтам засвойваўся і абжываўся як бы новы тып эпічна-паэмнага мыслення, які аказаўся для яго не чужародным, а арганічна ўласцівым, надзвычай прыдатным для бачання і асэнсавання таго мацерыка, які гадаваў яго, агнём паласаваў яго маленства, падкошваў узлётнасць юнацтва. “Памяць зярнятаў” шукала расшыфроўкі. Цяжка прарасталі тыя апаленыя зярняты, пакуль станавіліся калоссем матчынага жыта, хлебам паэзіі (паэма “Матчына жыта”, 1976). “Бачу, як эпічны герой – бохан чорнага хлеба, – пісаў аўтар драматычнай паэмы “Курганне”, – з вогненнага печыва нашай хаты ідзе па бясконцым шляху надзей, каб ратаваць свет, каб сваёю смерцю прадухіліць смерць”. І далей: “Я сустрэў яе, сястру Хатыні, на Магілёўшчыне – вёску Курганне. Уклаў у яе сімвалічнасць, ўзвёўшы да яе ўсё, што асабіста перажыў”.

Гэта не была эпізацыя на зададзеную тэму. Роздумная сустрэча з прывідам вогненнага паэта – гэта не адвольная прыдумка, не жартачкі. Драматычная паэма “Курганне” Міколы Арочкі – гэта інтуітыўна разгаданая трагедыя, якая немінуча ўжо вісела над роднай вёскай паэта, над роднымі Вецявічамі, што значылася ў акупацыйных планах спапялення, прычым на самы бліжэйшы час. Фактычна, паэт Мікола Арочка ўжо станавіўся попелам. Дарма ў начных пострахах ён вышукваў розныя схованкі ўратавання. Збавення не было. Партызанскія засады па ўскрайках вёскі не ўратавалі б. Партызаны

перакалочвалі хаты ў пошуках пракорму, сагрэву. Але найбольшы страх так і застаўся на ўвесь акупацыйны час: немцы! Ім патрэбна была наша радзінная прастора: нас – каго ў зямлю, з попелам па ветры, каго – за Урал. Адборную рабсілу – на бручкавінную пахлёбку на чужацкіх землях ды падзямеллях-шахтах. Якое там збавенне? Курганне на Бацькаўшчыне разрасталася. Гэта было не першае перапляценне абставін, калі падлетак Мікола апынуўся на грані пагібелі (вогненны "кацёл", партызанскі хутар, немінучае спаленне вёскі). У косці тройчы засядаў смяртэльны сполах. Паўтысячы год Бацькаўшчына не знала такой усёвынішчальнай навалы. Магчыма, калі глянуць у рэтраспекцыю, гэта была гітлераўская спроба рэваншу за Грунвальд. Уваскрэслы, па сутнасці, са спрадвечнага попелу, Мікола адчуў ліхаманкава-дрыготкую патрэбу балюча-роздумнай сустрэчы з вогненным прывідам паэта. З самім сабой, пакліканым з небыцця.

Мікола Арочка, аўтар неардынарных паэм, – бясспрэчна, з'ява ў беларускай паэзіі. Асаблівая значнасць дасягнута праз гістарычнае вымярэнне. Як даследчык ён разумее, на якую рызыкоўнасць ён ішоў, калі выбіраў творчую "звышзадачу", што магла стацца і не па плячы яму. Як напрыклад, у паэмнай задуме "Крэва"(1981). Праблема гістарычнага самапазнання вынесена ў эпіграф, як дужа надзённы наказ Купалы: "Пачнем дакапывацца самі разгадкі нашых крыўд і бед" – з "Магілы льва", дзе ўжо сама назва праецыруецца сваёй сімволікай на трагізм становішча Бацькаўшчыны (краіны-льва!). Таму ва ўступным "Слове да Купалы" ужо горача, як бы на падхопе акцэнтуецца разуменне ўсёй важнасці ўспрынятай задачы:

Жывым, нам трэба пазнаваць сябе,
Ўгрызацца ў лёхі цёмнае разгадкі…
З-пад старадаўніх зломаў, з-пад руін
Бяру кавалак цэглы, нібы крэда.
І апаляе вусны слова "Крэва"
Гарачым згусткам крэўнасці, крыві.

Дакопвацца да пластоў, што жывілі і жывяць самасвядомасць —гэта запатрабавана самім часам дзеля жыцця нацыі. Задача не проста дэкларуецца, а разгортваецца абвострана, у

драматычным сутыкненні персанажаў, якія рызыкоўна запачаткавалі лёсавырашальны канфлікт, змачылі крывёй і хітрадзействам акт Крэўскай уніі – гэты “найпершы, самы круты вузел палітычнай драмы ў гістарычным лёсе нашага народа”. Па сутнасці, ужо тады вырашаўся, знутры падточваўся будучы незайздросны лёс кароны Вітаўта – каралеўскай кароны! Лёс Айчыны, як Каралеўства (“Лямант кароны Вітаўта”). Эпілог “Крэва” несуцешны. Скрыжаванне драматычных калізій, вострых перапляценняў (смерць Кейстута, уцёкі Вітаўта, яго маналагічныя адпрэчанні экспансіўных памкненняў) – усё гэта, зрэшты, падводзіць да канчатковага жываначальнага зыходу, да ўпэўненасці,

Што землі нашы будзе не так проста
Вам праглынуць паквапнай пашчай уній!
Вы будзеце ўчыняць яшчэ не раз
І множыць іх праз доўгія гады
І з веку ў век,
Каб зноў пацвердзіць права
На ўціск і на захоп…
Але ў дзяржаве,
На землях нашых я ўзгадаю моц,
Невынішчальны дух супраціўлення…

Цікавае прызнанне аўтара наконт узроўню валодання жанравымі магчымасцямі паэмы: “Чамусьці я ўжо не асцерагаўся запазычак і пераклічак, пасылаючы ўслед за Куляшовым (з яго вяршынна-цудоўным “Хамуціусам”) сваю ластаўку да Шэкспіра, да яго “Макбета” і “Гамлета”. Захоплена і прагавіта ўглядаўся ў драматычна-паэмны вопыт Байрана, Мільтана, Шылера. А калі бліжэй – то і ў трыпціх літоўскага аднагодка Юсцінаса Марцінкявічуса (“Міндаўгас”, “Катэдра”, “Мажвідас”)”.

Цікавы таксама аповед Міколы Арочкі з псіхалогіі яго творчасці. Захоплены светам продкаў, знакамітымі постацямі, ён часам ледзь не пераступае ў сферу спірытуалізму, упадае ў стан пазарэчаісны, уваскрашае там буйныя персаналіі і, апанаваны ўваскрэшэннем іх вобразаў, ходзіць і ездзіць з іх лексікай, партрэтамі, выпісамі, выразкамі. Немажліва просіць

даверыцца (“я ж беспадманна, няздрадна, з любасцю і агульнасцю мэты”!). Карацей, быццам выклікае з небыцця прывід асобы, і толькі тады, “калі гэта асоба даверыць свае вусны, спавяданні, можа атрымацца штосьці сапраўднае”. Так здарылася, напрыклад, з вобразам Францішка Скарыны – яшчэ з часу напісання “Кургання”. Ужыванне ў яго свет спатрэбілася нават для эпізадычнай сцэны. І нечакана перарасло ў чарговую “звышзадачу”: захацелася стварыць свой “эквівалент” (скажам, упоравень з “Мажвідасам” Ю.Марцінкявічуса) глыбокай духоўнай драмы Скарыны. Пасля драмы палітычнай (“Крэва”) яна немінуча навісла на нас, духоўная драма роднай зямлі. Трагізм, які ўжо адчуўся і пачаў няўмольна нарастаць з часоў Высокага Адраджэння, не пакідае нас і па сёння. “Судны дзень Скарыны” (1986-1989) уяўляецца вяршынным творам у паэмна-драматычным даробку Міколы Арочкі. Структурна, у адной лагічнай повязі, па сутнасці, у гэтым творы сышліся як бы шаснаццаць паэм. Сваёй уражлівай змястоўнасцю асабліва вылучаюцца тыя, што прасякнуты галоўным, вядучым матывам самой задумы твора, так бы мовіць, разьдзелы-паэмы “ідэяносныя”. Напрыклад, “З’яўленне Міколы Гусоўскага”, невыпадкова пазначана яшчэ і назвай “Пазнанне сябе”. З’яўленне, вядома, прывіднае, у закрытым вузілішчы ў Познані, куды ганебна кінуты Скарына. Ёсць час удумна агледзецца: чаму ён “улоўлены кратай”? Адкуль яны, нязводныя злапрычыны? Хто на наш род накінуў гора? (“Дайсці да злапрычын мы мусім самі”). Паралюш, які ў Пултуску прыкаваў да пасцелі славутага аўтара “Кармэн” (“Песні пра зубра”) – бяда, вядома. Ды ёсць паралюш духоўны – занядбанне родавай памяці (“Сябе мы не спазналі – вось паралюш! Уелася чужына ў маю косць”). Як парываецца сэрца з нямогласці плоці:

Мне хоць глыток адзіны
Адтуль, з Радзімы,
З пушчаў і гаёў,
Дзе сэрца працінаў мне рык зубрыны,
Дзе рагачы вялі мяне з гайнёй,
Дзе я, ўчапіўшыся каню у грыву,
Кідаўся ў стромы Нёмана, Дняпра!

Сын палясоўшчыка,
Я – з тых мыслівых,
Якія ў жылах чуюць кроў зубра!

Дзівуецца Скарына: "Чаму мы толькі ў немачы або з-за краты шчымліва б'емся ў дзверы роднай хаты?". Спроба Гусоўскага даць адказ, "бо тут чужына душ" толькі развярэджвае закратны роздум Францішка:

Чужына душ?
Вось, браце, сэнс цяжкі!
Мне ад яго аж непамысна штосьці.
Ды на Радзіме, любай з маленкосці,
Свае хіба не ходзяць чужакі?!

Вобраз зубра, загнанага хіжымі лаўцамі ў пастку, стрыножанага, з колцам у пысе, распярэшчанага ў мішэнь для спрыту і збройнага рыштунку, са стрэламі ў баках, – балюча-шматзначны "пасвежаваўшы волата, на скуры разлягуцца, учыняць шумны баль...".

Скарына:
За гэтай прытчай бачу я, на жаль:
Не баль яны спаўняюць,
А хаўтуры!

Аўтар:
"Песні пра зубра" са скрушнасцю дадае:
Арканяць край, не цямячы, што робяць!
З расколіны зжахнецца яшчэ свет!

Свет бачыць. Але заступніцтвам не абцяжарваецца. У разуменні штось прамаўляе ("Ды сёння ў яме адтаго хіба лягчэй зубру?"). Драматычныя сцэны такога кшталту ("Начная размова з Іовам" і іншыя) маюць актуальны падтэкст, вярэдзяць, філасафічна набліжаюць да ісціны...

У апошнія гады жыцця Мікола Арочка напісаў новую драматычную паэму. Яе аўтар назваў "Каранацыя Міндоўга". Пісаў яе ў Віцявічах і закончыў у 2003 годзе. Унук паэта Валерык Арочка набраў паэму на кампутары і сам сшыў некалькі асобнікаў паэмы. Адзін асобнік я неяк завёз у часопіс "Маладосць", дзе рэдактар выдання Раіса Баравікова абяцала

надрукаваць усю паэму. Але надрукавалі ў вераснёўскім нумары за 2007 год толькі ўрывак з яе. Калі я прыехаў у Мінск забраць Валерыкаў асобнік “Каранацыі Міндоўга”, то кніжачкі нідзе не знайшлі. Але, дзякаваць Валерыку Арочку і жонцы Міколы Арочкі Марыі Іванаўне, знайшоўся яшчэ адзін асобнік выдатнай паэмы.

Я памятаю, як пачынаў пісаць “Каранацыю Міндоўга” Мікола Арочка. Калі я бываў у яго ў Вецявічах, ён шмат мне пра Міндоўга распавядаў, разважаў, спрачаўся са мной. З яго слоў я даведаўся, што ў пачатку 1970-х гадоў беларускага паэта дужа ўразіла драматычная паэма “Міндаўгас” літоўскага паэта і сябра Міколы Арочкі Юсцінаса Марцінкявічуса (1930-2011). Яна яго так уразіла і захапіла, што мой зямляк нават напісаў пра яе ва ўсесаюзным друку, бо быў проста захоплены велічнай постаццю галоўнага персанажа.

Юсцінас Марцінкявічус, у знак падзякі за гэта, даслаў Міколу Арочку свайго “Міндаўгаса”, выдадзенага асобнай кніжкай, з зычлівым аўтографам. Мой зямляк быў шчаслівы такім падарункам. Ён нават сваім уражаннем падзяліўся з выдатным нашым літаратуразнаўцам Віктарам Каваленкам (1929-2001).”Дай пачытаць”, – папрасіў пасля гутаркі Каваленка. Прайшло некалькі дзён і Віктар Каваленка вярнуў “Міндаўгаса” Міколу Арочку. Але паэт быў здзіўлены, калі Віктар Антонавіч аднёсся да твора літоўца стрымана-крытычна, без ніякай ухвалы. Маўляў, зашмат наўмысных адступленняў ад гістарызму, літоўскай падгонкі пад старую канцэпцыю заваёўніцкай місіі князёў Літвы. Аднак у такога самабытнага мастака слова, як Юсцінас Марцінкявічус, было і бясспрэчнае права на сваё асабістае бачанне на ходу гістарычных падзей і шляхоў станаўлення нацыі.

Тым не менш, да канца свайго жыцця Мікола Арочка застаўся ўдзячны літоўскаму сябру ўжо за тое, што ён далучыў яго да шырока распачатага ім узнаўлення нашага агульна-адзінага гістарычнага Дома – Вялікай Літвы. Удзячны, што ён падбіў майго земляка на “звышзадачу” – стварыць свой паэмны эквівалент палітычнай і духоўнай драмы роднай зямлі (“Крэва”, “Судны дзень Скарыны”) з нахілам да ўсё большага трагізму. І ўсе гэтыя гады ў Міколы Арочкі несціхана

тачылася, як незагойная рана, балючая задума каранацыі – ідэі, што працягнулася ў наступнасць на многія стагоддзі. І вось атрымаўся ўдачны зыход асэнсавання. Мікола Арочка адолеў выдатны эпічны твор, які з'яўляецца вартасным завяршэннем трыпціху гістарычных паэм —“Крэва”, “Судны дзень Скарыны”, “Каранацыя Міндоўга”.

Пасля “Міндаўгаса” Марцінкявічуса ў нашага літаратара ўзнікла неабходнасць палемічнай скіраванасці ягонай новай паэмы, тэматычна блізкай з “Міндаўгасам” Марцінкявічуса, якой у свой час ён захапляўся. Міндоўг у “Каранацыі” выглядае ўжо не як заваёўнік накшталт Аляксандра Македонскага з пустой далонню, якая ў дарозе расшчэмлена высунулася з труны. Гэта зусім не захопнік беларускіх земляў, а ўстурбаваны Гаспадар, які збіраў іх да купы, ратуючы ад загубення, вынішчэння, асіміляцыі. Ён нястрымна апантаны ў мэце. Ажно дзівіць, чаму ім так завалодала ідэя задзіночання не толькі этнічна блізкіх, але і разрозненнных плямёнаў вакол Наваградка, які, дзякуючы волі фактычна аднаго чалавека, пакліканага сюды на княжанне, стаў урэшце яго рэзідэнцыяй, збройнай мышцай, кіпучым сэрцам новай дзяржавы. Перамяніўся вектар у гістарычным часе… Падупаў слынны Полацк пад націскам мечаносцаў на Дзвіне… Асіміляцыйнае патаптанае племя прусаў тэўтонцамі…Балтыйскія орды, наезды стэпавічоў… Ваяўнічыя прэтэнзіі на аднаўленне былога ўладарства Данілы Галіцкага… Усё гэта вядома. Але як можна бясконца адчуваць сябе пушчай, падпаленай з усіх бакоў? Дзеля ўласнай зверхнасці ўладарства? І, можа, найгорш і найбольш небяспечна, што драматызм і трагізм становішча наклікала і ўзмацняла далёкая і блізкая язычніцкая радня, што закаранела трымалася паганства, няўступна патрабуючы адрачэння ад выбару шляхоў і спосабаў утрывалення незалежнасці. Вымогі і не пустыя просьбы адрачэння ад Хрыстовай веры, ад каралеўскага вянца… Язычніцкіх князькоў і верхаводаў, зрэшты, можна было зразумець – сваёй сляпой няўступнасцю, веранязрушанасцю яны хацелі ўратавацца ад бураломнасці часу, пазбегнуць горкамыснага лёсу некаторых суседзяў патаптаных плямёнаў.

І вядома ж, не любоўна-інтымныя жарсці ўплывовых каралёў пускалі ўзаемазабойчыя стрэлы вынішчэння

супраціўнікаў, а прычыны, пэўна, больш глыбокія, кроўнажыццёвыя, спароджаныя няўмольнымі акалічнасцямі суравейшай ходы гісторыі.

Дужа паказальна, што ў новай паэме "Каранацыя Міндоўга" усё гэта даводзіцца не публіцыстычна аголенымі сродкамі, а пераважна як бы апранута ў мастацкія шаты, увасоблена праз напругу супярэчлівых сутыкненняў, учынкі і злопамеры характараў, праз драматычны напор спрэчак, а то і вузлавата-крута паважнага дзейства.

Аўтару, падобна, сама важна было паказаць галоўнага героя як чалавека жывога, духова адаронага ў псіхалагічным багацці пачуццяў, не бяздумна-безагляднага ва ўчынках, любоўных сваіх жарсцях, а інтымна надзвычай чуйным. Пра гэта сведчаць яго пранікнёныя маналогі, звернутыя да Марты, размовы з яе прывідам, дачыненні з Міртай. Уражлівую ролю спаўнялі сродкі прамаўлення на грані самазабыцця падчас сцішанай споведзі з высокімі носьбітамі боскага духу на жэглішчы. Такія моманты запамінальныя, яны сапраўды спрыяюць, так бы мовіць, жывому "учалавечанню" Міндоўга. Яго высакагоднасць не дэкларавана, а выяўлена чуйна, нібы на жывы дотык, на судакрананне з духова прыгожымі пачаткамі; таму герою і давяраешся, унутрана прымаеш яго нялёгкі свет.

Падкупае як бы сама ментальнасць натуры галоўнага героя, менавіта вялікасць князя-караля з душой беларуса. Такім, відаць, і наканавана яму быць з няўмольнымі скарбамі на далоні, працягнутай да нас праз стагоддзі. Не скіньце неасцярожна з гэтай далоні ўзнятыя з народных глыбінь перліны яго кароны і душы. Таму вельмі і вельмі шкода: заўчаснага трагізму буйнай дзяржаўнай асобы, да якой гэтак няшчасна і марнатраўнааднёсся акаянны свет – усе носьбіты наўмыснага загубення. А сабе ж на страту!..

Да слёз шкада толькі, што аўтар не зможа ніколі даслаць яе свайму сябру-літоўцу Юсцінасу Марцінкявічусу, а той у сваю чаргу ніколі не зможа выказаць свае ўласныя думкі наконт беларускай "Каранацыі Міндоўга". Але іх паэмы – гэта, бяспрэчна, агульны і магутны ўклад у гісторыю даследавання Вялікага княства Літоўскага.

У апошні час Мікола Арочка шмат пісаў вершаў. Гэта вершы-

роздуму, вершы-прысвячэнні вялікім асобам Бацькаўшчыны. Іх няпроста чытаць, іх трэба вывучаць на памяць, над імі трэба думаць, разважаць. Калі іх я чытаю і сёння, мне заўсёды прыгадваецца мой слаўны зямляк дзядзька Мікола. Не па сваёй волі з Мінска ён вярнуўся ў родную вёску Вецявічы, што на Слонімшчыне, дзе і пражыў апошнія 23 гады. У вёсцы рэдка калі можна было застаць яго за пісьмовым сталом. Мікола Арочка часцей працаваў з рыдлёўкай ці касой у руках, або на пашы з роварам пры дробнакапытнай жыўнасці, з нязменным лазовым кошыкам, у якім заўсёды ляжалі кнігі і рукапісы ў цалафанавых мяшэчках. Яго пісьмовым столом былі зялёны палетак, выпас, пянёк на ўзлеску, услончык ці ўласныя калені. А вечарамі ў хаце вясковаму літаратару сніліся Скарына і Міндоўг. Ішло апошнім часам паглыбленне і выспяванне ў варыянтах і адпрацоўках драматычнай паэмы “Каранацыя Міндоўга”, як некалі пра Скарыну, каб дадацца да гістарычнага трыпціху двух папярэдніх паэм. А яшчэ з-пад яго рук, са “стала зялёнага” прасіліся ў шырока разнятую “самааповесць” два новыя аповеды – “Пёрка курапаткі” і “Бацькоўскі край”.

Трагічныя штрыхі закраліся ў яго светаадчуванне пасля таго, як яго два акрутна загубленыя сыны (паэма “Страта”, “Малітва сына Віталія”) перабраліся на пагорак паўскрай вёскі Вецявічы, пад навісла-плакучыя бярозы. Таму дзядзька Мікола са сваёй паплечніцай цёткай Марыяй апынуліся там, у спадчыннай бацькоўскай хаце на Слонімшчыне. Выгадавалі, дзякаваць Богу, круглага асірочанага ўнука Валерыка, які цяпер стаў дарослым, атрымаў адукацыю, жаніўся і мае ўжо дачушку. Там, у сялянскім асяроддзі, куды пішчом лезла стратнасць красы духоўнай, яшчэ жылі стыхія беларускасці, роднай мовы, свежай, непакананай гаючасці прыроды. Спрыяльна Мікола Арочка ўзнаўляў і кампенсаваў мазольныя выдаткаванні дотыкам да роднай зямлі, рэальнае адчуваў каранёвую сувязь з ёй. І, як покліч, заўсёды стукалася ў ягонае сэрца ўзмоцненая запатрабавальнасць самапазнання.

Якуб Міско

Калі я паступіў на першы курс Белдзяржуніверсітэта, у часопісе «Маладосць» (1980, № 9) з’явілася дакументальная аповесць майго земляка, пісьменніка і журналіста Якуба Міско «Было яно калісьці…». Я купіў часопіс і на адным дыханні прачытаў гэтую аповесць. У ёй Якуб Міско цікава апісваў свае дзіцячыя і юнацкія гады, беларускую Вільню, дзе вучыўся і сталеў, а таксама шчыра пісаў пра родную Слонімшчыну. А дзесьці ў 1989 годзе яшчэ адзін мой зямляк, доктар гістарычных навук Васіль Мялешка прыслаў мне верш Якуба Міско, які называўся «Наперад». Гэты верш гісторык знайшоў у архіве, ён друкаваўся ў 1926 годзе ў падпольным часопісе вучняў Віленскай беларускай гімназіі. Я параіў Васілю Іванавічу даслаць верш Якуба Міско ў “ЛіМ”, што ён і зрабіў. І 6 кастрычніка 1989 года верш «Наперад» Якуба Міско быў надрукаваны на адной са старонак тыднёвіка. Гэты верш у той час заклікаў моладзь да шчаслівейшай долі, да барацьбы за лепшае жыццё:

Наперад, да лепшае долі!
Наперад, да сонца, да зор!
Мы ў цемры не можам жыць болей,
Нам трэба святло і прастор!..

Якуб Міско нарадзіўся 1 чэрвеня 1911 года ў вёсцы Чамяры Слонімскага павета ў сялянскай сям'і. Вучыўся ў пачатковай школе ў бежанстве ў Расіі.

А калі сям'я вярнулася ў Чамяры ў 1921 годзе, паступіў у Віленскую беларускую гімназію, адкуль яго за рэвалюцыйную дзейнасць некалькі разоў выганялі. Друкавацца пачаў у 1926 годзе ў падпольным часопісе вучняў гімназіі «Наперад». Публікаваўся ў польскіх газетах. У 1932—1934 гадах працаваў у галоўным сакратарыяце арганізацыі «Змаганне», а потым у рэдакцыі віленскай «Беларускай газеты» (легальнае выданне КПЗБ). На працягу 1930-х гадоў Якуб Міско неаднаразова арыштоўваўся польскімі ўладамі, некалькі гадоў правёў у турмах. У лістападзе 1939 года разам з братам быў арыштаваны НКУС. Але дзякуючы ўмяшанню П.Панамарэнкі, яго вызвалілі. Пасля вызвалення прыехаў у Ліду, дзе да пачатку вайны быў літсупрацоўнікам лідскай раённай газеты «Уперад».

Калі пачалася вайна, Якуба Міско забралі на фронт. Спачатку быў радавым разведчыкам, а да Берліна дайшоў гвардыі маёрам з пяццю ордэнамі. Калі вярнуўся на Радзіму, паступіў і скончыў Баранавіцкі настаўніцкі інстытут. Усё жыццё Якуб Міско адпрацаваў журналістам. З іх амаль 30 гадоў – у «Сельской газете». Пісаў не толькі журналісцкія матэрыялы, але і апавяданні, гумарэскі, артыкулы пра былых дзеячаў Заходняй Беларусі, рэцэнзіі на кнігі Максіма Танка, Янкі Брыля, Алеся Адамовіча, Міхася Машары, Віктара Касько. На беларускую мову перакладаў творы польскіх літаратараў. У “Сельской газете” шмат гадоў вёў вельмі папулярны сярод чытачоў калючы куток сатыры і гумару.

У 1967 годзе Якубу Міско было прысвоена званне заслужанага дзеяча культуры Беларусі. Да апошніх сваіх дзён Якуб Герасімавіч шмат працаваў, сустракаўся са сваімі сябрамі. Журналіст М. Шыбаліс пісаў пра Якуба Міско: «До последних дней он продолжал накапливать знания, много читал, пополнял свою богатую библиотеку. Доступный и общительный, любивший шутку, розыгрыш, дороживший дружбой с товарищами, он был твёрд и требователен в работе, прежде всего, к самому себе» (Шибалис М. Голос молчаливого сердца // Сельская газета, 6 марта, 1983).

Пасля смерці Якуба Міско (памёр 23 кастрычніка 1981 года)

народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль сабраў яго лепшую спадчыну і выдаў асобнаю кнігай, якую назваў «Маё маўклівае сэрца». У першы раздзел кнігі ўвайшла дакументальная аповесць «Было яно калісьці…», а ў другі – нарысы, артыкулы і гумарэскі. Ва ўступным слове да кнігі Янка Брыль сказаў: «Найлепш пісалася яму тое, што звязана з былой Заходняй Беларуссю, з яе горкай нядоляй, са слаўнай барацьбой яе лепшых сыноў і дачок за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. У гэтай цікавай, высокакультурнай публіцыстыцы амаль усюды натуральна і неабходна прысутнічае аўтар – як актыўны ўдзельнік многіх галоўных падзей свайго часу, са сваім глыбінным веданнем прадмета, са сваёй ідэйнай перакананасцю, грунтоўна праверанай у выпрабаваннях на сталасць». (Брыль Янка. Замест прадмовы // Міско Якуб. Маё маўклівае сэрца. Мн., 1983. С. 4.).

А нядаўна перачытаў дзесяты том “Збора твораў у трынаццаці тамах” Максіма Танка (Мн., 2010), дзе апублікаваны яго дзённікі (1960-1994). У запісе ад 23 кастрычніка 1981 года чытаю: “Пазваніў Я.Брыль: памёр Якуб Міско. У мінулым годзе мы разам з ім адпачывалі на Рыжскім узмор’і.Слаўны і адважны быў чалавек. Шмат гора зведаў ён у сваім жыцці: і ў юначыя гады, і ў гады вайны. Якія ж мы бяссільныя перад абліччам смерці! Да апошняга часу ён кожны дзень наведваў на магільніку сваю сяброўку Аню. Усе доўга будзем адчуваць яго адсутнасць”.

Марыя і Герасім Міско – бацькі Якуба Міско, 1934 г.

Анатоль Іверс

У Слоніме ў доме № 8 на вуліцы Дабрыяна цяпер жывуць іншыя людзі. Я стараюся ў тым раёне бываць рэдка. Бо калі праходжу каля хаты, дзе жыў паэт Анатоль Іверс (Іван Дарафеевіч Міско, 1912-1999) са сваёй жонкаю Нінай Паўлаўнай, сэрца пачынае шчымець ад таго, што ўжо няма гэтага сціплага чалавека і цікавага паэта. Яго не стала ў кастрычніку 1999 года, а крыху раней памерла і Ніна Паўлаўна.

Калі бываў вольны час, я спяшаўся ў гэтую хату. Адчыняў знаёмыя веснічкі, праходзіў па невялікім дагледжаным надворку, заходзіў у сенцы, дзе пахла бульбаю і сушанымі яблыкамі ці грушамі. З парога мяне вітала шчырая Ніна Паўлаўна – сяброўка па жыцці і жонка паэта. А Іван Дарафеевіч, як звычайна, сядзеў за сталом у сваім чысценькім невялікім пакойчыку і нешта пісаў.

“Пажаніліся мы летам 1945 года, – расказвала Ніна Паўлаўна. – Вось з таго часу і разам. А пазнаёміліся ў рэдакцыі слонімскай газеты “Вольная праца”, дзе я працавала літработнікам. Мне ён тады вельмі спадабаўся. Раней у Слоніме я не бачыла і не сустракала прыгажэйшага за яго мужчыну. Хаця,

на першы погляд, здавалася, што Іван звычайны, як усе. Але заўсёды ў адрозненне ад іншых, ён быў і заставаўся паэтам. Вершы яго мне таксама падабаюцца. Я, напрыклад, як выйду зімою на вуліцу, заўжды прыгадваю яго радкі:

Марозам траскучым па хвоях
Наступная прыйдзе зіма.

Асабіста мне муж прысвяціў толькі адзін верш – “Развеяліся хмары”. Але я ніколі на гэта не крыўдавала…”.

Гэты верш быў надрукаваны ў апошнім зборніку Анатоля Іверса “Травень” (Слонім, 1997). У ім ёсць і такія радкі:

Сяброўка трапілася мне
Не горшая, чым марыў.
І перастала ўжо цямнець,
Развеяліся хмары.

Так, хмараў у жыцці паэта са Слоніма было шмат. Нарадзіўся ён 15 траўня 1912 года ў вёсцы Чамяры Слонімскага павета. Праз два гады сям’я падалася ў бежанства. Жылі ў Казанскай губерні і ў Кіеве. Вярнуліся дамоў толькі ў 1918 годзе.

Як ні цяжка было, але за гэты час маленькі Іван навучыўся чытаць па-руску, а калі вярнуўся з бацькамі ў родныя Чамяры, пайшоў “перавучвацца” у польскую пачатковую школу. Але гэтыя мовы былі для яго чужыя. Хлопчыку хацелася вучыцца ў беларускай школе. Аднойчы летам з Віленскай беларускай гімназіі прыехаў у Чамяры Казімір Чартовіч, які за лета падрыхтаваў чамяроўскіх дзяцей да паступлення ў гімназію. Сярод гэтых вучняў быў і Іван Міско. У 1926 годзе ён становіцца вучням Віленскай беларускай гімназіі. Там чамяроўскі хлопец знаёміцца з Алесем Салагубам, Язэпам Урбановічам, Міхасём Васільком. Раскідвае лістоўкі, носіць у турму мапраўскія перадачы для вязняў, расклейвае плакаты, ходзіць на дэманстрацыі рабочых. Аднойчы паліцыя разагнала забастоўшчыкаў, а некалькі дзесяткаў навучэнцаў былі выключаны з гімназіі, у тым ліку і Іван Міско, якога пад канвоем прывезлі ў Чамяры і пад распіску здалі бацькам.

Потым былі яшчэ дзве спробы працягваць адукацыю – у Клецкай і Навагрудскай гімназіях, але і адтуль “бунтар” Міско быў выключаны. У 1931 годзе юнак вярнуўся ў родную вёску.

У адзін з вечароў да Івана Міско зайшоў незнаёмы хлопец, перадаў прывітанне ад Валянціна Таўлая і папрасіў згоды на подпіс пад Дэкларацыяй сялянска-рабочых пісьменнікаў Заходняй Беларусі. Дэкларацыя і першы верш Івана Міско пад псеўданімам Анатоль Іверс былі апублікаваныя ў студзеньскім нумары часопіса "Літаратурная старонка" за 1934 год. Праўда, наклад часопіса быў канфіскаваны, але з друкарні ўдалося вынесці толькі некалькі нумароў.

Праз пэўны час вершы Анатоля Іверса сталі часта друкавацца на старонках выданняў "Літаратурная старонка", "Калоссе", "Беларускі летапіс", "Шлях моладзі", "Наша воля", "Асва". А ў верасні 1939 года ў Вільні выходзіць яго першы паэтычны зборнік "Песні на загонах".

Аб чым пісаў малады паэт са Слонімшчыны? Ды пра тое, як шуміць жыта, як "хтосьрасчэсваў зялёныя сосны", як "заігралі ветры ў полі", як "залацілася раніца ападаючым шэлестам". Ці пра тое, як "ціха гарэлі аўсяныя росы…". А яшчэ паэт пісаў пра Беларусь, пісаў шчыра і светла, натхнёна і радасна:

Адзначыць каб добрую ўдачу,
Я зораў з сабой набяру
І жменяю сыпну – няйначай,
На славу табе, Беларусь.

Калі прыйшлі "першыя саветы" і ў Слоніме пачала выдавацца раённая газета "Вольная праца", яе першы рэдактар Іосіф Чарняўскі запрасіў Івана Міско на пасаду літсупрацоўніка рэдакцыі. А ў 1940 годзе на выязным пасяджэнні ў Беластоку кіраўніцтва пісьменніцкай арганізацыі БССР прыняло Анатоля Іверса ў Саюз пісьменнікаў БССР.

У гады Другой сусветнай вайны Іван Міско ўзначальваўваў Слонімскую падпольную антыфашысцкую арганізацыю і быў намеснікам камандзіра партызанскага атрада імя Дзяржынскага па разведцы. У лесе выдаваў антыфашысцкую газету "Барацьба", лістоўкі, дапамагаў выпускаць падпольную "Вольную працу".

Вайна прайшла праз сэрца і душу Анатоля Іверса. Ён страціў першую жонку і бацьку, ды і сам быў на валаску ад гібелі. Але, нягледзячы на ўсе яго асабістыя пакуты і заслугі перад

Айчынай, для савецкай улады паэт Анатоль Іверс у Слоніме заўсёды заставаўся чужым. І нават другі паэтычны зборнічак вершаў выйшаў з друку ажно праз 31 год пасля першага. “Не хацелі камуністы выдаваць”, – казаў ён мне. Зборнік называўся “З пройдзеных дарог”. Дарог, сапраўды, было пройдзена шмат. Нялёгкіх дарог, пакручастых, небяспечных і палыновых. Таму выхад другога зборнічка вершаў для Івана Дарафеевіча быў вялікай радасцю. У яго ўвайшлі вершы, напоўненыя пачуццём шчырай любові да роднага краю і яго працавітых людзей. У сваіх паэтычных радках Анатоль Іверс стараўся праўдзіва адлюстраваць перамогі над усімі акупантамі, якія не давалі спакойна жыць і працаваць на роднай зямлі:

Перамога! Перамога!
Абіваем з ботаў пыл.
І на пройдзеных дарогах
Ставім новыя слупы.
Вецер гутарыць з ліствою,
Ад кастра адносіць дым.
А слупы ўсе пахнуць хвояй,
Нашым лесам маладым.

Але як цяжка Анатолю Іверсу ні было і дзе б ён ні працаваў, заўсёды пісаў вершы, ніколі не цураўся матчынай мовы. “Я заўсёды размаўляў на сваёй мове. За гэта мяне называлі нацыяналістам. Мяне не арыштоўвалі, хоць дапытвалі больш чым паўсотні разоў, але двойчы звальнялі з працы за тое, што “не внушал политического доверия”, – часта шчыра ўспамінаў паэт.

Але слонімскі аўтар трываў і “шчасце спазнаваў” у сваіх вершах. Трэці зборнік паэзіі “Жыву ў бацькоўскім краі” пабачыў свет у Мінску ў 1982 годзе. Ва ўступным слове да яго прафесар Алег Лойка трапна заўважыў, што “вершы Анатоля Іверса другой паловы 60-70-х гадоў раскрылі жыццёвы лёс паэта найбольш шырока і глыбока, і іх дэкларацыі – часцей за ўсё менавіта ёмістыя паэтычныя формулы жыцця і барацьбы, вернасці Радзіме, праўды лёсу чалавечага, як, напрыклад, гэтыя:

Таварышы, паверце,
Хачу не проста жыць,

Хачу да самай смерці
Радзіме паслужыць".

Нялёгка было ў правінцыі жыць, але вершы пісаліся і выдаваліся новыя кнігі: "Я пайшоў бы ўслед за летам…"(Мінск, 1987), "Прыдарожныя сосны" (Слонім, 1995), "Травень" (Слонім, 1997).

Для мяне, а таксама для ўсіх землякоў, Анатоль Іверс найперш застаўся ў нашай памяці як паэт, які шчыра служыў свайму народу і Бацькаўшчыне. У вершы "На дзяды" ён сам падвёў вынікі пражытага і сказаў пра ўсё смела і адкрыта:

Я тры рэжымы пражыў:
Быў пан, быў гітлерац, "таварыш".
І памяць кажа: беражы,
Каго яны закатавалі.
Палегла многа без віны
За мову родную ў змаганні.
А голас іх дасюль звініць
На гістарычным скрыжаванні…

На гістарычным скрыжаванні па-ранейшаму гучаць і вершы слонімскага паэта Анатоля Іверса. Лепшыя з іх склалі кнігу "Аўсяныя росы", якую мне ўдалося падрыхтаваць і выдаць у Мінску ў 2011 годзе, дзякуючы фінансавай падтрымцы ўнука Аляксандра. Сюды таксама ўвайшлі некаторыя ўспаміны паэта. Адны з іх друкаваліся некалі ў рэспубліканскім друку, іншыя – узяты з архіва аўтара гэтай кнігі. Іван Дарафеевіч пісаў і друкаваў іх на машынцы па некалькі экземпляраў. А калі я да яго прыязджаў, ён казаў: "Вазьмі сабе на памяць, няхай будуць. Можа калі спатрэбяцца ці дзе-небудзь апублікуеш…".

У 2012 годзе, да 100-годдзя паэта, падрыхтаваў і выдаў кнігу артыкулаў "З глыбінь жыцця"Анатоля Іверса. Сюды ўвайшлі артыкулы пісьменніка, напісаныя ім у 1960-1990-я гады падчас журналісцкіх і літаратурна-краязнаўчых вандровак па родным краі. А таксама асобным выданнем склаў кнігу ўспамінаў пра Івана Дарафеевіча яго сяброў, літаратараў і землякоў пад агульнай назвай "Жыццё і творчасць Анатоля Іверса" (Мн., 2012).

Сяргей Новік-Пяюн

Часта дастаю з паліц свайго хатняга архіва цэлую папку пісем, выразак з газет, паштовак, лістоў з вершамі паэта Сяргея Новіка-Пеюна. И на гэты раз усё перачытаў, пераглядзеў, успомніў мужнага, цярплівага, таленавітага і сціплага чалавека. Лісты Сяргей Міхайлавіч пісаў вялікія, шчырыя, сур'ёзныя. У пісьмах заўсёды мяне называў па-бацьку і на “вы”, а пры сустрэчах – на “ты” і проста па імені. На лістах абавязкова ставіў тры пячаткі: адна была з адваротным адрасам, на другой было напісана “Сяргей Міхайлавіч Новік-Пяюн г. Мінск”, а на трэцяй – стаялі словы “Сяргей Новік-Пяюн”. Вось некалькі радкоў з яго пісем: “25-га лістапада 1943 года па даносе правакатара мяне арыштавалі гестапаўцы і асудзілі на смерць за антыфашысцкую дзейнасць. Са Слонімскага музея, дзе я працаваў і жыў, рабаўнікі пазабіралі ўсе мае рэчы і ў тым ліку маю мандаліну. Чакаючы смерці ў адзіночцы слонімскага астрогу, я стварыў песню “Мандаліначка” і “запісаў” яе ў памяці…” (з пісьма ад 18 жніўня 1988 года); “Я некалькі разоў званіў у рэдакцыю тыднёвіка “Беларускае тэлебачанне і радыё”, каб звярталіся да чытачоў па-беларуску

“добры дзень”, а не па-польску “дзень добры”! Па-беларуску спярша стаіць прыметнік, а пасля імя, а па-польску наадварот: спярша – імя, а пасля – прыметнік. А рэдакцыя, хоць абяцала выправіць памылку, працягвае далей яе друкаваць. Яшчэ пішуць “раніцой”, хаця па-беларуску трэба “раніцай”. Ужываюць польскае слова “мажліва” замест беларускага “магчыма”, “па крайняй меры” замест беларускага слова “прынамсі”. Шмат памылак робяць і тыя, што выкладаюць на філфаку, псуюць беларускую мову…” (з пісьма ад 20 лістапада 1988 года).

Сябраваў я з Сяргеем Міхайлавічам шмат гадоў. Ён часта наведваў Слонім, дзе жыла яго сястра, заходзіў да мяне ў рэдакцыю раённай газеты, дзе я працаваў. А калі я бываў у Мінску – забягаў да яго ў маленькую аднапакаёўку на вуліцы Купрыянава. Пра што толькі ён мне не расказаў!.. Але найбольш любіў распавядаць пра Слонім, пра мастака Антона Карніцкага, пра гісторыка і краязнаўца Язэпа Стаброўскага, пра генерала Яўгена Леашэню і пра іншых землякоў, якіх ведаў асабіста. Часта паэт згадваў пра сустрэчу з Янкам Купалам у Слоніме ў 1939 годзе, калі пясняр вяртаўся з Беластока з народнага сходу. Тады Сяргей Новік-Пяюн працаваў у Слоніме інспектарам павятовага аддзела народнай асветы. 12 лістапада 1939 года да яго ў аддзел народнай асветы зайшоў чалавек, павітаўся, а пасля спытаў, дзе жыве Гальяш Леўчык. Сяргей Новік-Пяюн адразу пазнаў у госцю Янку Купалу. Яны разам паехалі ў хатку да Гальяша Леўчыка, там пагутарылі, а пасля машына, на якой прыехаў Янка Купала, прывезла іх у цэнтр горада. На развітанне Янка Купала ў блакноце Сяргея Новіка-Пеюна напісаў пару слоў: “Міламу Сяргею Пеюну падчас сустрэчы ў Слоніме. Янка Купала. 14.11.1939 г.”. Пра гэты выпадак Сяргей Міхайлавіч згадваў мне часта. Ён вельмі ганарыўся, што хоць раз у жыцці меў сустрэчу з песняром беларускага народа.

Яшчэ ў 1938 годзе ў Слоніме Сяргей Новік-Пяюн разам са сваёй жонкаю Людмілай пачалі выдаваць на польскай мове (на беларускай мове польскія ўлады не дазволілі) “Газету Слонімскую”. Гэта быў тыднёвік, але выйшла з друку толькі некалькі нумароў…

Аднойчы я прыехаў да Сяргея Новіка-Пеюна ў Мінск, а ён

адчыняе дзверы ў лагернай фуфайцы з нумарам на плячах. “Гэта мой сталінскі касцюм”, – сказаў Сяргей Міхайлавіч. А пасля сеў на табурэтку і ціха заспяваў свае славутыя “Зорачкі”:

Дні праходзяць, дні адходзяць, дні лятуць,
Быццам рэк бурлівых хвалі ўдаль бягуць.
Трэці год як на выгнанні ў чужыне
Трэба мучыцца душой і сэрцам мне…

З вачэй у паэта пакаціліся слёзы. Гэты выпадак памятаецца мне да сённяшніх дзён. Не верыцца, як змог выжыць Сяргей Новік-Пяюн у тых жыццёвых сітуацыях, у якіх ён бываў. Бо лёс яго не песціў. Пры Польшчы сядзеў у турме ў Баранавічах, у чэрвені 1941 года быў паранены, у 1943 годзе – арыштаваны слонімскім СД і асуджаны да пакарання смерцю. У турме захварэў на тыф. Хворага паэта немцы кінулі ў канцлагер Калдычэва, дзе крыху раней загінула яго жонка. А цешча з дзвюма ягонымі дочкамі ўцякла ў Польшчу, пасля чаго дзяцей сваіх Сяргей Міхайлавіч больш ніколі ў жыцці не бачыў.

4 ліпеня 1944 года немцы вялі вязняў на расстрэл. Сярод усіх быў і беларускі паэт. У час расстрэлу яго паранілі. Прыкінуўся мёртвым, а пасля схаваўся ў бліжэйшым лесе. Так застаўся жыць. А калі 10 ліпеня 1944 года савецкія войскі вызвалілі Слонім, Сяргей Новік-Пяюн пачаў працаваць тут дырэктарам мясцовага краязнаўчага музея. Але і гэта шчасце было нядоўгім. Вясною 1945 года без прад’яўлення яму ніякіх афіцыйных абвінавачванняў, паэт быў зноў арыштаваны органамі НКУС на 10 гадоў пазбаўлення волі. Этапам яго адправілі ў пасёлак Нэлькан у Якуцію:

Плывуць дні за днямі, як шэрыя хвалі.
Нам сніцца радзімага неба блакіт.
Пад сопкай мы многа сяброў пахавалі.
Тут снег нашай цёплай крывёю заліт.
Праз краты нам свецяць паўночныя зоры,
Бы шлюць прывітанне ад роднай зямлі.
Сярэбраны месяц схаваўся за горы,
І чорныя цені вакол заляглі…

(зборнік “Песні з-за кратаў”. Мн., 1993. С. 128-129).

У Беларусь Сяргей Новік-Пяюн вярнуўся ажно ў 1959 годзе. За плячыма ўжо былі 53 пражытыя гады, але трэба было пачынаць усё спачатку. Яго рэабілітавалі, а ў якасці "кампенсацыі" за гады, праведзеныя без віны ў турме, яму выдзелілі аднапакаёвую кватэру ў пяціпавярховым доме ў Мінску на вуліцы Купрыянава, 9 і датэрмінова прызначылі пенсію, залічыўшы год Калымы за два…

Сяргей Новік-Пяюн нарадзіўся ў вёсцы Лявонавічы Нясвіжскага раёна 27 жніўня 1906 года. Скончыў мясцовую рускую гімназію і беларускія настаўніцкія курсы ў Вільні. У 1926 годзе ў роднай вёсцы стварыў беларускі народны хор, які існуе да сённяшніх дзён. Як сказаў Алег Лойка ва ўступным слове да зборніка вершаў паэта "Заўсёды з песняй" (Мн., 1984. С. 4): "Душа юнака рвалася да песень, а песню глушылі". Але заглушыць не змаглі. Бо паэт Сяргей Новік-Пяюн пісаў, спяваў і жыў. Жыў словам, песняй, любоўю да Бацькаўшчыны.

Друкавацца ён пачаў ажно ў 1924 годзе ў заходне-беларускіх выданнях "Сын беларуса", "Студэнцкая думка", "Маланка", "Сялянская ніва", "Шлях моладзі", Беларуская крыніца", "Заранка". З друку асобнымі кніжкамі пачалі выходзіць яго драматычныя і вершаваныя творы "Ёлка Дзеда Мароза" (Вільня, 1927), "Пакой у наймы" (Вільня, 1927), "Цудоўная ноч" (Вільня, 1927), "Прадка пад крыжам" (Вільня, 1939), "Заўсёды з песняй" (Мн., 1984), "Зорачкі ясныя" (Мн., 1986), "Песні з-за кратаў" (Мн., 1993). У сваіх паэтычных кнігах Сяргей Новік-Пяюн пісаў пра тое, пра што сам перажыў у астрогах, лагерах і ссылках. Паэтычныя радкі яго прасякнуты пяшчотай да Бацькаўшчыны, верай у заўтрашні дзень:

Быць можа ў халоднай памру Калыме,
Сям'ю не пабачыўшы ў роднай больш хаце,
Я веру, мяне, песняра, ўспамяне
Не раз Беларусь – мая Маці.
Але ў маім сэрцы наяве і ў сне
Надзея святая таёмна крадзецца:
Да роднае Бацькаўшчыны, усё-ткі мне
Вярнуцца яшчэ давядзецца!

(зборнік "Песні з-за кратаў", Мн., 1993. С. 114).

У 1966 годзе Сяргей Новік-Пяюн наладзіў цесныя літаратурныя сувязі з беларускім тыднёвікам “Ніва” у Беластоку, якія працягваліся аж да самай смерці паэта (памёр у 1994 годзе). У студзені і ліпені гэтага года ён друкуе вершы для дзяцей “Дзед Мароз”, “Вожык”, “Верабейчыкі” і апавяданне “Цешка”. Асабліва шмат паэтычных радкоў Сяргей Новік-Пяюн апублікаваў у “Ніве” у 1980-х гадах. Найперш гэта былі вершы пра родную прыроду, лясных і хатніх жывёл, а таксама ўспаміны пра гісторыка Язэпа Стаброўскага, паэта Гальяша Леўчыка і пра Ядвісю – гераіню Якуба Коласа, якая жыла ў Слоніме.

Старонка са слонімскага альбома Язэпа Стаброўскага з фотаздымкамі Сяргея Новіка-Пеюна

Алег Лойка

Напрыканцы 2017 года ў Слонімскай раённай бібліятэцы імя Якуба Коласа адбылося ўрачыстае адкрыццё пакоя-музея Алега Лойкі (1931-2008) – пісьменніка, доктара філалагічных навук, прафесара, члена-карэспандэнта Нацыянальнай Акадэміі Навук. Але па-ранейшаму для музея актыўна збіраюцца розныя экспанаты, звязаныя з жыццём і творчай дзейнасцю Алега Лойкі. Сястра Алега Антонавіча Людміла Антонаўна Клімовіч перадала для музея гармонь, на якім любіў іграць Алег Лойка, яго дзённік, начоўкі, у якіх купалі малога Алега, ягоныя лісты і іншыя рэчы. Сярод экспанатаў ёсць і першае студэнцкае пісьмо слонімскага юнака.

Восенню 1948 года Алег Лойка паступіў на філалагічны факультэт Белдзяржуніверсітэта. Гэта былі пасляваенныя няпростыя гады. Але гэта быў і час самага шырокага наплыву ў інстытуты Мінска моладзі з былой Заходняй Беларусі. Менавіта студэнцкія гады, інтэрнат упершыню прымусілі юнака з заходнебеларускага горада Слоніма сур'ёзна задумацца над жыццём, над стаўленнем да чалавека, да свайго часу.

Алег Лойка пачаў пісаць вершы са школы. Першыя паэ-

тычныя творы з’явіліся ў 1943 годзе ў “Баранавіцкай газеце”. Спрабаваў ён іх пісаць і ў студэнцкія гады, але без вялікага поспеху. Сяды-тады заходзіў пачатковец у рэдакцыі газет і часопісаў. І хоць не друкаваўся, але непрыкметна набіраўся пэўнага вопыту, дзякуючы перш за ўсё шчырым, клапатлівым адносінам літаратараў Міколы Аўрамчыка і Сяргея Дзяргая. А ў 1959 годзе слонімец выдае свой першы паэтычны зборнік “На юначым шляху”.

Родная сястра Алега Лойка Людміла Клімовіч, якая жыве ў Слоніме на Зялёнай вуліцы, пазнаёміла мяне нядаўна з адным з першых студэнцкіх пісем Алега Лойкі, датаваным 27 лютага 1949 года. Юнак толькі тры тыдні адвучыўся ў Мінску. І напісаў бацькам у Слонім свой першы ліст. Давайце яго пачытаем. Пісьмо пачынаецца з верша:

Добры дзень, каханыя,
Хата пажаданая,
Хлеўчыкі, садок –
Ўсё! Нат халадок,
Што царыць ля печкі
І не грэе плечкі
Ні маме, ні Люсі
І сягоння мусіць!
Жыў, здароў, і Вам чаго
Арганізм жадае мой,
Ўсім прыветы да таго
Я кладу сюды ў пісьмо,
Плюс шчэ пацалункі
Шлю пісьма я клункам
Вам усім, каханыя!
Далей прозаю пішу,
Бо сказаць кой-што спяшу,
А іменна…

Далей юнак са Слоніма апісвае сваё студэнцкае жыццё, як ён кажа, прозаю. А пісаў ён з гумарам, быў, відаць, у добрым настроі. Вось што піша: “Тры тыдні прайшлі, як я тут. Ніякіх цяжкасцей няма. Усё – норма. Стыпендыю – ура! – атрымаў! І… павышаную. Вылічылі за інтэрнат 90 руб. і яшчэ там на нейкія

дробязі і на рукі атрымаў 257 руб. Так што грашыма забяспечаны да новай стыпендыі. Сёння ў мяне на руках 200 руб. з капейкамі, за тое забяспечыў сябе ўсім неабходным і купіў аўтаручку, ножык, шчотку, гуталін да ботаў, шнуркі, сшыткаў, паштовак... Ну і яшчэ тое-сёе, успамінаю. Хлеб купляў, купляў лапшу, варыў. Сёння, як яго...кхкхкх... не магу ўспомніць... ну... гэтага... а! Балерона – наканец успомніў – прыкончыў: засталіся рожкі ды ножкі! Цыбуля, як гэта кажуць, канула ў ваду, але не ў ваду. А ў нешта больш паважнае, благачасцівае, вазвышанае – у гэтае, значыць, маё, так сказаць, хайло, а па-медыцынску – поласць рота, глотка, стрававец, кішэчнік, дванаццаціперсную... баюся пералічваць, бо яшчэ дабяруся... кропка!(А паставіў клічнік – от махляр!) І так, капут балерррон (а смачны быў, ей Богу, капут і цыбуля). І сала ўжо мала. Хопіць да канца гэтага тыдня. На пасылку не спадзяюся. Думаю, сам глянуць праз тыдзень-другі дахаты за падсілкаваннем. Мама! Вы мне прыгатуйце альбо кг масла, альбо шмальцу. Больш не трэба. Апошняе – здагадаецеся і ведаеце лепш самі мяне. Мука ў мяне яшчэ ёсць – палавіна ўзятай. Зубы свае балючыя я вылечыў, ляжаць “пробныя” пломбы, на днях угняздзяцца і сапраўдныя. Штаны ў мяне – красата, любата, захапленне, і канты яшчэ трымаюцца, во! Што ж яшчэ! Ну, сёння я дзяжурны ў пакоі, і парадак добранькі. Наогул, усё ідзе добранька. Вам жадаю і, кахаючым Вас, застаюся – Алег.

Шлю табе, Люсёнак (маецца на ўвазе сястра Алега Лойкі Людміла. – С. Ч.), паштоўку. Напішы. Ці спадабалася і яшчэ што-небудзь. Прывет! Прывет! Прывет! Пацалункі! Лёлек-студэнт”.

Вось такі быў першы ліст студэнта Лойкі Алега ў Слонім да бацькоў. Ён вельмі добра адлюстроўвае той пасляваенны час, калі некаму пашанцавала быць студэнтамі.

Алег Лойка, наогул, меў вялікае шчасце, што нарадзіўся ў Слоніме на беразе ракі Шчара. Пра свой родны горад і пра Шчару ён напісаў сотні радкоў:

І я рады, што зразумеў:
З гэтай радасцю – не таіцца,
Што я шчасце вялікае меў
Па-над Шчараю нарадзіцца!..

Упершыню са сваім знакамітым земляком я сустрэўся ў Мінску на філфаку Белдзяржуніверсітэта ў 1980 годзе. Я, як і многія мае аднакурснікі, запісаліся да яго ў літаратурнае аб'яднанне "Узлёт". Не часта адбываліся пасяджанні літаб'яднання, але калі яны былі, то праходзілі даволі цікава, весела, актыўна. І Алег Антонавіч нас адразу запамінаў, ведаў і шанаваў.

Да мяне старастай літаб'яднання была паэтка-студэнтка Ала Канапелька. А потым, калі Ала скончыла філфак, Алег Лойка прызначыў мяне. Хлопцы нават жартавалі: "Слонімцы літаратуру хочуць узяць пад свой кантроль". Іншыя называлі мяне вядомым лойкіным радком "Юнак быў з-пад Слоніма родам...". Тым не менш, ніхто за гэта ў крыўдзе не быў. Літаб'яднанне актыўна працавала, а ў 1985 годзе "узлётаўцы" выдалі свой чарговы паэтычны зборнік "Вусны".

Быў 1984 год. На філфаку сустрэў мяне Алег Антонавіч і кажа: "На наступным тыдні будзе пасяджанне "Узлёту", то напішы аб'яўку і вывесі на другім паверсе факультэта(мы тады вучыліся на Чырвонаармейскай вуліцы, 6). І я "выканаў" просьбу прафесара. Напісаў: "У такі дзень і час адбудзецца пасяджэння літаратурнага аб'яднання "Узлёт". Запрашаюцца паэты і празаікі, якія пішуць і думаюць па-беларуску".

Вечарам да мяне ў інтэрнацкі пакой прыбягае вахцёр і кажа, што прафесар Лойка тэлефануе і хоча тэрмінова са мной пагутарыць. Я бягу на першы паверх, падымаю трубку і чую ўсхваляваны голас Алега Антонавіча: "Сяргей, калі ты пісаў гэтую аб'яву, чым ты думаў – галавой ці іншым месцам?". "Галавой!", – адказваю. "Не думаю, што галавой, – сказаў прафесар і паклаў трубку. Нічога не зразумеўшы, я пайшоў у свой пакой. Толькі потым я даведаўся, што Алега Антонавіча па змесце аб'явы выклікалі ў рэктарат і зрабілі заўвагу. А ён папярэдзіў мяне. Бо ў тыя 1980-я гады радок "запрашаюцца паэты і празаікі, якія пішуць і думаюць па-беларуску" "пах" нацыяналізмам. У апошнія гады жыцця, калі Алег Лойка жыў у Слоніме, я яму прыгадаў гэты студэнцкі факт. Алег Антонавіч сказаў: "Ей Богу, Сяргей, не памятаю...".

У 1982 годзе прафесар Лойка выдаў у Маскве ў серыі "ЖЗЛ" кнігу "Янка Купала". Гэта была першая кніга напісаная беларусам пра беларуса і выдадзеная ў вядомай расійскай

серыі, якую заснаваў Максім Горкі яшчэ ў 1933 годзе. Пасля выхаду кнігі, у актавай зале філфака БДУ адбылася яе прэзентацыя. Зала была запоўнена студэнтамі і выкладчыкамі. Прафесар Сцяпан Александровіч выступіў з вострай крытыкай кнігі, усе астатнія выступоўцы яе хвалілі і віншавалі Алега Антонавіча з творчай удачай. Пазней я запытаўся ў свайго земляка: а чаму ваш сябра і калега так крытычна аднёсся да выдання кнігі? Алег Лойка адказаў: “Сцяпан Хусейнавіч Александровіч хацеў у Маскве выдаць адначасова кнігу і пра Якуба Коласа. Але Маскве тэкст той кнігі не спадабаўся. Вось ён і зазлаваў”. Прадмову да кнігі Алега Лойкі напісаў Народны пісьменнік Беларусі Іван Шамякін. Прадмова была невялікая, але важкая. У ёй Іван Пятровіч адзначыў, што “кніга ёсць, – гістарычна дакладная, праўдзівая, шчырая”.

Супраць выдання кнігі Алега Лойкі пра Янку Купалу ў Маскве была і пляменніца Янкі Купалы Ядзвіга Юліянаўна Раманоўская. Па словах Алега Лойкі, у 1981 годзе яна паехала ў Маскву, завітала ў выдавецтва “Молодая гвардия” і прасіла, каб не выдавалі кнігу Алега Лойкі пра Янку Купалу. Не ўсё Ядзвізе Раманоўскай падабалася ў той кнізе, як і некаторым іншым даследчыкам творчасці Янкі Купалы.

Але кніга выйшла. Наклад яе тады быў 150 тысяч экземпляраў. Тым не менш, купіць у Беларусі кнігу было немагчыма. Толькі праз 16 гадоў Алег Лойка мне яе падпісаў у Слоніме: “Майму земляку і філфакаўцу Сяргею Чыгрыну, што Купалаўскімі сцежкамі крочыць. Поспехаў і шчасця! Алег Лойка, 1998 г.”.

Калі Алег Лойка жыў у Слоніме, я вельмі часта яго наведваў. З ім можна было гутарыць бясконца, гутарыць на ўсе тэмы. Мне здаецца, што побач з Алегам Антонавічам я скончыў два філалагічных факультэта. Неяк я спытаў у яго: а які ганарар вы атрымалі за маскоўскае выданне кнігі пра Янку Купалу? Алег Антонавіч сказаў: “Сорак тысяч савецкіх рублёў”. О, гэта былі вялікія грошы на той час! Калі груба іх перавясці ў даляры, то атрымаецца – больш за сорак тысяч амерыканскіх даляраў. “Я быў тады самым багатым беларускім пісьменнікам. Грошай нікому не шкадаваў: даваў ці пазычаў пісьменнікам, сябрам…”, – прызнаваўся Алег Антонавіч.

У Слоніме Алегу Лойку жылося цяжка, але пісалася лёгка. Хвароба яго даймала. Але, калі я да яго прызджаў, – ён радаваўся, ажываў, усміхаўся. Алег Антонавіч адказваў на ўсе мае пытанні. Найбольш я ў яго пытаўся пра Янку Купалу і Якуба Коласа. Гэта з яго вуснаў я даведаўся, што Янка Купала першы заўважыў і ацаніў талент Канстанцыі Буйло. Калі Купала быў рэдактарам "Нашай Нівы", да яго ў кабінет часта заходзіла Канстанцыя. Дарэчы, яна была тры разы замужам, па пашпарту – значна маладзейшая, бо мяняла гады. Купала быў у яе закаханы і нават паэтку цалаваў. У 1914 годзе ў друкарні Марціна Кухты выйшаў яе першы паэтычны зборнік "Курганная кветка", адрэдагаваны Янкам Купалам.

Алег Антонавіч пра Купалу і Коласа мог распавядаць гадзінамі. Ён казаў, што Янка Купала і Якуб Колас былі добрымі сябрамі. Хаця паміж імі здаралася featuresрознае. Жонка Якуба Коласа – Марыя Дзмітрыеўна была даволі багатай жанчынай, ідэальнай, інтэлігентнай мяшчанкай, вельмі выхаванай, хатняй, аданай мужу. Яна кахала Якуба Коласа. І Якуб Колас яе кахаў. Але падчас вайны, калі песняр апынуўся ў Ташкенце, ён моцна закахаўся ў перакладчыцу Сомаву з Санкт-Пецярбурга. Колас прысвяціў ёй цэлы цыкл вершаў "Ташкенцкая торба". Гэты цыкл не апублікаваны да сённяшніх дзён. Толькі пару вершаў з гэтага цыкла трапілі ў друк…

Расказваў Алег Лойка і пра іншых беларускіх пісьменнікаў, прыгадваў вучоных, медыкаў, палітыкаў…

Апошнія гады жыцця мой зямляк правёў у родным Слоніме. Гэты горад ён называў сваім першым святлом, прасторам і любоўю. Ён так і пісаў: "Ды я не ведаю. Рос я ў горадзе ці ў вёсцы, бо з кожнай вуліцы і вулічкі гэтага лёгшага абапал Шчары гарадка відаць на ўзгоркавым небасхіле сінія лясы, відаць разлогія палі: вясною – у руні, летам – у спелых нівах, восенню – у срабрыстым павуцінні…".

Алег Лойка любіў родны Слонім, любіў людзей, якія жывуць і жылі ў ім, ці, як ён называў у "гэтай Шчаравай даліне". Ён заўсёды ўсёй душой быў з родным горадам. Любы Слонім – ён шчыра насіў у сэрцы. А Першамай (нарадзіўся 1 мая) у Слоніме для Алега Антонавіча быў найвялікшым днём, які збіраў усіх

яго сяброў і сваякоў за адным сталом. Збіраў у бацькоўскай хаце на Зялёнай вуліцы, ці ў цешчынай хаце на Віленскай вуліцы.

Пасля Мінска ён вярнуўся ў Слонім назаўсёды. Жыў у цешчынай хаце, спачатку з жонкай Ліліяй, а потым, калі яе не стала, жыў адзін:

“Мілая!.. Мілая!..” –
Дык як я тое скажу
Па-над тваёй магілаю,
Поруч якой не ляжу…

У апошнія гады жыцця знакамітага слонімца, мне некалькі разоў прыйшлося з ім разам сустракаць Першамай – гэта значыць святкаваць дзень яго нараджэння. Сябра-зямляк Алега Антонавіча – энцыклапедыст і літаратуразнавец са слонімскай вёскі Вялікая Кракотка Янка Саламевіч, таксама часта бываў у яго слонімскай хаце на Віленскай вуліцы. А на дзень нараджэння свайго сябра, спадар Янка спяваў народныя песні. А яму дапамагаў Алег Антонавіч. Як яны разам землякі-слонімцы спявалі народныя песні!.. О, гэта трэба было бачыць і чуць! А колькі яны іх ведалі – дзесяткі, сотні… А ці мы сёння зможам за сталом праспяваць хоць адну беларускую народную песню?.. А?.. Праспяваць ад пачатку да канца… А яны спявалі бясконца – адна за адной, якія толькі прыходзілі на памяць. Я і сёння іх бачу разам, чую іх, слухаю іх, яны – перада мной, як жывыя, мае славутыя землякі…

Прайшло шмат Першамаеў без Алега Лойкі. Цяпер я разумею, чаму ён свае апошнія кнігі так і назваў: “Плач зямлі”, “Дрэва жыцця”, “Галгофа”, “Неўміручасць”, “Ушанаванне”. Алег Антонавіч быў не толькі таленавітым, але і мудрым, мужным чалавекам. Ён ўсё прадбачыў наперад, адчуваў час, і са шчырым спачуваннем хацеў нам дапамагчы:

Не дабягу, – дайду,
Не дайду, – дапаўзу
У кожную бяду,
У кожную слязу…

Алесь Сучок

Яго не стала раптоўна, хоць нічым не хварэў і не скардзіўся на хваробы. Жыць бы яму ды жыць… У той дзень, 27 жніўня 1993 года, калі паэт Алесь Сучок (Пётр Навумавіч Дабрыян) ляжаў на аперацыйным стале ў Слонімскай бальніцы, па тэлебачанні ўпершыню паказвалі пра яго дакументальны фільм, які падрыхтаваў Юрка Голуб на Гродзенскім тэлебачанні. Цудоўны фільм, шчыры і светлы, якім быў і сам Пятро Навумавіч. Ён паспеў папярэдзіць усіх сваіх сваякоў, сяброў, аднавяскоўцаў аб тым, што будуць “яго паказваць па тэлевізары”. Але больш за ўсё чакаў гэтай перадачы ён сам. Чакаў, але на жаль, так і не ўбачыў сябе на тэлеэкране. У гэты дзень паэта Алеся Сучка не стала.

Апусцела, асірацела хата ў вёсцы Азярніца на Слонімшчыне. У ёй шмат гадоў жыў гэты энергічны, рухавы, вясёлы і добры чалавек. Я часта гасцяваў у Пятра Навумавіча Дабрыяна. Ён шмат мне распавядаў пра гісторыю навакольных вёсак, пра лёсы яго аднавяскоўцаў. Бывала мы з ім ішлі да Бяздоннага возера, якое знаходзіцца побач з Азярніцай. “Люблю гэтыя мясціны, – казаў Пятро Навумавіч. – Памятаеш, як пісаў пра іх Уладзімір Караткевіч у сваім рамане “Хрыстос прызямліўся ў Гародні”: “Пад вечар мы прыйшлі з ім на бераг Бяздонна-

га возера пад Слонімам і тут вырашылі начаваць. Возера было ўсё празрыста-чырвонае, гладкае, як люстра. І лясы вакол яго былі таксама зялёна-аранжавыя…”.

Побач з Бяздонным возерам знаходзіцца ўнікальны старажытна-славянскі могільнік V-IX стагоддзяў. А недалёка – вёска Збочна, радзіма беларускага паэта, празаіка і дзіцячага драматурга Кандрата Лейкі (1860-1921). Гэтыя мясціны добра ведаў Алесь Сучок, бо амаль усё жыццё было звязана з імі.

Нарадзіўся Пётр Дабрыян 7 кастрычніка 1916 года ў вёсцы Ахматава Алатырскага раёна Чувашыі, дзе бацькі знаходзіліся ў бежанстве. У 1922 годзе разам з бацькамі вярнуўся дамоў у вёску Какошчычы Слонімскага павета. На радзіме пайшоў у першы клас Мялькanавіцкай польскай школы. Вясной 1932 года ўступіў у нелегальную піянерскую арганізацыю, а праз год яго выбіраюць сакратаром Слонімскага падпольнага райкама піянераў.

Аднойчы пасля вечарынкі ў вёсцы Мялькanавічы Пятро Дабрыян папрасіў застацца сваіх юных сяброў у хаце. “Нам патрэбна навучанне на беларускай мове, – палымяна казаў Пятро. – Трэба падрыхтаваць забастоўку вучняў, каб адкрыць такую школу…”.

Юныя змагары горача ўзяліся за справу. За некалькі тыдняў размножылі на шапірографе больш за дзвесце пракламацый. 16 студзеня 1934 года дзеці прыйшлі ў школу і заявілі дырэктару Вішнеўскаму, што жадаюць вучыцца на роднай мове. Для Вішнеўскага гэта быў гром з яснага неба. Ачомаўшыся ад нечаканасці, ён са злосці кінуў: “Ніколі гэтага не будзе!”. Тады школьнікі выйшлі на вуліцу і разгарнулі транспарант са словамі: ”Патрабуем школы на роднай мове!”. Больш за дзвесце вучняў прайшлі па вуліцах вёскі Мялькanавічы, раскідваючы лістоўкі з такім жа зместам.

Праз некаторы час Пятра Дабрыяна арыштавала паліцыя, а ў верасні 1935 года польскі акруговы суд прыгаварыў яго да чатырох гадоў турэмнага зняволення. Адбываў зняволенне ў Картуз-Бярозе.

Але да Картуз-Бярозы была яшчэ турма ў Слоніме. Там ён і пачаў пісаць свае першыя вершы. “Паперы і алоўка мець у камеры адміністрацыя не дазваляла. Але я ўхітрыўся… Пісаў алюмініевай лыжкай на сцяне…”, – распавядаў Пятро Навумавіч.

А калі юнак выйшаў на волю, паціху адсылаў вершы ў Вільню. А каб схавацца ад праследаванняў, падпісваўся псеўданімам Алесь Сучок.

У 1938 годзе віленскі часопіс “Шлях моладзі” (№ 24) упершыню змясціў яго верш “Я бачыў” пад псеўданімам Андрэй Сучок. А праз год той жа часопіс друкуе новы верш Андрэя Сучка “Зіма”, а астатнія вершы “Мне ахвота”, “Вясна, вясна, прыйдзі хутчэй” друкуюцца пад псеўданімам А.Сучок. А пасля Другой сусветнай вайны Пётр Дабрыян падпісваў свае вершы псеўданімам Алесь Сучок.

У простай і непасрэднай форме, выкарыстоўваючы традыцыйныя вобразы вясны, сонца, вольнай птушкі, паэт услаўляў свабоду. Ён пісаў пра жыццё вясковага бедняка, пра сялянскага хлопца-бунтара, які сядзіць у турме. Герой твораў заходнебеларускага паэта быў моцны і рашучы чалавек, які верыў у сілы народа:

Мы здабудзем перамогу,
Бо за намі ўвесь народ.
Падымайма ўжо трывогу,
Смела пойдзем у паход.

Сёння вершы Алеся Сучка, напісаныя ў 1930-х гадах, маюць перш за ўсё літаратурна-гістарычную цікавасць. Іх агульны пафас – стваральны, сугучны нашым пераўтварэнням. Гэта вершы-заклікі, вершы-лозунгі. Паэт-змагар вучыўся майстэрству ў Валянціна Таўлая, Міхася Васілька, Максіма Танка, Анатоля Іверса і ў іншых паэтаў Заходняй Беларусі.

Перад Другой сусветнай вайной Пятро Дабрыян працаваў літработнікам слонімскай раённай газеты “Вольная праца”. З рэдакцыі яго прызвалі ў армію. Вайна захапіла юнака каля Гродна. Адтуль ён прабраўся на акупіраваную немцамі Слонімшчыну. Былыя падпольшчыкі і равеснікі Заходняй Беларусі шукалі адзін аднаго. Пятро Дабрыян скантактаваўся з сакратаром Слонімскага раённага падпольнага антыфашысцкага камітэта Феакцістам Міско. Ён, асуджаны на 12 гадоў судом Польшчы, уцёк з турмы горада Грудзёндза, калі гітлераўцы напалі на Савецкі Саюз. Гэта быў сапраўдны старэйшы сябра і дарадца.

У лютым 1942 года Пётр Дабрыян быў выбраны саката-

ром моладзевай падпольнай антыфашысцкай арганізацыі Какошчыцкага падраёна. Але з адступленнем немцаў, яго забралі на фронт, давялося служыць у кавалерыйскім палку, дывізіёне баявога забяспячэння кавалерыйскай школы…

Дамоў Пятро Дабрыян вярнуўся вясной 1946 года. Працаваў на гаспадарцы, потым загадчыкам вясковага клуба, старшынёй сельскага савета, стрэлачнікам на станцыі Азярніца. Калі быў вольны час – пісаў вершы, дасылаў допісы пра вясковае жыццё ў мясцовы друк. Уладзімір Калеснік у кнізе "Сцягі і паходні" (Мн., 1965) адзначыў: "Мастацкая вартасць прыкметна паблекла ў смузе часу, але для гісторыі літаратуры такія рэчы, як, напрыклад, вершы Алеся Сучка (Пятра Навумавіча Дабрыяна), маюць сваё значэнне, іх нельга выкінуць, як слова з песні".

Пятро Навумавіч Дабрыян быў вельмі актыўным чалавекам, ён паспяваў усюды: на пасяджэнне раённага літаб'яднання, на сустрэчы з вучнямі і настаўнікамі, да сяброў у госці, заўсёды шчыра адгукаўся на бяду, дапамагаў і справай, і словам. Ён прымаў актыўны ўдзел у рабоце раённага хору ветэранаў вайны і працы "Памяць". А як ён хораша, цудоўна спяваў! Спяваў "Зорку Венеру" Максіма Багдановіча, "Цячэ і стогне Днепр шырокі…", беларускія народныя песні. Я яго заўсёды прасіў, што-небудзь праспяваць. І ён спяваў з радасцю. Ён умеў чытаць свае вершы, чытаў, як артыст. Ён жыў музыкай, паэзіяй, у вершах была і засталася яго біяграфія, яго хваляванні, радасці і трывога:

Прайшоў я з мовай праз пакуты,
Праз дзікі здзек былых паноў.
Не раз кайданамі быў скуты,
Не раз цярпеў боль бізуноў.
Але ад мовы не адрокся:
Я з ёю сеяў і касіў…
Сваю любоў да роднай мовы
Заўжды у сэрцы я насіў.

Алесь Сучок ніколі не меціў у вялікія паэты, ды й пра гэта не думаў. Жывучы ў вёсцы, ён дасылаў свае творы ў раённы і абласны друк. І радаваўся кожнай публікацыі. Вершы яго друкаваліся таксама ў зборніках "Сцягі і паходні" (Мн., 1965), "Ростані волі" (Мн., 1990), "Золак над Шчарай" (Слонім, 1994). Яго

бясхітрасныя радкі напоўнены шчырасцю, адкрытасцю і даверлівасцю:

Як жаўрука пачую спеў,
У захапленні стану:
Так прывітацца б з ім хацеў –
Рукою не дастану.

Калі мне бывала сумна і надакучвала гарадская мітусня, я ехаў да яго ў Азярніцу. Ён радаваўся сустрэчы. Ён любіў людзей і любіў жыць, яму заўсёды хацелася шчасця. Памятаю, у 1990-х гадах, калі быў дэфіцыт мэблі, ён, як ветэран вайны, купіў у вясковай краме для мяне кніжную шафу. Потым мы дваіх яе з крамы ледзьве прывалаклі дахаты Пятра Навумавіча. А калі прынеслі, то ён мне пажадаў, каб я напісаў і выдаў столькі добрых кніг, каб былі запоўненыя ўсе паліцы гэтай шафы. Тая азярніцкая мэбля і цяпер стаіць у маім пакоі гарадской кватэры. На яе паліцах месцяцца не толькі мае кнігі, але і кнігі іншых беларускіх пісьменнікаў і гісторыкаў.

У 2012 годзе я сабраў вершы Алеся Сучка і выдаў асобнай кніжачкай у Мінску. Зборнік назваў “Захацелася шчасця”. І цяпер на паліцах шафы месціцца і паэтычны зборнічак Алеся Сучка – як успамін пра шчырага паэта і добрага чалавека.

Алесь Сучок (злева) з землякамі на Слонімшчыне, 1940-я гг.

Васіль Супрун

Васіль Супрун жыў побач са мной на адной Брэсцкай вуліцы ў Слоніме. Таму я яго сустракаў амаль кожны дзень: то ідучы ў краму, то ён ехаў на дачу, то кудысьці спяшаўся на сустрэчу. Пры спатканнях Васіль Рыгоравіч стараўся гаварыць мала, ён больш любіў слухаць, а потым адным сказам ціха падводзіў вынікі ўсёй гутаркі. Ён да самай смерці быў асцярожным і маўклівым. Але я стараўся яго трохі разварушыць і гучна пытаўся: “Як справы, Васіль Рыгоравіч, чым займаецеся, над чым працуеце?”.

– Вось сонейка выглянула вясновае, дык на дачу еду, варушуся там крыху. Цяжка ўжо працуецца ў маім узросце, не хапае сіл і здароўя, каб працаваць, пісаць. Хоць жаданне зрабіць тое-сёе яшчэ ёсць, – заўсёды з лагоднай усмешкай, але ціха адказваў ён. Заўсёды інтэлігентны, шляхетны, быццам не з сялянскай сям’і выйшаў шукаць вольную ад паноў і таварышаў беларускую Беларусь. Ён моцна перажываў за Беларусь, казаў, што сёння ў нашай апазіцыі не хапае самаахвярнасці. А без гэтага – мы ніколі не пераможам.

Чаму ён так казаў, таму што сам са сваімі равеснікамі ў 1946 годзе стварыў патрыятычную антысталінскую арганізацыю “Чайка”, удзельнікі якой жылі ў Слоніме, Баранавічах, Навагрудку, Пінску і ў іншых гарадах, а таксама мястэчках. За гэта ён быў пакараны 25 гадамі зняволення.

Пра “Чайку” мы даведаліся толькі ў канцы 1980-х гадоў. Да гэтага часу ён нам ніколі нічога не казаў пра антысавецкае падполле. Калі выйшаў у 1956 годзе годзе на волю і праз год вярнуўся на родную Слонімшчыну, быў пазбаўлены магчымасці працаваць настаўнікам, хоць меў педагагічную адукацыю: скончыў Слонімскую настаўніцкую семінарыю і Ганцавіцкае педагагічнае вучылішча. Настаўнікам працаваць не дазволілі, і Васіль Супрун мяняў заняткі і прафесіі. Працаваў спачатку будаўніком у роднай вёсцы, быў тэхнікам-будаўніком у СПТВ у Слоніме, а потым у пошуках заробку выехаў у Крым, дзе знайшоў працу праекцiроўшчыка ў падводным марскім клубе ДТСАФ СССР. Працуючы далёка ад Беларусі, паступіў на гістарычны факультэт БДУ, які завочна скончыў у 1969 годзе.

Калі вярнуўся з Крыма на Радзіму, то зноў пайшоў працаваць на будоўлю. Адначасова займаўся ў вольны час археалагічнай разведкай і раскопкамі на Гродзеншчыне і Брэстчыне. Пасля пісаў пра гэта ў мясцовым друку, у часопісе “Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”. Так і дажыў да пенсіі… Але гэта было пасля вяртання з ГУЛАГу, пасля 1957 года. А да гэтага была “Чайка”.

Напачатку 1946 года ў асяродку настаўніцтва і моладзі Слонімшчыны ўзнікла ідэя арганізаванага супраціву камуністычнаму руху і гвалтоўнай русіфікацыі Беларусі. З гэтай мэтай у пачатку траўня 1946 года ў Слоніме быў праведзены ўстаноўчы сход, на якім было прынятае рашэнне стварыць падпольную беларускую арганізацыю з канспірацыйнай назвай «Чайка», якая ставіла б сваёй мэтай змаганне за нацыянальныя правы і годнасць свайго народу, яго культуры, мовы, гісторыі і, урэшце, за свабоду і незалежнасць Беларусі. Арганізацыя не планавала займацца тэрорам, а індывідуальнай працай будзіць свядомасць беларусаў. Была прынятая праграма дзейнасці, асновы канспірацыі і абранае кіраўніцтва. У сходзе ўдзельнічалі Васіль Супрун (які быў абраны кіраўніком),

Міхась Ракевіч, Міхась Чыгрын, Алесь Гардзейка, Леакадзія Кавальчук і Ніна Карач (сакратар). У сувязі з няяўкай Ніны Карач на пазнейшыя нарады і парушэннем канспірацыі, дзяўчаты былі адхіленыя ад удзелу ў падполлі, зменены яўкі. Дарэчы, пазней Ніна Карач была асуджана на 10 гадоў. Яе забяруць ужо студэнткай Інстытута народнай гаспадаркі. І што цікава, бацька Ніны быў некалі засланы з Расіі ў Польшчу для навядзення прапаганды на карысць Саветаў. А дачка, як бачыце, вырасла свядомай беларускай.

З агульнай згоды сяброў Васілю Супруну было загадана заснаваць патрыятычнае падполле ў Баранавіцкім настаўніцкім інстытуце, Міхасю Ракевічу – у Брэсцкім чыгуначным тэхнікуме, дзе ён навучаўся, Міхасю Чыгрыну – у Жыровіцкім сельскагаспадарчым тэхнікуме, дзе ён у той час вучыўся, і Алесю Гардзейку – сярод моладзі Слонімшчыны. У хуткім часе патрыятычныя групы падполля былі створаныя і ў Баранавічах (з дапамогай Уладзіміра Салаўя – студэнта настаўніцкага інстытуту), у Брэсце, Жыровічах і ў іншых гарадах і мястэчках.

“Чайка” за нейкі месяц дзейнасьці выйшла далёка за межы Слонімшчыны, што патрабавала паглыбленай распрацоўкі праграмы і схемы ўнутранай будовы арганізацыі. А праз пэўны час узнікла і неабходнасць стварэння так званага Цэнтра Беларускага Вызваленчага Руху (ЦБВР), які павінен быў ажыццяўляць агульнае кіраўніцтва рухам. Кіраўніком Цэнтра быў абраны Васіль Супрун, намеснікам па арганізацыйна-палітычнай рабоце стаў Аляксандар Барэйка, а адказным за ваенізаваны рух – Міхась Ракевіч. Акрамя таго, дарадчымі членамі Цэнтра былі прызначаныя Мікалай Макарэвіч, ён жа – кіраўнік Брэсцкага абласнога падполля, Міхась Агейка – ад баранавіцкай інстытуцкай групы і Уладзімір Салавей – ад слонімскіх груп. Кантакты Васіля Супруна з А.Барэйкам і М.Ракевічам былі рэгулярнымі, з астатнімі членамі Цэнтра – пры неабходнасці.

Цэнтрам была прапанаваная так названая «колавая» схема кіравання. Ад Цэнтра мела адходзіць (акружаць яго) першае кола, гэта значыць, абласныя кіраўнічыя структуры, вакол якіх павінны размяркоўвацца раённыя групы – другога

кола, а вакол апошніх – перыферыйныя групы – трэцяе кола. Пры гэтым прапаноўвалася своеасаблівая схема канспірацыі і кансервацыі падполля. На пэўным этапе, калі нейкая тэрыторыя будзе арганізацыяй ахоплена, яна павінна быць закансерваваная да спрыяльнай палітычнай сітуацыі, пры якой па камандзе з Цэнтра павінна была быць гатовая да любых дзеянняў…

Але за беларускімі хлопцамі і дзяўчатамі пільна сачыла спецгрупа МДБ. І ў чэрвені 1947 года беларускіх патрыётаў пачалі арыштоўваць. Быў арыштаваны і Васіль Супрун. Амаль паўгода знаходзіўся ў баранавіцкай следчай турме «Крывое кола» і мінскай «амерыканцы». 21 лістапада 1947 Ваенны трыбунал войскаў МУС Беларускай акругі ў Мінску паводле артыкулаў 63-1 і 76 КК БССР (здрада радзіме і антысавецкая агітацыя) асудзіў Супруна на 25 гадоў пазбаўлення волі і 5 гадоў паражэння ў правах з канфіскацыяй маёмасці. Такім суровым быў прыгавор перш за ўсё за ўпартасць, нязломнасць, адмову нагаворваць на сябе і іншых, карацей – за характар, за тыя яго рысы, якіх берыеўцы не чакалі ад вясковага настаўніка, маладога народнаа інтэлігента, маладога беларуса.

Пакаранне Васіль Супрун адбываў у лагерах Інты і Варкуты. У зняволенні падтрымліваў тайную міжлагерную перапіску з беларускай паэткай Ларысай Геніюш:

Бачыш? Вялізныя шрамы па краю –
Лагеры, зоны, драты.
Там ні за што, як і мы, дагараюць
Нашы ў няволі браты.

Вершы з перапіскі Васіля Супруна і Ларысы Геніюш упершыню былі апублікаваныя ў тыднёвіку "Літаратура і мастацтва" вясной 1989 года. Іх публікацыя была тады вялікай падзеяй ў беларускім літаратурным жыцці. Аказалася, што Васіль Супрун усё жыццё пісаў вершы, найбольш патрыятычныя. А першы ягоны верш быў надрукаваны ў "Баранавіцкай газеце" яшчэ ў 1943 годзе. І толькі праз 50 гадоў дзяржаўнае выдавецтва "Мастацкая літаратура" выдала невялікі зборнічак вершаў Васіля Супруна пад назвай "Крык" з прадмовай прафесара Алега Лойкі. Вершы ў ім былі напоўненыя духоўнай

сілай і верай, нязломнасцю духа ды бясконцай любоўю да роднага краю:

Так, каб жыць, каб тварыць, каб змагацца, любіць,
Трэба ўмець супроць хваляў і гора
Непакорна плысці, сваё Заўтра знайсці –
Яно лепей, чым нашае ўчора.

Потым свет пабачылі яшчэ некалькі кніг вершаў і краязнаўчых артыкулаў Васіля Супруна. Яго прынялі ў Саюз беларускіх пісьменнікаў.

Васіль Супрун быў вельмі таленавітым чалавекам. Ён умеў добра фатаграфаваць, маляваць, выдатна іграў на скрыпцы, любіў прыроду. Некалькі разоў ён звяртаўся ў вышэйшыя мінскія інстанцыі, каб яго рэабілітавалі, але так і не дачакаўся рэабілітацыі. Але для тых, хто ведаў Васіля Рыгоравіча, ён застаўся маральным аўтарытэтам назаўсёды:

Мы ж шлях свой адзначыць павінны
Трывалай прыкметай дарог,
Каб след на прасторах Айчыны
І час зацярушыць не змог.

Васіль Супрун (стаіць крайні злева) у гасцях у Ларысы і Янкі Геніюшаў у Зэльве, 1950-я гг.

Уладзімір Сакалоўскі

Пра беларускага пісьменніка і перакладчыка Уладзіміра Сакалоўскага (1930-2013) прафесар Адам Мальдзіс неяк сказаў: “Я не ўяўляю сабе беларуска-нямецкія грамадска-культурныя, асабліва літаратурныя сувязі без прац Уладзіміра Сакалоўскага. Ён адкрыў многія іх факты, сістэматызаваў і абагульніў”. Да гэтых слоў я хачу яшчэ дадаць, што я, як зямляк Уладзіміра Лявонцьевіча, не ўяўляю Слонімшчыну без яго. Хаця асоба Уладзіміра Сакалоўскага даволі значная не толькі ў маштабах сваёй маленькай радзімы, але і ў маштабах усёй Бацькаўшчыны.

Здаецца, пазнаёміўся я з Уладзімірам Лявонцьевічам Сакалоўскім дзесьці ў сярэдзіне 1980-х гадоў. Тады якраз з друку выйшлі дзве яго арыгінальныя кнігі, якія адразу зрабілі даследчыка літаратуры вядомым і кампетэнтным знаўцам у галіне перакладу і нямецка-беларускіх сувязяў. Гэта былі кнігі “Пара станаўлення” і “Беларуская літаратура ў ГДР”. Іх літаратуразнавец мне даслаў у Слонім і я пра яго выданні напісаў добрыя словы ў мясцовым друку. Так мы пасябравалі.

Родам Уладзімір Сакалоўскі са слонімскай вёскі Мялькавічы. Бацька яго Лявонцій Аляксеевіч на вёсцы быў

даволі адукаваным чалавекам. Ён у свой час скончыў гімназію і некалькі курсаў Варшаўскага ўніверсітэта. Добра валодаў беларускай, польскай, рускай і нямецкай мовамі, ведаў таксама лацінскую і старажытна-грэцкую мовы, прымаў актыўны ўдзел у мясцовай філіі Таварыства беларускай школы (ТБШ). Так што прыклад Уладзіміру было з каго браць. Таму юнак з далёкай слонімскай вёскі таксама пайшоў у навуку, бо меў талент да замежных моў, да вучобы.

Пасля заканчэння факультэта замежных моў Гродзенскага універсітэта Уладзімір Сакалоўскі працаваў перакладчыкам ва Усходняй Германіі, потым выкладаў нямецкую мову ў Латвіі, працаваў у Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы, пасля -- у Бонскім універсітэце. Побач з беларускай мовай у яго заўсёды была нямецкая. А асноўнай тэматыкай даследаванняў стала гісторыя развіцця і ўзаемадзеяння беларускай і нямецкай культур.

Ведаў даўно, што ў 1961 годзе ў Боне на нямецкай мове выйшла кніга Анджэя Цеханавецкага “Michal Kazimierz Oginski und sein Musenhof zu Slonim”. Кніга гэта ўнікальная, яна з’яўляецца адным з першых спецыяльных даследаванняў па гісторыі прыдворнага тэатра Беларусі, да таго ж напісаная аўтарам на невядомых раней архіўных матэрыялах. Доўгі час гэтае выданне было недаступным беларускім даследчыкам і простым чытачам. І толькі дзякуючы Уладзіміру Сакалоўскаму кніга Анджэя Цеханавецкага пабачыла свет і ў Беларусі. Першая выданне па-беларуску выйшла ў 1993 годзе і адразу хутка разышлося. Другое выданне з больш дапоўненымі каментарыямі ў перакладзе Уладзіміра Сакалоўскага з’явілася ў 2006 годзе. Кнігу мне перакладчык даслаў з аўтографам:”Дарагому сябру і земляку Сяргею Чыгрыну са Слоніма з ўдзячнасцю і павагай! На добры ўспамін… 28.04.06. Ад перакладчыка Уладзіміра Сакалоўскага”.

У апошні час беларускі вучоны і перакладчык вялікую ўвагу аддаваў даследаванню Беларусі ў перыяд Першай сусветнай вайны, а таксама Надзвычайнай місіі БНР у Нямеччыне. Справа ў тым, што адну з важных роляў у знешнепалітычнай дзейнасці Беларускай Народнай Рэспублікі адыграла Надзвычайная місія рэспублікі ў Берліне, якая на працягу

амаль сямі гадоў (1919-1925) у цяжкіх і складаных умовах годна прэзентавала Беларусь у Нямеччыне і доўгі час з'яўлялася адным з галоўных цэнтраў БНР па каардынацыі дзейнасці беларускіх дыпламатычных прадстаўніцтваў за мяжой. Вось гэты перыяд актыўна і грунтоўна даследаваў Уладзімір Сакалоўскі. Вялікі артыкул на гэту тэму ён апублікаваў у часопісе "Arche".

Усе кнігі, артыкулы, выступленні Уладзіміра Сакалоўскага немагчыма пералічыць. Ды й няма сэнсу. Усё зробленае ім трэба чытаць, даследаваць, аналізаваць. Працы яго – сур'ёзны ўклад у нашу айчынную гісторыю. Дарэчы, у апошнія гады жыцця мой зямляк пісаў і вершы.

20 чэрвеня 2013 года Уладзіміра Сакалоўскага не стала.

Уладзімір Сакалоўскі з жонкай Галінай
і Сяргеем Панізьнікам, 2009 г.

Іван Чыгрын

Беларускі літаратуразнаўца, паэт, навуковец, кандыдат філалагічных навук Іван Чыгрын (1931- 2006) нарадзіўся ў вёсцы Чамяры каля Слоніма ў сялянскай сям'і. Пасля Чамяроўскай сямігодкі вучыўся ў беларускай сярэдняй школе № 1 г. Слоніма, якую скончыў у 1950 годзе. У гэтым годзе паступіў на філфак Белдзяржуніверсітэта. Калі атрымаў дыплом настаўніка, прыехаў на радзіму вучыць дзяцей роднай мове ў Яварскай школе Дзятлаўскага раёна і ў Кракоцкай сярэдняй школе на Слонімшчыне.

У 1958 годзе Іван Чыгрын стаў аспірантам Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Беларусі і з 1961 года да пенсіі працаваў у Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі. У 1968 годзе чамяравец абараніў кандыдацкую дысертацыю на тэму “Станаўленне беларускай прозы і фальклор. Дакастрычніцкі перыяд.” Асобнаю кнігаю гэтая праца пабачыла свет у 1971 годзе. У ёй Іван Чыгрын упершыню ў беларускім літаратуразнаўстве прасачыў працэс станаўлення беларускай прозы ў яе ўзаемаадносінах з мастацкім вопытам фальклору. У цэнтры ўвагі даследчыка былі праблемы ўзаемадзеяння твор-

чых метадаў прафесійнай прозы і прозы народнай, а таксама пытанні кампазіцыі, сюжэта, мовы, стылю. Наогул, Іван Чыгрын шмат гадоў даследаваў узаемадзеянне фальклору і творчасці Ядвігіна Ш., Якуба Коласа, Максіма Гарэцкага, Кузьмы Чорнага, Міхася Зарэцкага, займаўся тэксталогіяй, склаў хроніку літаратурнага жыцця Беларусі, якая ўвайшла ў "Гісторыю беларускай літаратуры" (1968). Падрыхтаваў і выдаў асобнымі кнігамі выбраныя творы Ядвігіна Ш., Янкі Купалы, пісьменнікаў "Маладняка" "Веснаход" і іншыя.

У сярэдзіне 1980-х гадоў з друку выйшлі дзве манаграфіі Івана Чыгрына "Проза "Маладняка". Дарогамі сцвярджэння" і "Крокі: проза "Узвышша". У першай кнізе аўтар даследаваў праблемы развіцця беларускай прозы 20-х гадоў ХХ стагоддзя. Найперш, гэта пытанні тыпізацыі, мадэлявання жыцця ў канкрэтнай, маладнякоўскай прозе, пытанні пашырэння тэматычных абсягаў, сцвярджэння прыгодніцкага і рамантычнага напрамкаў. На матэрыяле творчай спадчыны сяброў літаратурнай арганізацыі "Узвышша" Іван Чыгрын даследаваў у другой сваёй кнізе праблемы мастацкага стаўлення маладой беларускай прозы, у прыватнасці прозу Кузьмы Чорнага, Лукаша Калюгі і Андрэя Мрыя. Яшчэ адна манаграфія "Рэальнае і магчымае: проза Якуба Коласа" (1991) Івана Чыгрына была прысвечана праблеме мастацкай эвалюцыі творчасці класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа. Аўтар паказаў шляхі эпічнага станаўлення пісьменніка ў жанры рэалістычнага апавядання, філасофска- алегарычнай прозы і ў жанры рамана.

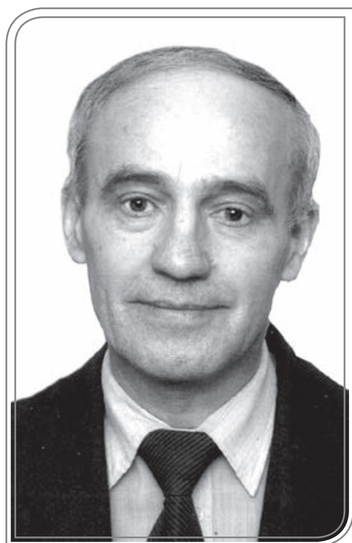
У 1994 годзе літаратуразнавец выдаў кнігу "Паміж былым і будучым", прысвечаную даследаванню шляхоў станаўлення творчай індывідуальнасці класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага. Як бачыце, нядрэнна працаваў на службе літаратуразнаўства пісьменнік з Чамяроў. Але гэта яшчэ не ўсё. Іван Чыгрын быў яшчэ цікавым і самабытным паэтам. Ён выдаў шэраг зборнікаў вершаў. Сярод якіх – "Капеж" (1992), "Трыба" (1998), "Бераг" (1998), "Люблю вясну" (2000), "Вынікі падсумоўваліся ў панядзелак" (2001), "Пялёсткі полымя" (2002), "Фантазіі старога дзеда" (2005). Вершы, якія склалі

гэтыя зборнікі, з філасофскім бачаннем прыроды і жыццёвых з’яў. Паэт знаходзіў тэмы і дэталі з блізкага яму вясковага побыту. Яны былі напісаны пра наша жыццё, хаця жыццё – гэта не толькі радасці. Таму лірычны герой ягоных паэтычных твораў заўсёды ў роздуме, у няпростым, нярэдка балючым самааналізе, галоўнае для яго – моцнае пачуццё, думка, якія шукаюць глыбіні і змястоўнасці. Паэт вёў няўрымслівы і наватарскі пошук ва ўсім. Гэтым ён быў і цікавы, эмацыянальны і новы…

На вялікі жаль, памяць пра Івана Чыгрына, як і пра многіх іншых літаратараў-слонімцаў, на радзіме не ўшанавана.

Кнігі Івана Чыгрына

Уладзімір Весялуха

Педагог і паэт Уладзімір Весялуха – мой зямляк са Слонімшчыны. Але так склаўся лёс, што сустрэцца нам на гэтым свеце, на вялікі жаль, не ўдалося. Аб чым, як заўсёды, вельмі шкадую.

Памятаю, калі быў яшчэ школьнікам, у Слонімскай раённай газеце сяды-тады друкаваліся вершы Уладзіміра Весялухі. Я іх чамусьці добра запомніў. Бо неяк аднойчы Генадзь Каханоўскі мне напісаў у лісце, што ў Вілейцы жыве мой зямляк Уладзімір Весялуха – добры паэт, педагог і краязнавец, які падрыхтаваў і выдаў некалькі кніг. І прыслаў мне вілейскі адрас земляка. Я адразу ўспомніў пра вершы з “раёнкі” Уладзіміра Весялухі і падумаў: магчыма гэта і ёсць той Весялуха. А потым напісаў у Вілейку пісьмо. Але адказу доўга не было. І дзесьці ў сярэдзіне 1990-х гадоў прыйшоў ад Уладзіміра Весялухі ліст і невялікая бандэролька з кнігамі. Нядаўна ў папках свайго хатняга архіву адшукаў я гэты першы ліст. Прыгожым роўненькім почыркам Уладзімір Мікалаевіч пісаў: “ Паважаны Сяргей Мікалаевіч! Шчыра ўдзячны Вам за лісты і ўвагу да мяне. І адразу прашу прабачэння за маўчанне. Першае пісьмо прыйшло на адрас аддзела адукацыі, дзе я працаваў, але нехта памылкова, мабыць, яго са

сваімі паперамі знішчыў, а адраса ў мяне не засталося. Спрабаваў даведацца ад брата, які жыве ў Слоніме, але ён мне не змог дапамагчы. Цяпер, маючы адрас, пастараюся трымаць з Вамі сувязь.

Коратка пра сябе. Працую ў Вілейскай гімназіі намеснікам дырэктара па вучэбна-метадычнай рабоце і выкладаю беларускую мову і літаратуру. Па меры магчымасці займаюся з вучнямі, якія праяўляюць літаратурныя здольнасці. Патроху пішу і сам. Друкаваўся ў мясцовай газеце. Некалькі вершаў змясціў у калектыўным зборніку "Спатканне" (1994), які Вам дасылаю.

Наконт дзвюх кніг, аб якіх гаварыў Генадзь Аляксандравіч Каханоўскі. Гэта кнігі не з маімі творамі: адна з іх накшталт даведачнага матэрыялу пра літаратурную Вілейшчыну на аснове сабранага мною матэрыялу (экземпляр Вам дасылаю, праўда, ужо засталіся без вокладак (працую над дапаўненнем брашуры); а другая – з вершамі вучняў сельскіх школ -- "Усё пачынаецца са школы", укладаннем якой я з'яўляюся.

Шчыра дзякуй, Сяргей Мікалаевіч, за зборнік Вашых вершаў "Шчырая Шчара". Прачытаў на адным дыханні, прачытаў і нібы пабываўна радзіме, па якой часам сумую. Многія вершы ўражваюць, а адзін з іх (думаю, Вы не пакрыўдзіцеся) я выкарыстаў у 11 класе на заключным уроку па творчасці Васіля Быкава. Дарэчы, Ваша імя часта сустракаю ў перыядычным друку, што, безумоўна, радуе.

На гэтым свой кароткі ліст заканчваю. Да чарговай, хоць і завочнай, сустрэчы! З удзячнасцю і найлепшымі пажаданнямі Уладзімір Весялуха".

Вось такі быў першы ліст ад майго земляка са Слонімшчыны Уладзіміра Весялухі. Пасля мы перапісваліся. Але не так часта. Тым не менш сувязі не гублялі. А летам 2004 года зайшоў у рэдакцыю "Газеты Слонімскай", дзе я працаваў, пляменнік Уладзіміра Весялухі – міжнародны арбітр па шашках Аляксандр Аніська, і сказаў, што 1 жніўня не стала Уладзіміра Мікалаевіча. Я быў шакіраваны: майму земляку 2 студзеня 2004 года споўнілася толькі 56 гадоў…

Уладзімір Весялуха нарадзіўся 2 студзеня 1948 года ў вёсцы Старыя Дзевяткавічы Слонімскага раёна. У сям'і Весялу-

хаў было шасцёра дзяцей. Гадавала іх адна маці, бо бацькі рана не стала – яго забіла маланка.

Уладзімір быў перадапошнім дзіцём у сям'і.Ён скончыў мясцовую дзесяцігодку. Спачатку працаваў загадчыкам клуба, бібліятэкарам у роднай вёсцы, а пасля завочна паступіў на філфак Белдзяржуніверсітэта. Падчас вучобы жыў не ў інтэрнаце, а на кватэры недалёка ад факультэта. Лекцыі ніколі не прагульваў, бо быў старастам, меў шмат абавязкаў. Выкладчыкі яго добра ведалі, таму адразу заўважылі б яго адсутнасць. На апошнім курсе вучобы Уладзіміру Весялуху прапапноўвалі паступаць у аспірантуру, бо дыпломная праца “цягнула” на кандыдацкі мінімум. Але вясковы юнак са Слонімшчыны не пагадзіўся. Ён вярнуўся на Слонімшчыну і пасля трох гадоў настаўніцтва, яго прызначылі на пасаду дырэктара Хмяльніцкай васьмігадовай школы. Дарэчы, той школы, дзе з восені 1912 да траўня 1915 гадоў настаўнічаў Ігнат Дварчанін (1895-1937) – у будучым вядомы грамадска-палітычны дзеяч, літаратар, доктар філасофіі. Цяпер у Хмяльніцы няма школы, ды і вёска даўно стала неперспектыўнай.

У пачатку 1983 года Уладзімір Весялуха з сям'ёй пераехаў у Вілейку. У апошнія гады свайго жыцця ён працаваў у мясцовай гімназіі № 1. Настаўнік не толькі актыўна займаўся педагагічнай дзейнасцю, але і прывіваў любоў у дзяцей да роднай культуры, да матчынай мовы, захапляўся літаратурных краязнаўствам. Ён добра разбіраўся ў паэзіі, ведаў яе, цаніў працу беларускіх літаратараў. Уладзімір Весялуха даследаваў літаратурную Вілейшчыну. Для школьнікаў ён падрыхтаваў і выдаў брашурку пра літаратараў Вілейшчыны. А ў 1990 годзе ў Вілейцы, пры падтрымцы аддзела народнай адукацыі Вілейскага райвыканкама, выйшаў зборнічак паэзіі школьнікаў пад назваю “Усё пачынаецца са школы...”. Гэты зборнічак склаў і рэдагаваў Уладзімір Мікалаевіч. У ім надрукаваны вершы 22 юных паэтаў Вілейшчыны. І ўсе вершы на беларускай мове, толькі адзін па-руску. Цяпер гэтым паэтам па 30 і больш гадоў. А тады яны былі вучні 5-11 класаў. Зборнік пачынаўся вершам “Беларусь” вучаніцы Даўгінаўскай сярэдняй школы Святланы Ляшковіч:

Беларусь, родны край,
Мілы кут.
Люба сэрцу ты мне,
Бо радзіма мая –
Гэта звонкая песня,
Што ля рэчкі плыве,
Гэта матчына доля,
Што жыццё мне дае,
Гэта тыя бярозы,
Што стаяць у бары,
Гэта бацькавы рукі,
Што ў працы заўжды.
Ўсім паклон я даю:
Лясам, рэкам і долам,
Людзям, птушкам, звярам,
Маладым навасёлам.
Пакуль сонца свеціць,
Пакуль месяц ззяе,
Беларусь назаўжды
Застаецца з намі!

Ва ўступным слоўцы да гэтай кніжачкі Уладзімір Весялуха сказаў: "Усё пачынаецца са школы...". Такая назва зборніку вучнёўскіх вершаў дадзена невыпадкова. Як вялікая рака пачынаецца з маленькіх ручайкоў, так і вялікая любоў да Радзімы, людзей, усяго, што акружае, пачынаецца са школьнай парты... Не будзем строга судзіць юных паэтаў у некаторай недасканаласці іх вершаў. Галоўнае, што іх вызначае – шчырасць, дзіцячая непасрэднасць, а часам – і летуценнасць. Пажадаем жа ім любоў да мастацкага слова пранесці праз усё жыццё. Магчыма нехта з іх стане нашым гонарам...".

Магчыма нехта з аўтараў зборнічка "Усё пачынаецца са школы..." і, сапраўды, стаў гонарам Вілейшчыны. Але гэта найперш дзякуючы сціпламу і шчыраму настаўніку Уладзіміру Мікалаевічу Весялуху. Творы некаторых паэтаў з вышэй упамянутага зборнічка я прачытаў ужо ў кнізе вершаў "Спатканне" (Вілейка, 1994). Яны былі надрукаваны побач з паэтычнымі радкамі іх настаўніка. Гэты зборнік тады з'яўляўся

вынікам творчай дзейнасці сяброў аб’яднання “Майстэрства. Фантазія. Шчодрасць”, якое працавала пры Вілейскай гарадской бібліятэцы. У “Спатканні” на суд чытачоў Уладзімір Весялуха вынес 7 вершаў, прысвечаных настаўнікам, Масіму Багдановічу, Н. Ф. Купрыянавай, якая ў часы Другой сусветнай вайны не дачакалася сваіх сыноў, а таксама вершы-развагі пра наша жыццё.

Многія творы Уладзіміра Весялухі раскіданы па розных выданнях. Бо ён пісаў не толькі вершы, але і педагагічныя артыкулы, рэцэнзіі на кнігі і падручнікі. Свае працы друкаваў у раённых выданнях Слоніма і Вілейкі, у “Настаўніцкай газеце” і ў іншай перыёдыцы. У адным з пісем Уладзімір Мікалаевіч напісаў, што “сваіх зборнікаў я пакуль не выдаваў і не планаваў выдаваць. Думаю, што пакуль рабіць гэта не варта...”.

Праз два гады пасля смерці Уладзіміра Весялухі, я атрымаў ліст ад яго жонкі Аляксандры Паўлаўны. Яна пісала: “…Я і трое сыноў Уладзіміра Мікалаевіча Весялухі шчыра дзякуем Вам за памяць пра нашага мужа і бацьку. Прайшло ўжо два гады, як яго няма, а горыч вялікай страты нас не пакідае… Пры жыцці Уладзімір Мікалаевіч быў вельмі сціплым чалавекам. Ён быў фанатычна адданым чалавекам сваёй працы. У апошнія гады жыцця выкладаў беларускую мову і літаратуру. Любіў пісаць вершы і быў актыўным сябрам літаратурнага аб’яднання Вілейшчыны. Але, калі яму прапанавалі выдаць асобны зборнік вершаў, ён сціпла адмовіўся, маўляў, на зборнік не хапае добрых паэтычных твораў…”.

2 студзеня 2019 года Уладзіміру Весялуху споўнілася б толькі 71 год. Ён рана пакінуў сваю сям’ю, землякоў, сяброў. Магчыма, пры жыцці Уладзімір Мікалаевіч сабраў бы ўсё лепшае ім напісана і выдаў бы асобным зборнічкам. Але гэтага ён не паспеў зрабіць. Тым не менш, творчая спадчына Уладзіміра Весялухі павінна быць сабрана і выдадзена. І гэта будзе найлепшай памяццю пра яго.

Валянціна Ададурава

Пра таленавітую паэтку і настаўніцу Валянціну Ададураву (1941-1995) сёння нагадвае толькі адзіны зборнічак яе вершаў "Глыбінка", які выйшаў з друку ў Слонімскай друкарні за год да смерці Валянціны Захараўны – у 1994 годзе.

Шмат гадоў чакала свой першы паэтычны зборнік гэтая сціплая і здольная жанчына. Жывучы ў глыбінцы, ёй цяжкавата было выдаць яго ў Мінску, дзе ў выдавецтвах па некалькі гадоў ляжалі рукапісы нават даволі масцітых літаратараў рэспублікі. Таму ёй, вясковай настаўніцы, адзінай радасцю і ўцехай было бачыць свае паэтычныя творы надрукаванымі ў раённай і абласной газетах ці часам у часопісах "Работніца і сялянка" і "Роднае слова". Адзін верш нават неяк трапіў і ў зборнік "Краю мой – Нёман" (Мн., 1986). Усё ж гэтыя клопаты было для Валянціны Ададуравай менш істотнымі, бо галоўнае – было натхненне, пісаліся і пісаліся новыя вершы.

Нарадзілася паэтка ў 1941 годзе ў вёсцы Хадзявічы Слонімскага раёна. Закончыла філалагічны факультэт Белдзяржуніверсітэта. Жыла і працавала настаўніцай у вёсцы Елка

на Зэльвеншчыне. Дарэчы, ад яе роднае вёскі да Елкі нейкіх тры кіламетры. Па дарозе дамоў стаіць велічная і неўміручая Сынковіцкая царква-крэпасць. Пра яе, як і пра вёскі Хадзявічы і Елка, у паэткі таксама ёсць верш, а ў ім радкі:

Каторы век каштанаў свечкі
Цвітуць ля крапасной сцяны.
Што ж! Чалавек недаўгавечны,
А сцены – вунь стаяць яны.

Гэтую страфу я працытаваў з першага зборніка вершаў Валянціны Ададуравай "Глыбінка" (Слонім, Фундатарам выдання было будаўніча-мантажнае прадпрыемства "Зэльваэнергабуд".

Любоў да роднай зямлі праходзіць праз усе вершы паэткі. Цэлая геаграфія Зэльвеншчыны і Слонімшчыны ў яе радках. Яны шчырыя і светлыя, як крыніцы. Адразу адчуваеш, што пісаліся гэтыя творы на адным дыханні. І пісаліся яны менавіта тады, калі пульсавала натхненне, калі на сэрцы і ў душы выспявалі радкі і прасіліся на паперу:

Паэзія – хранічная хвароба,
А рэцыдывы – ўвосень і вясной.
Калі наш край у лісцяной аздобе, –
Прыходзіць Муза, каб пабыць са мной.
Прыйдзе ўранку і падыме з ложка,
Або ў ціхі прадвячэрні час
Жар-птушкай прамільгне, пакружыць трошкі,
Лаві яе, страчай і прывячай...

Вобразы вёскі і сваіх землякоў для паэткі Валянціны Ададуравай – нібы глыток чыстай, гаючай вады, якая лечыць, супакойвае і жывіць, надае сілы і бадзёрасць. Яна сама прызнаецца, што "не шукае далёкага раю" і што "мне мілей беларускі родны кут", дзе

Хаты з крамяных смольных хваінак,
Вольхі за вёскай па груды ў вадзе.
Стукнеш у дзверы няўтульнай часцінай –
Сэрцам сагрэешся тут у людзей.

Чытаючы зборнік вершаў паэткі, звярнуў увагу на верш

“Бацькаўшчына”. У ім цэлы вянок беларускіх слоў на літару “б”. Дзіву даешся, якія ўсё ж у нашай мове сакавітыя і прыгожыя словы. Вось, напрыклад, колькі іх у адным гэтым вершы: бацькаўшчына, бор, балота, блакіт, белы бусел, Беларусь, беразняк, бракун, брусніцы, бульба буяе, бурштынавыя бярвенні, беларусы. Цэлы слаўнічак у адным вершы.

Даўно ўжо няма жывых бацькоў нашай зямлячкі, але ім у зборніку прысвечана шмат вершаў. Большасць з іх напісана на фальклорнай аснове, бо, відаць, праз народную песню глыбей перадаецца любоў да маці і бацькі ці проста помняцца тыя песні, якія яны спявалі:

Ой, у полі каліна,
Дый каліна завяла,
Без цябе, любы,
Без цябе, мілы,
Мая доля прапала...

Валянціна Ададурава ўсё жыццё працавала ў школе, усё жыццё была сярод дзяцей. Таму дзіўна было б, каб пра школу не пісалася б вершаў. Праўда, большасць сённяшніх паэтаў пачыналі свой працоўны шлях настаўнікамі ў школах, а вось вершаў на гэтую тэму, на жаль, напісана зусім мала. У аўтаркі зборніка “Глыбінка” такія вершы ёсць, прычым добрыя вершы, якія так і просяцца на музыку:

Ах, сто дарог! Да пабачэння, школа!
Ах, сто дарог! Вы сніліся даўно!
Але чаму сягоння невясёла
Звініць той самы школьны наш званок!..

На апошніх старонках першай кніжкі В. Ададуравай надрукаваны побач два вершы – “З думай пра музей Ларысы Геніюш” і “Памяці Ларысы Геніюш”. Розныя яны па мастацкаму ўзроўню, але такія радкі нельга не працытаваць з гэтых вершаў:

Нахлынуць успаміны, думы, мроі –
І дапазна агеньчык у акне.
Чай для гасцей на чабары настоены,
А ўласны шлях – на горкім палыне.

***

Час веснавы, а Зэльвеншчына ў скрусе...
Над Зэльвай цёплы красавіцкі дзень.
Ідзем да Вас – ідзем да Беларусі,
І верым – з Вамі да яе дайдзем.

Ёсць у зборніку і лірычна-іранічныя вершы. Чытаючы іх, адчуваеш, што ў беларускай глыбінцы таксама ўмеюць жартаваць і смяяцца. Па адных назвах можна здагадацца аб чым яны. Вершы "У паліклініцы", "Жанчыне цяжка дагадзіць", "Дэфіцыт", "Мой воз і лёс" апавядаюць аб тым, чым "хварэюць" сёння вёска і райцэнтр.

Бясконца можна гаварыць пра першы паэтычны зборнік "Глыбінка" Валянціны Ададуравай. Яго ўзрушаны роздум аб тым, што ўбачана і пражыта, ён кранае напоўненасцю радкоў і вобразнай мовай. Паэзіі аўтаркі ўласціва напружанае судакрананне думкі і пачуцця, гранічная шчырасць у лірычным самавыяўленні. Ёсць, праўда, і вершы, якія з гадамі страцілі сваю актуальнасць, састарэлі, але "Глыбінка" паэткі атрымалася як песня, а з песні слоў не выкінеш.

Так я пісаў пра першы зборнік Валянціны Ададуравай у 1995 годзе. Пісаў тады, каля яна жыла, і калі хутка яе не стала. Цяпер кожны раз, калі еду ў родную вёску паэткі Хадзявічы, а гэта і мая родная вёска на мяжы Слонімскага і Зэльвенскага раёнаў, мне прыгадваюцца яе цудоўныя шчырыя радкі:

Куточак родны – Хадзявічы.
Да вас шляхі з усіх канцоў.
Ды незнаёмы, непрывычны
Мне твары юных хадзяўцоў.
Дадому ў госці... Крыўдна шчыра.
Ды птушкам быць не век ў гняздзе.
Хай будзе найцяплейшы вырай,
А сцежка зноў сюды вядзе.

Разам з гэтымі радкамі, прыгадваецца і сама Валянціна Захараўна. Не так часта прыходзілася з ёй сустракацца, бо жыла яна ў суседняй з Хадзявічамі вёсцы Елка Зэльвенскага раёна, але такія сустрэчы былі. Найбольш яе цікавіла тое, аб чым я пішу. Яна пыталася заўсёды, што новае ў літаратуры, у

нашай культуры. Была Валянціна Ададурава вельмі сціплай, адукаванай, інтэлігентнай, апантанай у жыццё жанчынай. Але лёс ёй не даў пажыць шмат, невылечная хвароба яе рана загнала ў магілу. Як Максім Багдановіч, так і наша зямлячка, пры жыцці паспела выдаць толькі адзіны зборнічак светлай паэзіі "Глыбінка". Па сваіх светаадчуваннях, светаразуменнях, манеры думаць і гаварыць Валянціна Ададурава была найперш вясковай, сялянскай паэткай. Яе любоў да роднага краю была настолькі магутнай, усеабдуманай, што, правёўшы дзяцінства, юнацтва ў вёсцы паэтка зрабіла яе галоўным героем у сваіх паэтычных радках. Свае вершы яна прысвяціла роднай вёсцы Хадзявічы, зэльвенскім вёскам Шавулічы, Манцякі, Ялуцавічы, Елка, Крамяніца, родным краявідам і землякам. Уся істота паэткі была ахоплена такой нястрымнай любоўю да маленькай радзімы, што нічога, апроч яе, яна проста не магла ўспрымаць:

Гайдае рэчка тут ваду
Знаёмымі ўсплёскамі.
А я сцяжынкаю іду,
А я прыспешваю хаду –
Спаткацца з роднай вёскаю.

Валянціну Ададурава вельмі хваляў і лёс роднай зямлі, мовы і народа, прыгажосць беларускай прыроды, пытанні маралі і міру. Пра гэта яна таксама пісала. Няўтольная прага любові да ўсяго блізкага, да гродзенскага краю, Бацькаўшчыны, шчырых і добрых людзей гучалі ў яе мілых, адкрытых паэтычных радках. Вельмі часта перачытваю яе "Глыбінку" – зборнічак жаночых пачуццяў, захапленняў, радасці, дзе хораша апета родная зямля, якая, як магніт прыцягвала яе чуллівае сэрца. Чытаю яе вершы сёння і адчуваю, што без Беларусі ёй не было б спакою, не было б натхнення і святасці. Паэзія, землякі і родная зямля яе лячылі, суцяшалі, а паэтка іх апявала ў сваіх вершах. Гэтыя вершы Валянціна Ададурава пакінулам нам, як напамін пра яе, як наказ, як трэба любіць бацькоўскі кут, захапляцца ім, берагчы і шанаваць яго.

Уладзімір Шундрык

Пазнаёміўся я са шчырым беларусам, настаўнікам, краязнаўцам і паэтам са Слоніма Уладзімірам Шундрыкам дзесьці ў другой палове 1980-х гадоў. Гэта ён, Уладзімір Іванавіч, мне падараваў тады кнігі Уладзіслава Казлоўшчыка, Сяргея Хмары, Станіслава Грынкевіча, Хведара Ільяшэвіча, якія выдаваліся ў Заходняй Беларусі ў 1930-х гадах. Аднойчы Уладзімір Шундрык паказаў мне кнігу Язэпа Найдзюка "Беларусь учора і сёння", выдадзеную ў 1943 годзе ў Мінску. "Гэтую кнігу я хачу падараваць табе, каб ты добра вывучыў гісторыю нашай Бацькаўшчыны і ведаў праўду", – сказаў мне Уладзімір Іванавіч. Я "адным глытком" яе "праглынуў", потым чытаў і перачытваў дзесяткі разоў. Яна і цяпер стаіць на паліцы на самым відным месцы ў маёй кватэры.

Уладзімір Іванавіч Шундрык нарадзіўся ў мікрараёне Рышчыцы. Падчас нямецкай акупацыі вучыўся ў Слоніме. Вось што пра яго вучобу прыгадвае былы настаўнік, цяпер пенсіянер Мікалай Ракевіч: "Сам Валодзя мне расказваў пра вучобу пры немцах. Ён казаў, што ў школе працавалі даволі адукаваныя настаўнікі, таму на ўроках заўсёды было цікава. Настаўнікі адкрывалі нам праўдзівую гісторыю Беларусі, распавядалі пра выдатных дзеячаў, якія праславілі наш край. За-

помніўся асабліва настаўнік Паважынскі. Яго ўрокі мы чакалі з нецярпеннем, яны прабягалі для нас, як адна хвіліна. Цікавая работа вялася і па лініі Саюза беларускай моладзі (СБМ). Усе вучні былі сябрамі СБМ. Насілі сваю адметную форму, якую выдавалі бясплатна. У летні час у Альбярціне праводзілася работа з дружынамі: вучні развучвалі беларускія песні, рыхтавалі сцэнары розных мерапрыемстваў. Потым дружыновыя вялі такую работу ў сваіх дружынах. Шмат увагі надавалася спорту. Перыядычна адбываўся збор арганізацыі СМБ на гарадской цэнтральнай плошчы ў Слоніме. Завяршаўся збор паходнай песняй і маршыроўкай. Ніякай антысавецкай агітацыі не праводзілася. Нават настаўнікі нашы стараліся нас папярэдзіць, каб мы не ўдзельнічалі ні ў якіх палітычных мерапрыемствах".

Але, на жаль, дзейнасць Саюза беларускай моладзі (СБМ) у пасляваенныя гады трактавалася савецкімі ўладамі як калабарацыя з нямецкімі акупантамі, а ягоныя сябры амаль усе былі рэпрасаваныя. Баяўся рэпрэсій і Уладзімір Шундрык. Летам 1944 года ён хацеў з'ехаць на Захад. Нават сеў у цягнік, але бацька адшукаў юнака, зняў з цягніка і забраў дахаты. А калі Слонім занялі савецкія войскі і прыйшла ў наш горад зноў савецкая ўлада, Уладзіміра Шундрыка некалькі разоў выклікалі на допыт супрацоўнікі НКУС. Яны распытвалі пра СБМ, пагражалі арыштам і расстрэлам. Але на адным з допытаў Уладзімір сказаў, што кінуў вучобу ў школе, не быў у СБМ, а працаваў вучнем у каваля. Больш яго НКУС не чапаў.

У 1951 годзе Уладзімір Шундрык скончыў Гродзенскі педінстытут імя Янкі Купалы. Па накіраванні спачатку настаўнічаў на Міншчыне, але ў 1957 годзе вярнуўся ў родны Слонім, дзе шмат гадоў працаваў настаўнікам роднай мовы і літаратуры, а таксама выкладаў сталярную справу.

У вольны час Уладзімір Шундрык даследаваў гісторыю роднага краю, сам спрабаваў пісаць, выступаў з артыкуламі на краязнаўчую і літаратурную тэматыку ў мясцовым і абласным друку. "Мне аднойчы запомніўся яго цікавы і змястоўны даклад пра Гальяша Леўчыка на секцыі настаўнікаў беларускай літаратуры, – прыгадвае настаўнік-пенсіянер Мікалай Ракевіч. – Валодзя меў схільнасць і да паэзіі, пісаў вершы на патрыятычныя тэмы, іншы раз па памяці дэкламаваў іх. Шкада, што я не запісаў вершаў Уладзіміра Шундрыка".

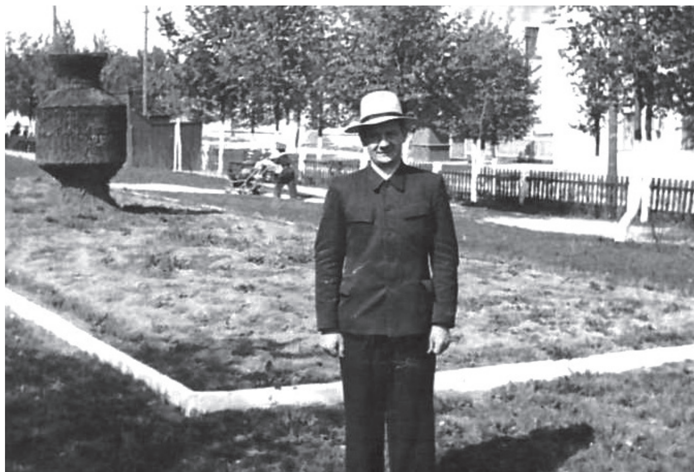
Сапраўды, праглядаючы старыя падшыўкі “Гродзенскай праўды” і слонімскай раёнкі, я пазнаходзіў вершаў Уладзіміра Шундрыка, а таксама некалькі ягоных артыкулаў. Ён пісаў пра літаратурныя вечары на Слонімшчыне, пра сваіх землякоў, пра тое, як Янка Купала прыязджаў у 1939 годзе ў Слонім і сустракаўся з паэтам Гальяшом Леўчыкам і іншыя.

Адзін з вершаў Уладзіміра Шундрыка быў надрукаваны ў зборніку “Золак над Шчарай” (Слонім, 1994), ён прысвячаўся роднай мове. Вось як гучыць адна страфа з таго верша:

Беларуская мова – гэта факел свабоды,
Гэта промень святла ў паднявольнай начы.
Паважае ўвесь свет толькі тыя народы,
Што змаглі сваю мову, свой край зберагчы…

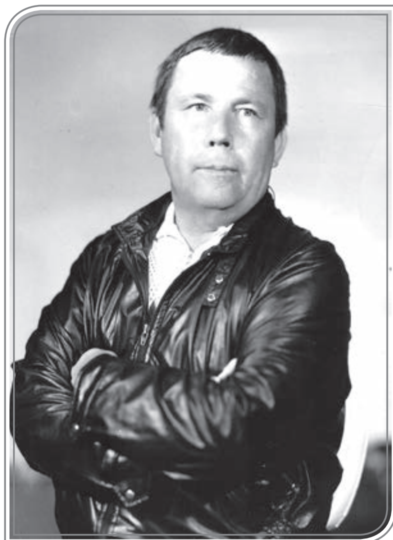
Беларускую мову і слова Уладзімір Іванавіч Шундрык шанаваў, як самае святое на зямлі. Ён любіў Бацькаўшчыну і свой горад над Шчарай. Ён шчыра вітаў незалежнасць Беларусі, быў сябрам БНФ, прымаў удзел у многіх мерапрыемствах, якія ладзіліся сябрамі БНФ.

У апошнія гады ён жыў адзін. Ён перажываў за ўсё, што адбывалася ў Беларусі. Гэтыя перажыванні, адчай і самота ўкарацілі яму жыццё.

Уладзімір Шундрык у цэнтры Слоніма, 1960-я гады

Рудольф Пастухоў

Дваццаць адзін год таму на летніку ў вёсцы Чамяры недалёка ад Слоніма мы адзначалі 60-годдзе слонімскага паэта і грамадскага актывіста Рудольфа Пастухова. На юбілей тады прыехалі яго самыя блізкія сябры. Быў сонечны і цёплы верасень, такі ціхі, як сёлета. Былі ўсмешкі сяброў, пажаданні і вершы, прысвечаныя юбіляру. Ну, напрыклад, як гэтыя радкі Алеся Чобата:

За вёскай Чамяры
Палеткі і бары –
Прыгожа так, што не знаходзіш слова.
І хоць абрыдла жыць,
А добра тут пабыць
На сотках у Рудольфа Пастухова…

Рудольф шмат курыў, быў вельмі спакойны і шчаслівы.

–Усе чумарыкі прыедуць, – сказаў ён і ўсміхнуўся.

–Хто-хто? – перапытаў я.

–Чумарыкі. Такое ў нас сяброўскае таварыства ёсць. Мы яго самі прыдумалі і стварылі.Сюды ўваходзяць тыя, хто добра разумее гумар і жарты, хто фізічна здаровы і мае здольнасці ў літаратуры, журналістыцы, культуры, музыцы і г.д. –

растлумачыў Рудольф Аляксеевіч. А пасля дадаў: “Сёння на маім юбілеі ў чумарыкі прымем і цябе. Ты ў нас будзеш самым маладым чумарыкам”.

Калі сабраліся ўсе госці, пачалася працэдура прыняцця мяне ў чумарыкі. Смеху было на ўсю чамяроўскую дачу. Нават розныя гумарыстычныя перадачы не змаглі б канкурыраваць у той дзень з вясёлай кампаніяй слонімскіх чумарыкаў...

Такім запомніўся мне той апошні юбілей Рудольфа Пастухова – тутэйшага паэта, інтэлігента, шчырага, вясёлага чалавека і адданага сябра. Хто тады ў верасні 1996 года мог падумаць, што праз год яго не стане? Раптоўна і нечакана… А мы з ім яшчэ шмат думалі і выношвалі п’есу “Камера”, якая засталася незакончанай. Хацелі разам напісаць пра сталінскія лагеры і паставіць на сцэне Слонімскага драматычнага тэатра. Гэта яго верш “Курапаты” у кастрычніку 1988 года быў надрукаваны ў газеце “Літаратура і мастацтва” у перакладзе Івана Сяргейчыка і выклікаў шмат станоўчых водгукаў. Моцная дакладная рыфма гучала водгукамі стрэлаў, якія знішчалі тут усё жывое, нават тое, што забіць нельга:

Не Бухенвальд тут,
Не Хатынь,
А – Курапаты.
Замшэлы лес –
Куды ні кінь,
Ды скрып лапаты.
І сэрца стук
На кожны гук
Смяротна раніць,
Жалобна б’е
Паклон зямлі
Людская памяць…

Рудольф Пастухоў рыхтаваў да друку свой другі зборнік вершаў, актыўна займаўся перакладамі з беларускай мовы на рускую. А першы і адзіны яго зборнік вершаў выйшаў у Слонімскай друкарні ў 1994 годзе з каротнай назвай “Судьба”. Прадмову да зборніка напісала Данута Бічэль, а пасляслоўе “Гісторыя аднаго з нас” – Алесь Чобат. Данута Бічэль сваю прадмову да

кнігі назвала “Паэт з берагоў Шчары”. Яна пачыналася такімі радкамі: “Звычайны, чалавечы, людскі лёс… Але ці звычайны? А калі незвычайны, дык ці не таму, што паэт Рудольф Пастухоў жыве ў гэтым Краі? Ён – рускі, але тутэйшы, свой. Ён – электрык, але інтэлігент. У яго ўсё проста – і адначасова ўсё заглыблена, перакручана, ускладнена. Ён – паэт, але ўжо ў сталым веку выдае сваю кнігу. Але добрую…”.

Кніга, сапраўды, атрымалася добрая. А вось гэтыя радкі мне назаўсёды запалі ў душу:

Это просто ставни скрипят,
Как шаги на снегу…
…Я во сне на подушке распят –
Но к тебе распятым бегу.

Часта Рудольф Пастухоў прыносіў мне свае вершы. “Няхай будуць у тваім хатнім архіве. Можа, калі спатрэбяцца”, -- казаў ён. Наогул, калі мне рабілася сумна і адзінока, я тэлефанаваў Рудольфу Аляксеевічу. “Прыязджай да мяне”, -- казаў ён у тэлефонную трубку і чакаў майго візіту. Мы гутарылі пра жыццё, пра палітыку, пра літаратуру. Ён ніколі нікому не зайздросціў, заўсёды быў шчырым старэйшым сябрам, дарадцам, кансультантам. Такім ён і застаўся ў маёй памяці.

А лёс Рудольфа Пастухова не песціў. Рана застаўся без бацькоў. Рос і выхоўваўся ў ГУЛАГу. Першы верш з’явіўся ў насценнай газеце Буйскай дзіцячай працоўнай калоніі Кастрамской вобласці (Расія) у 1951 годзе. Аб чым ён пісаў, нават сам аўтар не памятаў.

Шляхі-дарогі паэта кідалі па ўсім былым Савецкім Саюзе. У 1970 годзе ён прыехаў у Слонім, каб застацца тут на ўсё жыццё. Праз год у Слонімскай райгазеце з’явілася яго першая паэтычная падборка. А аднойчы, напісаўшы добрую нізку вершаў, паехаў Рудольф Пастухоў у “Гродзенскую праўду” да Васіля Быкава, які працаваў тады ў гэтай газеце літкансультантам. Васіль Уладзіміравіч уважліва прачытаў творы, пагутарыў з паэтам са Слоніма, а праз пэўны час лепшыя з вершаў з’явіліся на старонках абласной газеты. Пасля былі новыя публікацыі. Вершы паэта з берагоў Шчары друкаваліся ў іншых рэспубліканскіх і абласных газетах і часопісах, а таксама ў зборніках “Дзень паэзіі-98”, “Золак на Шчарай”, расійскіх выданнях.

Быў час, калі Рудольф Пастухоў актыўна займаўся ў Слоніме грамадска-палітычнай дзейнасцю, выбіраўся дэпутатам Слонімскага гарсавета. Ён быў першым кіраўніком Слонімскай суполкі Беларускага Народнага фронту. Але заўсёды і ўсюды пісаў вершы. Пісаў іх за кратамі, у тайзе, на лесапавале, у каменным кар'еры, у доме культуры, на Слонімскай камвольна-прадзільнай фабрыцы, дзе да пенсіі працаваў электраманцёрам. Але лепш за ўсё яму пісалася дома ў слонімскай кватэры і на летніку ў Чамярах:

Я солнце собираю по лучам,
В охапку, как большой букет сирени.
Несу тебе – пусть светит по ночам,
Убрав из жизни сумерки и тени…

Шкада, што такія людзі, як Рудольф Пастухоў, нас рана пакінулі. Але ў памяці тых, хто ведаў яго і чытаў ягоныя творы, паэт застанецца надоўга. Ну, як у яго паэтычных радках:

Мне очень надо встретиться с тобой,
Что б от тебя до смерти не уйти…

Рудольф Пастухоў (у цэнтры) з землякамі на дачы, 1996 г.

Невядомы паэт і археолаг Генрых Мілачэўскі

Даўно яшчэ чуў ад старых сваіх землякоў, што ў пачатку XX стагоддзя на Слонімшчыне жыў цікавы паэт і археолаг Генрых Мілачэўскі. Знайсці хоць якія-небудзь звесткі пра яго ў Беларусі і ў Польшчы мне шмат гадоў не ўдавалася. Няма звестак пра яго і ў “Польскім біяграфічным слоўніку”.

Генрых Мілачэўскі са сваякамі

Тым не менш, у апошні час сёе-тое з біяграфіі Генрыха Мілачэўскага ўдалося даведацца. Найбольш у гэтым дапамагла сталага веку сланімчанка Ганна Пішчыкевіч. Ганна Фёдараўна родам з Мілачэўскіх. Пра сваіх дзядоў і прадзедаў яна мне расказала вось якую гісторыю.

Браты Мілачэўкія ў XIX стагоддзі жылі ў вёсцы Блізная, недалёка ад шашы па дарозе са Слоніма на Ружаны. Адзін з братоў – Міхал Мілачэўскі – браў удзел у паўстанні 1863 года.

А пасля паражэння паўстання Міхалу Мілачэўскаму ўдалося ўцячы ў Парыж. Там ён ажаніўся з француженкай і ад гэтага шлюбу меў дачку і сына. Пражыўшы ў Парыжы 13 гадоў, Міхал з сям'ёй вярнуўся на Слонімшчыну. Але браты не дужа ветліва яго сустрэлі і адмовілі Міхалу ў спадчыне, якая засталася ад бацькоў. Але за прывезеныя з Францыі грошы, Міхалу Мілачэўскаму ў 1878 годзе ўдалося купіць невялікі маёнтак на хутары Камілёва і млын у вёсцы Клепачы Слонімскага павета. А калі Міхал састарэў, то ўсю сваю спадчыну ён перадаў сыну Паўлу.

На той час Павел жыў добра, у яго было чацвёра дзяцей – Генрых, Ганна, Марыя і Паўліна. Кожнаму з дзяцей Паўла, пасля яго, смерці ў спадчыну засталося па 5 гектараў зямлі і па ¼ частцы млына ў вёсцы Клепачы. Праўда, сына Генрыха праца на зямлі мала цікавіла, яго больш цягнула да кніг, да вывучэння гісторыі роднай зямлі.

Генрых Мілачэўскі нарадзіўся прыблізна ў 1897 годзе на хутары Камялёва, недалёка ад чыгуначнай станцыі Азярніца. Першапачатковую адукацыю атрымаў у Слоніме. Потым магчыма вучыўся ў Вільні. Але дзе канкрэтна, аўтару гэтых радкоў даведацца пакуль не ўдалося.

Генрых Мілачэўскім пісаў на польскай і беларускай мовах, якія сам дасканала ведаў. У 1929 годзе ў Гродне ў друкарні К.Крамкоўскага ён выдаў зборнік выбраных вершаў на польскай мове "Plyn, piosenko". Сюды ўвайшлі вершы, напісаныя аўтарам на працягу 1908-1922 гадоў. Гэта вершы, прысвечаныя роднай прыродзе, бацькоўскай зямлі, сябрам, землякам, шмат радкоў на рэлігійныя тэмы, а таксама вершы, прысвечаныя бежанству перыяду Першай сусветнай вайны. У адным з вершаў паэт сам шчыра прызнаўся: "Для вас – знаёмых і незнаёмых сёстраў і братоў я пішу свае паэтычныя радкі".

Генрых Мілачэўскі для Ганны Пішчыкевіч быў родным дзядзькам, мамы яе родны брат. У Ганны Фёдараўны да сённяшніх дзён захоўваецца вышэй названы зборнічак вершаў з аўтографам для яе мамы: "Каханай маёй сястры Полі – на памятку. Г.Мілачэўскі. 17.XI. 1930".

Сама Ганна Пішчыкевіч не памятае роднага дзядзькі. Але па яе словах, як расказвала ёй мама, дамоў са Слоніма,

Гродна і Вільні Генрых прыязджаў з кнігамі, часопісамі і газетамі, альбо з калекцыямі розных старых рэчаў. Дарэчы, у фондах Гродзенскага Дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея знаходзіцца крамянёвы інвентар з ваколіц маёнка Антонава былога Слонімскага павета. Ён быў перададзены ў музей Генрыхам Мілачэўскім перад Другой сусветнай вайной і налічвае 28 адзінак. Той факт, што калекцыя складаецца толькі з крамянёвых прыладаў працы, сведчыць аб тым, што іх збіральнік валодаў пэўнымі археалагічнымі ведамі. Асноўная частка гэтых знаходак колькасна і тыпалагічна адносіцца да перыяду канца неаліту – пачатку бронзавага веку (другая палова III – першая палова II тысячагоддзя да нашай эры). І на сённяшні дзень гэта знаходка з’яўляецца каштоўнай у фондах Гродзенскага музея.

Перад пачаткам Першай сусветнай вайны Генрых закахаўся ў прыгожую яўрэечку са Слоніма. Ён прысвяціў ён шмат сваіх паэтычных строфаў. Але вайна і тагачасныя расійскія парадкі, выгналі сям’ю Мілачэўскіх у глыб Расіі. Пасля вяртання, спаткаць сваё першае каханне Генрых не змог. Ён пайшоў у прымы да багатай жанчыны, якая жыла на хутары Антонава. У іх нарадзілася дачка Галіна.

У канцы 1930-х гадоў Генрых Мілачэўскі моцна захварэў на цукровы дыябет. Яму аднялі нагу, а 3 лютага 1941 года паэта і археолага стала. Пахавалі яго на могілках вёскі Моўчадзь, цяпер гэта Баранавіцкі раён.

Незабыўны Янка Саламевіч

31 ліпеня 2012 года не стала майго слыннага земляка са Слонімшчыны кандыдата філалагічных навук, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі, вядомага беларускага энцыклапедыста, літаратуразнаўца Янкі Саламевіча. А за два гады да смерці ў 2010 годзе мы сустрэліся ў Мінску і доўга гутарылі пра родную вёску Івана Уладзіміравіча, пра яго сваякоў і сяброў, пра фальклор, календары, літаратуру – адным словам пра нашу Бацькаўшчыну. Без гэтай гутаркі мая кніга “Літаратурная Слонімшчына” была б няпоўнай і сумнай. Таму гутарку я вырашыў уключыць у кнігу.

Пра вёску маленства

– Спадар Янка, некалі Уладзімір Караткевіч назваў вёску Кракотка Слонімскага раёна – самаю найпрыгажэйшай вёскай у Беларусі. Што звязвае Вас з Кракоткаю і з яе людзьмі, акрамя таго, што Вы адсюль родам?

– Цяпер, на жаль, амаль нічога. Добра, што яшчэ можна спыніцца ў бацькавай хаце, дзе жыве мой брат Анатоль. Ведаеш, Сяргей, нездарма кажуць, што да роднай хаты няма далёкай

дарогі. У роднай вёсцы, дзе ты малым, некалі гуляў у розныя гульні (жмуркі, лапта, “у ножыка”, “гусі-гусі за гарой” і іншыя), пачуў першыя ў сваім жыцці песні (некалі баба Наталля, маціна маці, гайчукала нас на каленях і прыпявала: “Гоп, гоп, гопа-па, чорна срака у папа, а ў папіхі белая – поп за ёю бегая!”. Мне перарабілі ў “Дзіцячым фальклоры” сраку на морду і ўсё прапала), дзе босы хадзіў у лес па грыбы, часта пасвіў кароў, далучаючыся несвядома да нашай цудоўнай прыроды, на пашы, лежачы ў траве любіў слухаць песні жаваранкаў, калі яны маленечкімі кропачкамі завісалі ў небе, махалі крылцамі недзе высока-высока, што амаль не відаць было і выдавалі свае дзівосныя трэлі, яшчэ вучнем школы памагаў не толькі бацьку, а і калгасу касіць, хочацца прыехаць хоць на дзень.

– І добра ўмееце касіць?

– Дарэчы, усе хлопцы з нашай сям’і ўмеюць касіць. Гэта бацькава заслуга, ён нас навучыў, яму мы ўдзячныя за гэту навуку. У 1966 годзе, калі я 10 месяцаў знаходзіўся ў навуковай камандзіроўцы ў Польшчы, ездзіў на заходнія землі, каб наведаць меншага бацькавага брата – дзядзьку Сяргея. Пайшлі мы з дзядзькам на яго поле. Я ўзяў касу і пачаў шпарыць серадэлю, якую дзядзька хацеў скасіць. Ён разгубіўся, вочы вылупіў і кажа: “Янка, і ты касіць умееш, та ж мае хлопцы ні адзін не ўмее”. “Гэта вы вінаваты, – адказаў я яму, – думаеце, што ў калгасе мы нічога не ўмеем. Нашы хлопцы ўсе косяць – бацька навучыў”.

Наогул, калі пабываеш дома. Пабываеш там, дзе жыў у маленстве, як палякі кажуць, сельскім, анельскім, хопіш таго паветра, якім дыхаў некалі, адчуваеш тую біялагічную аўру, якая дабратворна ўплывае на цябе дасюль, душа растае, дух мацуецца роднымі сокамі, усё ў табе ажывае, нават родная гаворка, хоць хлопцы кажуць: “Ты гаворыш па-беларуску, а мы па-нашаму, па-кракоцкі”. Нездарма ёсць такое народнае пажаданне (люблю яго казаць маладым, я 36 разоў быў сватам на вяселлях): “Будзь здаровы, як зіма, вясёлы, як вясна, рабочы, як лета, багаты, як восень”. Усё ў ім праўда, усё выверана тысячагадовай практыкай і назіраннямі селяніна, рабочая менавіта на зямлі. Глядзіш, што чалавеку трэба найперш. Вядома ж, здароўе. Гэта калі малады, думаеш, калі

яшчэ тая старасць, буду такім заўсёды. Але ж пад старасць на цябе нападаюць усякія немачы, з якімі мусіш змагацца, пераадольваць іх. Вясною чалавек, яго душа растае пасля зімы. Яе цяпер ён скідае, святлее душою, ажывае. Таму пажаданне быць вясёлым, як вясна, тройчы справядлівае. Не так сабе людзі кажуць, што летні дзень год корміць. Трэба ж сабраць ураджай, сабраць з поля ўсё, што вырасла, бо тое, што ў гумне, пасля будзе на стале. Жадаючы быць працавітым, як лета, чалавек жадае і вам, і сабе не стамляцца ў гэтай цяжкай вечнай кругаверці, здаровым працаваць і працаваць.

Некалі мяне здзіўляла, як бацька кожны дзень хадзіў на работу ў калгас, калі там працавалі толькі за "палачкі" – не давалі на працадзень ні грама зерня, ні капейкі грошай. А дарэмна. У тым, аказваецца, і праяўлялася сялянская вытрымка, любоў ці прывычка да ўсялякай працы (маці даіла карову кожны дзень у 5 гадзін раніцы). Пакуль не было трактароў, аралі коньмі. Як пайдзе бацька гнаць баразну на 1,5 км па нашых пясочках, вяртаецца з мокраю кашуляю на спіне і пад рукамі. Усё гэта я бачыў.

– І гэта было навукаю на будучае?

– Было, яшчэ якою. Без гучных слоў, без непатрэбнага маралізатарства і дэмагогіі. Таму пасля, калі ўжо стаў працаваць сам, рабіў любімую работу з задавальненнем. Калі прафесар, слонімец ад нараджэння Алег Антонавіч Лойка, добры паэт, празаік, перакладчык з польскай, нямецкай, французскай, рускай моў, крытык, літаратуразнавец, які выдаў больш за 100 кніг, таму нездарма Уладзімір Дамашэвіч, яго аднакурснік, сказаў, што пара Лойку заносіць у кнігу рэкордаў Гінеса, называе сябе гультаём, становіцца смешна. Таму і стараешся кожны дзень нешта рабіць, каб не быць "гультаём" большым, чым Алег Лойка.

Тут, у Малой Кракотцы, сувязь з роднай вёскай – неабходная духоўная повязь з родным краем, нягледзячы на ўсё негатыўнае, што там дзеецца сёння, асабліва жахлівае п'янства, ломка нейкіх традыцыйных каштоўнасцей, маральных прынцыпаў і асноў. Так жа было заўсёды, што маладыя не прымалі многае ад старэйшага пакалення, пасля іх дзеці ад іх і г. д.

– Дык за што Уладзімір Караткевіч назваў Кракотку –

самаю прыгожаю вёскай у Беларусі? Памятаеце ў ягоным артыкуле “Мой друг і мая зямля” пісьменнік піша: “І толькі гэта ўнутранае падабенства дало мне тады шчаслівае адчуванне рэальнасці таго фантастычнага хараства, што буяла вакол. Аднаго з найпрыгажэйшых гарадоў (маецца на ўвазе Слоніма) і адной з найпрыгажэйшых вёсак Беларусі – Кракоткі, і замкаў, і старых муроў”.

– А прыгажэйшай нашу Малую Кракотку (з Вялікай быццам злілася ў 1967 годзе) Уладзімір Караткевіч назваў, вядома, з-за яе шыкоўнай прыроды (некалі ж нашу вёску называлі Малой Швейцарыяй). Яна сапраўды прыгожая: за ёй узгоркі (Быстраўка), сасновы лясок Язвіны (сам лазіў некалі на маяк, з якога відно 12 вёсак), побач за агародамі, за Іярданкаю, якая бяжыць ў Зяльвянку, альховая паласа, а за ёю – сасновы лес, поўны грыбоў і ягад. Сама вёска высаджана вязамі, ліпамі, скрозь садкі з кветкамі. Гэта ўсё некалі было незаўважанае, быццам так і трэба. Вяскоўцы адчуваюць так і цяпер. Няма калі ім любавацца гэтай прыгажосцю. Толькі, калі доўга тут не бываеш, усю гэту прыгажосць заўважаеш найбольш адчувальна, ярка, выразна.

– Ды і раўеснікаў Вашых усё менш і менш застаецца…

– Сапраўды, усё менш і менш, на жаль, тых, з кім хацелася б пагаварыць, успомніць былое, паразважаць над праблемамі часу, жыцця. І ўсё ж у вёску цягне як магнітам. Хочацца тут бываць, ачышчацца душою, вяртацца ўспамінамі ў наша маленства, якое, і праўда не заўсёды было бязвоблачным, як думаеш цяпер. Рамантызм, ці што, мае свой уплыў, ці мо нейкая настальгія. Раней, кажуць, і яблыкі былі смачнейшыя і большыя, і пахучайшыя. Было ды сплыло.

– А ці памятаеце, як у Кракотцы арганізоўваўся калгас?

– Калі арганізавалі калгас (у Вялікай Кракотцы ў 1948 годзе, а ў Малой у 1949-м) абагулілі коней у нашай вёсцы ў Клімовічавым гумне. Кожны свайму каню на першым часе прыносіў паесці ці папіць чаго-небудзь. Гэта называлі фураж. Пасля, як селянін убачыў, што яго абдурылі, што клопат яго нікому не патрэбны, ды і шкадаванне прайшло, перасталі карміць ужо калгасных коней. Яны пачалі здыхаць, бо работы было па горла, а кармёжка была слабая. Бывала ідзеш са

школы, а здохлага каня ці кабылу ланцугом за шыю валакуць на выган.

Аднаго дня прыходзіць бацька ранічкай дахаты і кажа: "У Ецяўской альшыне нашлі здохлага каня. А на ім запісачка: "Наеўся фуражу, задраў ногі, ды ляжу, не смейцеся з мяне, бо й вас гэта не міне". Было пасля і такое, рознае даводзілася бачыць, над розным задумвацца. А гэта запісачка засела ў памяці мо таму, што напісана ў рыфму. Хоць памяць чалавечая, страшэнна цікавая, часта невытлумачальная штука. Мая, скажам, не пазбавілася і ўжо, відаць, не пазбавіцца ад вызначэння тыповага з даклада Г. М. Малянкова на нейкім з'ездзе партыі: "Типическое не то, что чаще встречается в жизни, а что с наибольшей полнотой и заостренностью выражает сущность данной социальной силы". Як нейкая напасць гэта фармуліроўка сядзіць ужо болей за 50 гадоў недзе ў падкорцы.

А родная вёска – любоў да смерці, да крыжа. Мо таму ўжо даўнавата склаўся пра яе радок: "Кракотка – роздумаў пякотка". З гэтым нічога не зробіш, ды і навошта. Уладзімір Караткевіч насіў у памяці радок 20 гадоў, пакуль не напісаў з ім верш. Пра гэта некалі прачытаў у "ЛіМе".

– Спадар Янка, вядома, час бяжыць хутка. Але няўжо Вы з самага маленства марылі стаць пісьменнікам ці энцыклапедыстам? І наогул, калі б Янка Саламевіч не стаў літаратуразнаўцам і фальккларыстам, дык тады кім?

– Не задумваўся над такім пытаннем, усё сталася само сабою. У школьныя гады (недзе з 1947 да 1955 гадоў) я прачытаў добрую палову фонду нашай бібліятэкі імя Янкі Купалы (створана ў 1927 годзе).

– Цяпер бібліятэка-музей імя Янкі Купал ўжо не існуе.

– Практычна ніколі, як не было дажджу, не гнаў кароў на пашу без кніжкі. Яны мяне выхоўвалі. Ужо тады нарадзілася велізарная любоў да гэтага геніяльнага, непаўторнага вынаходніцтва чалавецтва, якая не гасне і да сённяшняга дня. Без свежай газеты, цікавай кніжкі я проста не магу жыць. Веды набываліся і набываюцца, але галава пакуль не трэснула. Так казаў сваім малым дзецям, калі яны скардзіліся на вялікія заданні на дом у школе, асабліва, калі трэба было нешта вучыць напамяць. Мы з 4-га класа па 10-ты здавалі

па 10 экзаменаў. Пры падрыхтоўцы да іх пачынаў разумець нават не вельмі любімыя алгебру і геаметрыю. Ведама ж, найперш любіў літаратуру, гісторыю, батаніку, заалогію, геаграфію. Мы з Васілём Леўчыкам (жыве ў Слоніме, быў, пасля палітэхнічнага інстытута, доўга начальнікам РЭС у Слоніме) ганялі пад партаю на нецікавых уроках геаграфічны атлас, дык ведаў увесь свет: сталіцы, буйныя гарады, рэкі, астравы і паўастравы, краіны і г. д. Гэта дапамагло мне на экзаменах па геаграфіі ў БДУ на філфак (у 1955 годзе мы такі здавалі). Аспірант, які прымаў экзамен, заўважыўшы, што я не рыхтую свой білет (пытанні былі такія: “Реки СССР”; “Распределение осадков на земном шаре”, таму што там не было чаго рыхтаваць, я ўсё ведаў!), а падказваю нейкай Шаўчэнка, якая не ведала добра адказу на пытанне пра хімічную прамысловасць БССР, папярэдзіў: “Готовтесь, я у вас спрошу!” І задаў 15 дадатковых пытанняў па карце свету. Але для мяне гэта былі семечкі. Мусіў паставіць пяцёрку, але папярэдзіў: “Если будете так себя вести на следующем экзамене, получите, при всех ваших знаниях, двойку, и уедите домой ни с чем”.

Наступны экзамен быў па рускай літаратуры. Прымаў яго жоўты і худы М. А. Паўленка з метровымі вусамі.

– Мікалай Андрэевіч Паўленка на філфаку вучыў і мяне. Гэта быў своеасаблівы, сур’ёзны выкладчык. А выкладаў ён у нас уводзіны ў мовазнаўства. Сфера яго навуковых інтарэсаў была даволі шырокая – гэта словаўтварэнне ў беларускай і рускай мовах, тэорыя мовы, гісторыя мовы. Дарэчы, спадар Янка, калі я не памыляюся, Вы былі рэдактарам яго кнігі «История письма», якая выйшла ў 1987 годзе.

– Так, быў. А калі паступаў ва ўніверсітэт, адказваў яму лірыку Маякоўскага. Адказваў добра, што Паўленка нават папытаў, хто ў нас выкладаў рускую літаратуру ў школе. Я адказаў, што выкладаў Іван Іванавіч Хатэнка. Гэта быў случак, якога мы ў школе звалі “рускі”. Як ён умеў гаварыць! Ніколі нікога не папярэджваў, але калі тлумачыў урок – можна было пачуць, як бзыіць муха. А яшчэ мне дапамагала тое, што я шмат самастойна сам чытаў. Чытанне ў школьнай і вясковай бібліятэцы выпрацоўвала нават пачуцці і не самыя горшыя: нейкую мяккасць характару (яна, мусіць, была і ад бацькоў,

асабліва ад мамы, Валянціны Раманаўны), спагаду да людзей, асабліва бедных, няшчасных, любоў да іх, калі хочаце.

– Калі мы тут прыгадалі Вашу Кракоцкую сельскую бібліятэку імя Янкі Купалы – першую ўстанову культуры Беларусі, якой было нададзена імя народнага песняра. Мабыць і чытаць Вы вучыліся па творах Янкі Купалы і Якуба Коласа?

– Найперш ведаў творы Якуба Коласа. З трох гадоў я дэкламаваў перад дарослымі "Не сядзіцца ў хаце хлопчыку малому" (навучыў бацька, відаць таму, што рэаліі верша былі яму, як селяніну, блізкія, родныя, зразумелыя, ды яшчэ вельмі цанілася тое, што паэт пісаў "складно"). Памятаю, як мама ткала кросны, а я, ужо школьнік, чытаў ёй "Новую зямлю". "От, халера, як складно ён піша, як у нас гавораць", – рэзюмавала яна. У душы засталіся самыя светлыя, самыя цёплыя ўспаміны пра паэму Якуба Коласа "Сымон-музыка", якую люблю і дагэтуль. Бо гэта была кніжка, над якой я плакаў. Мне стала бясконца шкада герояў, так горасна, калі Сымон расстаецца з Ганнаю. Слёзы плылі самі. Каровы, праўда, не разумелі, чаго гэта малы пастух плача над нейкаю кніжкаю, хоць яны ўсё бачылі. Было гэта ранічкай каля Ецявічавага агароду (так у нас завуць алешнік каля пашы), вельмі рана, бо сонца яшчэ не ўсходзіла, раса была халодная, як у нас казалі, "аж у зубы заходзіць".

– У 20-х – 30-х гадах мінулага стагоддзя на Слонімшчыне, у тым ліку ў Кракотцы, Чамярах і ў іншых вёсках моладзь і школьнікі ставілі спектаклі па п'есах беларускіх драматургаў, глядзець якія прыходзілі сотні людзей. Цікава, ці працягваліся гэтыя самадзейныя тэатральныя традыцыі ў той час, калі вы былі школьнікам?

– У школе мы за год ставілі па 4 п'есы – да Новага года, Мая, у верасні, калі пачыналіся заняткі, і да Кастрычніцкіх святаў. Толькі здзіўляюся, калі мы паспявалі. Даводзілася вучыць ролі, а гэта, як ні кажы, развівала памяць. На рэпетыцыі поначы, у страшэннай цемры, хоць вока выкалі, адзін хадзіў з Малой Кракоткі ў Вялікую восенню па гразі. Вось што такое была любоў да спектакляў. Недзе падсвядома наіўна хацелася быць артыстам. Не разумеў, дурань, што гэта не маё.

– І, як кожны школьнік, мабыць пісалі вершы?

– Пісаў па-беларуску і па-руску. Вельмі саромеўся, калі аднойчы Алег Антонавіч Лойка над Шчараю прафесійна разабраў іх. Параіў пісаць толькі на роднай мове, бо руская мова не натуральная, з беларусізмамі. А я думаў, што мае рускія вершы лепшыя за беларускія. Яшчэ Алег Антонавіч параіў ісці на філфак, бо я збіраўся паступаць на гістарычны факультэт. Помню пытаў у мяне, якія раманы Тургенева я ведаю. Я назваў амаль усе. Ён сказаў, што столькі ведае не кожны студэнт. Так я апынуўся на філфаку.

Але найбольш за ўсё я ведаў рускіх народных песень – больш за 100. Асабліва папаўняўся мой песенны рэпертуар, калі ў вёску летам 1954 года правялі радыё (давялося дапамагаць ставіць слупы). Якія цікавыя перадачы былі тады на радыё! Не тое, што цяпер – музыка, шлягеры, шлягеры. Памятаю, як доўга і напружана, мо з паўгадзіны, чакалі мы першую радыёперадачу. Ажно вуха прыкладвалі да прыёмніка, а ён усё не гаварыў. Якая была радасць пачуць: “Гаворыць Мінск”! А якія глыбокія калектыўныя, сямейныя перажыванні-хваляванні нас усіх апаноўвалі, калі, напрыклад, трансліравалі “Навальніцу” А. Астроўскага. Нават мой бацька сказаў пра Кабаніху: “Такую гадасць забіць мала”.

Запомніліся песні і рамансы Лемешава, Казлоўскага, Шаляпіна, Бунчыкава, Нячаева, Русланавай, прыпеўкі Мардасавай, сатырычныя рэчы Тарапунькі і Штэпселя, Мірава і Навіцкага, Рыкуніна і іншых, беларускія народныя песні ў выдатным выкананні Ларысы Александроўскай, Варвулева, Дзянісава, песні хору Пятніцкага, капэлы пад кіраўніцтвам Рыгора Шырмы (пасля давялося нават быць у яго хаце), хору Цітовіча, хору Лапацінай, многіх самадзейных калектываў. Помню, як у мяне малога мурашкі бегалі па спіне, калі хлопцы (чалавек 30) і дзяўчаты (чалавек 20) спявалі ваенныя песні каля плоту ў Малой Кракотцы (пасля вайны моладзі ў вёсцы было шмат), альбо хор звычайных непрафесіяналаў, але з добрымі галасамі. З вёскі Сялявічы ў нашай школе недзе ў 1952-м ці ў 1953-м гадах спяваў хор Антона Валынчыка на словы Янкі Купалы “Ужо зайшло сонейка”. Як грымнулі, дык хацелася плакаць, сэрца выскоквала з грудзей. А цяпер у энцыклапедыі

“Беларускі фальклор” Антона Валынчыка не далі нават асобным артыкулам. Хто лепш за яго ведаў наш фальклор? Хіба Шырма, Цітовіч, Мажэйка. Але ж наш Валынчык быў і кампазітарам, ды кампазітарам з вялікай літары.

– Антон Валынчык, Вы ж ведаеце, быў і кампазітарам, і хормайстрам, і музычным педагогам. У 1964 годзе ён стаў заслужаным дзеячам культуры Беларусі. У свой час кіраваў царкоўнымі харамі ў Клецку, Наваградку, Слоніме, Жыровічах, Мінску, Горках. Узначальваў Маладзечанскі абласны ансамбль песні і танца, загадваў кафедрай музыкі і спеваў Гродзенскага тады педінстытута, быў кіраўніком Гродзенскай народнай харавой капэлы настаўнікаў. Ім напісаны песні на словы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Адама Русака, Пятруся Броўкі і іншых беларускіх паэтаў. Такога чалавека абмінаць нельга. Дарэчы, спадар Янка, мастацкая самадзейнасць была і ва універсітэце, дзе Вы вучыліся.

– Была і ёсць. Самадзейнасць я не пакідаў і ў БДУ. Хадзіў у драмгурток універсітэцкі, якім кіраваў Кузьма Львовіч Кулакоў (Рутштэйн), артыст Рускага тэатра, а таксама ў гуртківфілфака – драматычны і танцавальны. Іван Якаўлевіч Навуменка неяк сказаў: “Іване, ды Вы яшчэ і падбрыкваеце”. З 1956 года спяваў ва ўніверсітэцкім хоры (мастацкім кіраўніком быў Ільля Кліёнак). Калі Кліёнак пайшоў кіраваць хорам Палаца прафсаюзаў, нашым хорам некалькі месяцаў кіраваў Рыгор Шырма, вялікі прафесіянал, фалькларыст, педагог. Пасля – А.Кагадзееў. Ён, дарэчы, пасля 1960 года на Беларускім радыё зрабіў з нас хор за паўгода. А я думаў: ці будзе спяваць гэты натоўп? Галасы добрыя (прайшлі конкурс на дыктараў), а спяваць не ўмеюць. Ха! Які я быў наіўны! Што значыць прафесіянал свае справы. Калі праз год ці паўтара Павел Данілаў, рэжысёр Купалаўскага тэатра, драматург, які кіраваў нашым драмгуртком, аддаў нам на замочку грошы са свае Дзяржаўнае прэміі, у рэстаране на фабрыцы-кухні пасля першай чаркі мы так грымнулі “Степь да степь кругом” у апрацоўцы Свешнікава, што ўвесь рэстаран збегся і толькі пыталі: “Откуда вы, откуда вы? Видимо, какой-то профессиональный хор отмечает какой-то свой юбилей”. Дарэчы, з Кліёнкам у 1958 годзе мы ездзілі ў Латвію. У Рызе, у Межу-парку спявалі 11-тысячным студэнцкім хорам гімн

студэнтаў на латыні: “Gaudeamus iditur, juvenes dum sumus” (дырыжыраваў намі славуты Густаў Эрнэсакс). Пабачылі ў Сігулдзе (60 км ад Рыгі) іх свята Ліго (наша Купалле). З велізарнай цікавасцю слухаў прыбалтыйскія мужчынскія хары (у іх гэта развіта, а ў нас няма зусім). Захапляўся тады нацыянальнай свядомасцю латышоў: бабкі ў нацыянальных касцюмах вялі за ручку маленькіх унучак таксама ў іх нацыянальных строях…

Гілевічы

– І калі нацыянальная свядомасць прыйдзе да ўсіх беларусаў? Сумна ад таго, што Вы расказваеце і адначасова радасна за нашых суседзяў. Тым не менш, спадар Янка, вернемся да нашай гутаркі. Тут прыгадалася ідэя “Фаўста”: “Толькі той годны жыцця і волі, хто кожны дзень ідзе за іх на бой”. Пасля універсітэта Вы яшчэ паступілі ў аспірантуру. Значыць, бой за веды працягваўся. Так?

– Неяк да нас у Дзяржаўную бібліятэку, дзе я працаваў пасля універсітэта, прыходзіць Ніна Іванаўна Гілевіч. “Дачулася, – кажа, – што тут нейкі хлопец заўсёды гаворыць па-беларуску. Ідзіце да нас, якраз у выдавецтве (цяпер “Вышэйшая школа”, а тады Міністэрства сярэдняй спецыяльнай і прафесіянальнай адукацыі БССР) з’явілася вольнае месца – Фадзей Савіцкі ідзе дырэктарам “Навукі і тэхнікі” (быў 1963 год). “Якая там зарплата?” – пытаюся. “83 рублі”, але праз год абяцалі павысіць”, – сказала Ніна Іванаўна. Я згадзіўся і пайшоў у выдавецтва.

– Ніна Іванаўна Гілевіч – была выдатным чалавекам, выкладала на філфаку ў нас беларускую мову. Яна вельмі любіла, шанавала і паважала хлопца-філолагаў, якія пісалі вершы і друкаваліся. Паэты залік у яе здавалі “аўтаматам”.

– А неяк Ніна Іванаўна прыносіць вялікую пласцінку Міхася Забэйды-Суміцкага. Мне так прыпалі да сэрца яго песні, што я выпрасіў у яе адрас спевака. Дасюль маю 9 яго лістоў. Не публікаваліся.

Пасля Ніна Іванаўна пайшла ў аспірантуру. Прыходзіць да нас у снежні і кажа: “План па аспірантуры недавыканалі. Таму адну адзінку далі і філфаку. Дзе мы цяпер будзем шукаць чалавека на перыферыі? Калі? Прападзе адзінка. Іван Улад-

зіміравіч, кажа мне, паступайце”. Ашарашаны такою прапановай, кажу: “Я ж і не думаў пра гэта, не рыхтаваўся”. Пайшоў на параду да Алега Лойкі, а той кажа: “Я ўжо ведаю, што ёсць нягласнае распараджэнне двоек не ставіць. Паступай. Калі нават і дысертацыю не напішаш, то за 3 гады хоць начытаешся кніг уволю”. За ноч прачытаў 700 старонак “Гісторыі КПСС”. У галаве – каша. Паступіў.

Аднойчы на кафедры Ніл Гілевіч кажа: “Учора купіў у магазіне “Дружба” 2 тамы “Люду беларускага” з беларускімі народнымі песнямі Міхала Федароўскага. Хто такі Федароўскі?”. Уся прафесура маўчыць. “Іван Уладзіміравіч, – кажа Ніл Сымонавіч, – тамы выйшлі пад рэдакцыяй А. Абрэмбскай-Яблонскай, а яна, ведаю, загадчыца кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага універсітэта. Паспрабуйце ёй напісаць. Мо яшчэ і за мяжу паедзеце”. Пішу. Адказ прыходзіць праз 2-3 тыдні: “Архіў Міхала Федароўскага ў Рукапісным аддзеле бібліятэкі Варшаўскага універсітэта, згодна кіраваць вашаю тэмаю”. Так я апынуўся ў Польшчы на цэлых 10 месяцаў. Вось якое вялікае месца Гілевічаў у маім лёсе.

Слова пра беларускі фальклор

– Некалькі гадоў таму ў Мінску пабачыў свет двухтомнік энцыклапедыі “Беларускі фальклор” – першае ў гісторыі нацыянальнай культуры галіновае навукова-даведачнае выданне, якое асвятляе пытанні духоўнай культуры беларусаў. Выданне адлюстроўвае багацце мастацкай творчасці беларускага народа, разнастайнасць яе відаў і жанраў, створаных паэтычным словам вобразаў. У энцыклапедыі змешчана каля 3 тысяч артыкулаў, прысвечаных абрадам, звычаям, традыцыям і вераванням беларусаў, іх вуснапаэтычнай творчасці, народнаму мастацтву. Значная частка артыкулаў прысвечана фалькларыстычнай навуцы, яе гісторыі, асноўным тэндэнцыям развіцця, а таксама даследчыкам беларускага фальклору, яго збіральнікам і папулярызатарам.Спадар Янка, ці задаволены Вы асабіста, як фалькларыст і даследчык фальклору, выхадам двухтомнай энцыклапедыі “Беларускага фальклору”?

– Энцыклапедыя “Беларускі фальклор” паказвае, што ў нас

самая багатая ў Еўропе вусна-паэтычная творчасць (не будзем разбірацца, чаму). Але, каб праславіць беларусаў на ўвесь свет, неабходна было б ад душы паказаць нашу вусна-паэтычную творчасць грунтоўна і ўсебакова, а не лапідарна і сцісла, як гэта зроблена ў цяперашнім выданні (а была ж сітуацыя, калі гэту энцыклапедыю хацелі прыкрыць альбо выдаць у адным томе). Слоўнік энцыклапедыі “Беларускі фальклор”, які я складваў на два тамы, аказаўся не выкананы амаль напалову: ці аўтараў не знайшлі адпаведных, ці проста паленаваліся (рэдактары нават не нюхалі фальклору, не ведаюць ніводнай персаналіі, не ведаюць, да каго звяртацца, каб зрабіць артыкул. І гэта не іх віна, а бяда), ці яшчэ нейкія прычыны. Усё ж энцыклапедыя выйшла. Але гэтага мала!

– Вы лічыце, што энцыклапедыя “Беларускі фальклор” павінна пабачыць свет не ў двух тамах, а значна больш?

– У 10-ці тамах і не менш. Справа ў тым, што многія артыкулы пра розныя фальклорныя жанры без літаратуры, а яна ёсць (рэдактары не змаглі дапамагчы аўтарам). У энцыклапедычных артыкулах гэта вялікі недахоп. Многія артыкулы надрукаваны без прыкладаў-тэкстаў. Чытачу, каб ён паверыў, што ў нас фальклор не абы-які, менавіта яны патрэбны, як паветра, а не тое, што напісаў даследчык. Чытач сам зробіць выснову. І ўсё ж гэта можна было зрабіць. Чытачу ж можна было паказаць у кожным канкрэтным выпадку багацце нашага фальклору, каб ён бачыў, адчуваў яго высокую паэтычнасць, вобразнасць, вымоўнасць слова, адчуваў яго гаворкасць, філасофскую глыбіню, уменне народа выказвацца сцісла, афарыстычна, смачна. Каб чытач не толькі прачытаў артыкул, а ўзяў гэтае слова на зуб, на смак, каб адчуў радасць ад судакранання з высокай паэзіяй мудрасцю народа, яго ўменнем і вобраз ствараць, і слова адпаведнае знайсці, каб выказаць свае думкі і пачуцці.

– Ды і пісаць ёсць аб чым?..

– Пісаць ёсць пра што і паказваць што. Толькі патрэбны адпаведныя ўмовы. Скажам, персаналію абмежавалі настолькі, што калі пра таго ці іншага чалавека мала біяграфічных звестак, фактаў, вядомы толькі працы фальклярыста, яго публікацыі, ён ужо ў энцыклапедыі не праходзіць. Тут

патрэбен быў больш ашчадны падыход. А то падыход абсалютна няправільны. Успомніце, як у даведніку Л. А. Чарэйскага "Пушкин и его окружение" (Л., 1989, издание второе, дополненное и переработанное) змешчаны артыкулы: "Аграфена – по-видимому, прислуга у Гончаровых в Москве. Упоминается Пушкиным в письме к Н. Н. Гончаровой от начала июня 1830 года". "Богомолов – московский книгопродавец, букинист. Рассказывал И. А. Бунину о встрече и разговоре с Пушкиным". "Марченко Василий – секретарь Попечительского комитета при И. Н. Инзове, титул-советник. Пушкин мог встречаться с ним в Кишинёве". "Фишер Авраам Матвеевич – врач-акушер Бессарайской управы. Пушкин мог встречаться с ним за обеденным столом у И. Н. Инзова (Кишинев, 1820-1823)". Вось дзе ашчаднасць!

– І пра фальклор з Беласточчыны ў двухтомніку амаль няма згадкі…

– На Беласточчыне пакуль фальклор жыве паўнакроўна. Наладжваюцца фестывалі "Беларускай песні". Тут выступаюць, дарэчы, добра, прафесійна, выконваючы мясцовы фальклор, розныя гурты. Мы іх фактычна ў энцыклапедыі абышлі, не наладзілі з імі або журналістамі "Нівы" ніякага кантакту. А гэта ж беларусы са сваім арыгінальным вусна-паэтычным словам, сваімі абрадамі, святамі, вераваннямі, забабонамі і г.д. Амаль поўнасцю абыдзены і людзі Беласточчыны, якія маюць дачыненні да вуснай народнай творчасці. Скажам, тая ж Людміла Панько, этнамузыколаг, якая да соцень песень, сабраных Міколам Гайдуком, расшыфравала мелодыі з магнітафоннай стужкі. І гэта ж аўтэнтычны фальклор, жывы яшчэ, на шчасце, замацаваны ў людской памяці, выконваемы ў асяроддзі мясцовых сялян. А не такі, як цяпер у нас – апрацаваны, як казаў Рыгор Шырма, з мексіканскімі мелодыямі. Ці псеўдафальклор (такога артыкула ў энцыклапедыі найхутчэй, калі не напіша Уладзімір Конан, не будзе). Няма ў "Беларускім фальклоры" артыкулаў пра Н. Мушынскую, С. Лукашука, Я. Крупу, Э. Гойліка, Э. Цюкшу, В. Стахвюка, Я. Карповіча, А. Максімюка, пра журналістаў-нарысістаў, якія не раз пісалі пра мясцовы фальклор, фальклорныя фестывалі, мясцовыя святы, абрады —В. Рудчыка, А. Чачугу, М. Лукшу, М. Хмялеўскага,

М. Ваўранюка, Я. Целушэцкага, Г. Кандрацюк-Свярубскую і іншых. А на добры толк маглі б быць. Таму, нікольки не жартуючы кажу, што энцыклапедыю “Беларускі фальклор” трэба было выдаваць у 10 тамах.

– Калі Вы згадалі Беласточчыну, то ў1970-х гадах шмат пісаў пра фальклор Міхась Шаховіч…

– На вялікі жаль, апушчаны (няма каму з мінчан напісаць) артыкул пра памерлага Міхася Шаховіча, які разам з Я. Леанчуком з 1977 года друкаваў у “Ніве” масу артыкулаў пра народную абраднасць (радзінную, сямейную, вясельную, пахавальную) , пра легенды, выпрабаванні, магію, народную медыцыну, метэаралогію, птушак і звяроў, дрэвы, травы, кветкі, фізічныя і псіхічныя рысы чалавека, нябесныя свяцілы. А колькі Міхась Шаховіч – аматар-фальклярыст – надрукаваў запісаных ім на Беласточчыне прыказак і прымавак, загадак, легенд, твораў дзіцячага фальклору, народных гульняў, забаў і інш. Усё гэта трэба было б паказаць шырока, падрабязна. Бо Беласточчына пакуль, як наша Палессе, – вялікі рэзервуар аўтэнтычнага фальклору, хоць старэйшае пакаленне з кожным годам меншае, адыходзіць у іншы свет, забіраючы з сабою і тысячагадовую дасведчанасць, веды, практыкі на зямлі, творы вусна-паэтычнай творчасці з іх неперазўзыдзенай паэтыкай і вобразнасцю, з іх гаваркім народным словам.

– Спадар Янка, калі гаварыць пра фальклор у цэлым, то мне здаецца ў беларусаў ужо ёсць 6 тамоў толькі сабраных вясельных песень, не кажучы пра іншыя жанры…

Калі на з’ездзе славістаў даведаліся, што беларусы маюць ужо 6 тамоў вясельных песень, Еўропа літаральна “ўпала”. У мяне ёсць 2 тамы пра ўкраінскае вяселле.. Усё (і апісанне абраду) ўлезла ў 2 тамы. А Е. Раманаў нездарма беларускае вяселле называў своеасаблівай операй. Але дзе вы чулі ў оперы 208 арый (у кнізе “Люд беларускі. Вяселле” (Мн., 1991), якую я складваў з архіўных матэрыялаў М. Федароўскага ў бібліятэцы Варшаўскага універсітэта, апісанне беларускага вяселля ў Ваўкавыскім павеце ілюструюць 208 народных песень). Леаніла Малаш, якая складала гэтыя 6 тамоў беларускіх народных песень, не магла адбіцца ад соцень пытанняў даследчыкаў фальклору з розных краін. Не паверылі, дзівакі, што ў нас ёсць

такое багацце. Фальклярыстку нават баранілі рускія, украінцы, палякі. А яна ж мае яшчэ 3 тамы вясельных песень, сабраных пазней, якія пакуль не выдадзены. Немцы дакляравалі ёй выдаць гэтыя 3 тамы, хоць абмежаваным тыражом. Каб тамы трапілі ў буйнейшыя бібліятэкі. Пакуль гэта не зроблена. Леаніла Апанасаўна з 1927 года, яе муж Анатоль Аксамітаў, вядомы наш навуковец і фальклярыст, доктар філалагічных навук, нядаўна памёр. Да яго смерці не стала і іхняга сына. Якая трагедыя. Яна апошнім часам хварэла. Разгарнуцца няма як. Але цяпер спадарыня Малаш крыху ачуняла і рыхтуе для "Беларускага кнігазбору" том навуковых прац, палявых запісаў Зарыяна Якаўлевіча Даленгі-Хадакоўскага – піянера беларускай, украінскай, польскай фальклярыстыкі, этнаграфіі, дыялекталогіі (пачатак XIX стагоддзя). Украінскія песні ў запісах З.Даленгі-Хадакоўскага выйшлі асобнай кніжкаю. Польскія Леаніла Малаш надрукавала ў часопісе "Lud". Толькі беларускія не выдаваліся. А калі ўсё збярэцца разам, будзе вельмі салідная кніжка. Наш вучоны вырасце ў вачах адукаванай Еўропы яшчэ больш. Як такім не ганарыцца. І падобных прыкладаў можна прывесці дзесяткі.

Беларускія прыпеўкі і жарты

– Ведаю, што і вы ўсё жыццё запісваеце ад людзей беларускія прыпеўкі, жарты, выразы, анекдоты і гэдак далей, адным словам фрывольны фальклор. Дарэчы, ён у нас слаба даследаваны. Раскажыце пра гэта.

– Калі ляжаў неяк у бальніцы, у галаву пачаў лезці гэты самы фрывольны фальклор. Я пачаў яго запісваць. Ніл Гілевіч, калі мы сустракаліся на яго кватэры, аднойчы сказаў, што такі фальклор у нас вельмі багаты, але пакуль ніхто яго не выдаваў асобным томам ці тамамі. Некалі ўкраінскі фальклярыст Уладзімір Гнацюк назбіраў украінскага фрывольнага фальклору на некалькі тамоў. Але выдаў 2 тамы па-нямецку. Прапаў увесь цымус.

У 1949 годзе ў роднай вёсцы на вяселлі Адамчыкавага Валіка і Грыцэвічавай Мані я пачуў і запомніў такі тост: "Каб ваш ложак добра скрыпаў і да году сынок выпаў!". Пасля, на вяселлі недзе ў 1980 годзе ў вёсцы Талькаўшчына на

Слонімшчыне я за гэты тост выйграў першае месца. Ён заўсёды добра ўспрымаецца вясельнікамі.

Мой дваюрадны брат Сяргей у 1947 годзе, сам яшчэ смаркач, бо з 1939 года, памятаецца спяваў прыпеўкі:

Пашоў дзед вальца,
Пашоў дзед вальца.
Вывернуў капусту,
Апарыў яйца.
Ці пра нейкую Палагею:
Пашла танцаваць
Наша Палагея:
Спераду барабан,
Ззаду батарэя.

Наш былы старшыня калгаса (ужо памёр), па-вясковаму Мікіцюк, выспеўваў пад мухаю:

Курыца зайца любіла,
Яна яму яйца прышыла.

Калі мой дзед Раман Сцяпанавіч мацюкаўся на бабу Наталлю Антонаўну, то казаў: “Ябіт тваю маць, няхай!”. Нечаму абавязкова дадавалася гэта “няхай”. А яна абавязкова парыравала: “Сучку!”.

Мы, энцыклапедысты, ездзілі ў свой час у калгас на праполку і збор ураджаю капусты, моквы і г.д. Валодзя Сацута ўспамінаў, як там адна з жанчын выказвала сваю адзіноту:

Наварыла, напякла –
Няма каму есці.
Лягла, ногі развяла –
Няма каму лезці.

У архіве Міхала Федароўскага (рукапісны аддзел бібліятэкі Варшаўскага універсітэта) знайшоў такі запіс: “Вясною вол рые рогам зямлю і буіць: “Уебу-у-у, уебу-у-у!”. А верабей на плоце: “Чым, чым?!”. “Хуям-м-м! Хуям-м-м!”.

Наш зямляк з вёскі Вяценеўка Дзмітрый Супрун пачуў у Жыровічах: “Каб ты ўсраўся на вяселлі” і праклён “Каб тваю хату жабракі абміналі!”. На экспромт Грышы (Рыгорам ён стаў пасля) Барадуліна

Памёр Бальзак,
Памёр Уну,
Сумуй, труна,
Па Супруну.
Дзіма адказаў імгненна, і, па-мойму, здорава:
Даўно сумую
Па труне,
Ды як тут будзе
Без мяне.

Некалі Рыгор Барадулін пад псеўданімам Алесь Чабор надрукаваў у "ЛіМе" (1963, № 84) такую пародыю на Алега Лойку (Лойка, праўда, думаў, што аўтар – Пятрусь Макаль):

З БДУ выходзяць у людзі,
Расце ў СП кандыдатаў праслойка.
Калі зусім на рыфмы забудзе,
Дык акадэмікам стане Лойка.

Якубу Коласу прыпісваюць словы, што найчасцей кажуць на вяселлях. Алег Лойка сцвярджае, праўда, што гэта мо народныя словы з Мікалаеўшчыны:

Душа ў гарэлцы меру знае,
І лішку не бярэ ніколі –
Як ракам стаў,
Дык і даволі…

Эпітафія на Грызель Грым Роберта Бёрнса ў перакладзе Язэпа Семяжона:

Спыніся, падарожны пілігрым,
Глядзі, якая д'ябальская ў смерці сіла,
Што нават гэту грыжу, Грызель Грым,
Загрызла і зубоў не пакрышыла.

І яшчэ адна з Роберта Бёрнса ў перакладзе таго самага Семяжона:

З такой укормленасцю твару
Вам быць бы шыльдай пры тавары,
Дзе надпіс гэтакі прыблізна:
Свіныя вушы, лыч і галавізна.
Пачуў ад Анатоля Валахановіча:

Вось і вер пасля гэтага людзям.
Я яму аддалась пры луне.
Ён узяў мае белыя грудзі
І вузлом завязаў на спіне.
І яшчэ ад Валахановіча:
Мяне мілы тузаў, тузаў,
Думаў, што я без рэйтузаў.
Дурань ты, не рві штаны,
Гузік з левай стараны!

Бацька мой казаў пра надта вузкі загон зямлі: “Станеш сцаць – на чужое ляціць!”. А на карову, якая залезла ў агарод, крычаў: “Вылазь, падло, каб табе моль голаў аб’еў!”. Дурны смех мяне аж душыў, калі ўявіў карову з голай галавой – толькі рогі і чэрап, аб’едзеная моллю галава.

Памятаю, адзін раз зайшоў да Алега Лойкі. Туды заходзіць якраз Уладзімір Караткевіч. Ён так цікава заўсёды расказваў, нібы пісаў. Апавядаў пра адзін заходнебеларускі каляндар, дзе былі партрэты беларускіх паслоў і грамадскіх дзеячаў з рознымі подпісамі. Янку Станкевічу далі подпіс: “Не прымкнуў ні да якога клюбу”. Калі мне тут жа падпісваў сваю “Матчыну душу” Уладзімір Караткевіч напісаў: “ Ад аўтара, які не прымкнуў ні да якога клюбу”.

Люблю лавіць яркія, гаваркія словы, фразеалагізмы – асаблівасці любой мовы. Ну скажы, у каго ты сустракаў слова “аб’ясніць”. Я ў рукапісе Янкі Купалы ў яго музеі трапіў на такі радок: “Няхай цябе аб’ясніць розум ясны”. Здорава, праўда! Бацька некалі казаў: “Мёрзлая зямля заскалела” (стала цвёрдаю як скала). Ён успамінаў аднаго жыхара Кракоткі, які еў блінцы: сем мазаных, сем німазаных, сем сухама – збольшага перакусіў. І яшчэ чуў: маленькі хлопчык, не проста хлапчаня, а хлапчачок, не зладзейчык, а зладзяйчук. Тоўсты чалавек – паўтарак, раскалі – два будзе. Цётка Надзя ў Слоніме казала: “Нейкія гэтыя картоплі патруляшалі”. У вёсцы маёй мовілі: сучка маленька, нізенька, як слончык на чатырох ножках. Пачуў ад бацькі таксама: ідзе нага за нагу, як назаўтра; е што гаварыць, ды німа чаго слухаць; з носа кап, ды ў рот хап; здохлік (той, хто кепска есць);

трыбухлей (з вялікім жыватом); ужэ наш суп у сватэ збіраецца (пачаў кіснуць). Пачуў ад маці: “Мыслаўскі ты пярдзідуда!”. На вяселлі ў Салігорскім раёне казалі: “Дару вам кляновы ліст, каб першы сын быў трактарыст, гарманіст, праграміст ці яшчэ нейкі іст”. Фёдар Янкоўскі некалі згадваў: “З мядком і цвік праглынеш”… Як бачыш, Сяргей, наплёў табе кучу і горбу, мех і торбу.

Беларускі дзіцячы фальклор

– Спадар Янка, вы даследавалі беларускі дзіцячы фальклор – гэты дзіўны феномен беларускай традыцыйнай культуры. Але ён таксама не выдадзены асобнымі выданнямі так, як ён таго заслугоўвае. Том “Дзіцячы фальклор” (1972), які выйшаў у серыі “Беларуская народная творчасць”, не ахапіў шмат тэкстаў, асабліва варыянтаў з многіх рэгіёнаў Беларусі. Зразумела, што адзін том і ёсць адзін. Хаця дзіцячы фальклор у нас багацейшы, чым у суседзяў, хоць рускія і ўкраінцы таксама нараджалі дзяцей, гадавалі іх, мусілі ім нешта спяваць, расказваць. А падросшы, дзеці самі нешта прыдумвалі, асабліва ў гульнях (жмуркі, гульня “у ножыка”, “у каменьчыка”, у лапту і г. д.). лічылках (каб выбраць вядучага), загадках, пасля ў жанры страшылак, якія цяпер вельмі папулярныя, скажам, у рускіх, (мо пад уплывам фільмаў жахаў). Што вы можаце сказаць і расказаць, як даследчык фальклору, пра нашу вусна-паэтычную творчасць для дзяцей?

– Калі гаварыць пра нашу вусна-паэтычную творчасць для дзяцей і створанае самімі дзецьмі, бачым, колькі ў нас яшчэ не сабрана, колькі не апублікавана. З дзяцінства памятаю, як мама нам спявала:

Цілі-бом, цілі-бом,
Загарэўся кошчын дом.
Бяжыць курачка з вядром,
Залівае кошчын дом.

Дзіцячая фантазія адразу малявала і гэту кошку (шкада яе было), і яе пышны дом, і пажар, і курачку з вядром, якая яго тушыць. Ці ёсць гэты тэкст у томе “Дзіцячы фальклор”? Па-мойму, няма.

А вось непрыстойныя тэксты. Іх увогуле саромеліся друкаваць. Але ж яны ёсць. З маленства помніцца:

Кажы: "І я!".
Пайду я ў лес.
І я!
Ссяку сасну.
І я!
Зраблю карытцо.
І я!
Насяру ў карытцо.
І я!
Свінні будуць есці.
Э-э, дурная, сама еш!

Ці такое, якім спынялі, падмацоўвалі малых, якія надта ўжо прычэпліваліся, каб ім расказвалі казку:

Расказаць казку?
Раскажы, раскажы.
Насраў кот у вязку,
Нёс, нёс каля калёс
І – тыц табе пад нос.

Усе прыклады, якія я тут прыводжу і буду прыводзіць, з галавы, з нашае Слонімшчыны, з мае Малое Кракоткі, ад маці і ад бабы Наталлі.

– *Давайце пачнем з калыханак.*

– Давай з калыханак – раздзеле пазаабрадавай бытавой лірыкі. У нас многа варыянтаў (гэта ж адна з спецыфічных асаблівасцей фальклору), менавіта варыянтаў, вядомых па ўсёй Беларусі, песенек. Прывяду некалькі прыкладаў гэтых даступных зместам і формаю, наіўнай займальнасцю, выразнасцю паэтычнага малюнка, прастатой кампазіцыі, абавязковай рыфмай – каб "складно было". А як яны развівалі дзіцячую фантазію, як спрыяюць мысленню вобразамі:

Люлі, люлі, люлі,
Прыляцелі куры.
Селі на варотах,
У чырвоных ботах.
Куры пазляталі,
Боты паспадалі.

***

Люлі, люлі, люлі,
Пашоў кот па дулі,
Памарозіў лапкі,
Скочыў на палаткі.
Сталі лапкі грэцца,
Німа дзе катку дзецца.

Як пасля такога не будзе ажыўляцца і працаваць дзіцячае ўяўленне?! Дарэчы, кот, і гэта ўсім вядома, – самы любімы персанаж нашых калыханак. Гэта і зразумела, ён быў у кожнай хаце, праз яго найперш малыя знаёміліся з жывёльным светам. Чаго толькі не прасілі ў ката ў калыханках (успомні цудоўную і па мелодыі калыханку Міхася Забэйды-Суміцкага) – укласці малога ў люльку, пазабаўляць яго. Каб хутчэй заснуў, прынесці паясок, пайсці на таржок, каб купіць малому піражок, на вулку, каб купіць булку і г. д.

А гайчуканкі? У нас гайчукаць – падкідаць дзіця на калене, каб не плакала, пагуляць з ім. Некалі мая баба Наталля спявала нам такую гайчуканку:

Гоп, гоп, гопа-па,
А ў папіхі белая, –
Чорна срака у папа,
Ён за ёю бегая.

Я даў фалькларыстам гэты тэкст. Яны надрукавалі яго ў томе "Дзіцячы фальклор", але адрэдагавалі: сраку замянілі на морду.

Успомнілася і такая гайчуканка:
Гоп, камень-валун,
За каменем горка.
Пасеяла буракі,
А вырасла моркаў.

Малое само пачынае думаць і ўяўляць: як так, пасеяла буракі, а вырасла морква. Відаць, недарэка пераблытала насенне. Што яна не бачыла, што сее? Ці што?!

А вось гульні з пальчыкамі, ножкамі малышні, прыгаворкі-забаўлянкі пра іх. Іх тысячы:

Кую, кую ножку,
Паеду ў дарожку.
Дарожка крывенька,
Кабылка сляпенька.
Жарэбятко пад мосцік,
А Вася цап-царап яго за хвосцік.
***
Кацюты, кацюты,
Ладу, ладу, ладкі.
Дзе былі?
У бабкі.
Што рабілі?
Муку малолі.
Дзе падзелі?
Мышкі з'елі.
Куды панеслі?
Сюды, сюды, сюды (у рукаў).

Па-мойму, такія варыянты, калі не мыляюся, у нашых фалькларыстаў, у хрэстаматыях не траплялiся. Ці забаўлянкі пра казу рагатую:

Ішла каза рагатая,
Барола дзіця пузатае,
Калі, калі, калі (двума пальцамі паказвае малому, як каза барола яго ў жывоцік).

Ці наша "Сарока-варона". Па-мойму, нашы варыянты арыгінальныя. Мяркуй сам:

Сарока-варона
Дзеткам кашку варыла.
Гэтаму дала,
Гэтаму дала,
Гэтаму дала,
Гэтаму дала.
А гэтаму чык –
Галоўку адцяла.
***
Сарока-варона
Дзеткам кашку варыла.

После ўсіх лічыла.
Гэтаму дала,
Гэтаму дала,
Гэтаму дала,
Чацвертаму дала.
А гэты малы гультай:
Круп ні драў,
Хлеба ні мясіў,
Вады ні насіў.
Яму кашка на паліцы,
У чарапіцы.

– Адным з жанраў дзіцячага фальклору з'яўляюцца лічылкі. Даволі папулярныя былі ў маё маленства, ды і зараз.

– Лічылкі вельмі простыя па змесце і форме, часам нават без усялякага сэнсу, абы складна было:

Анцы, цванцы,
Трычы, рычы,
Эны, бэны,
Мэны-вэк.

***

Каціласе торба
З высокага горба.
А ў той торбі
Хлеб, пшаніца.
З кім ты хочаш
Падзяліцца?

***

Міхась, Сцяпан,
Падай стакан.
Падай лімон,
Выходзь вон.

Ёсць яшчэ заклічкі, прыгаворкі. Нашых варыянтаў, памойму, у друку не было:

Дожджык, дожджык,
Секані.

Я паеду на кані.
Богу маліцца,
Хрысту хрысціцца.

***

Дожджык, дожджык,
Перастань.
Я паеду на Растань.
Богу маліцца,
Хрысту хрысціцца.

***

Ядзерка, ядзерка (божая кароўка)
Паляці на неба,
Прынясі нам хлеба.

Песенька ці лепш прыпеўка пра бусла, якую спрацаваў некалі наш слонімскі паэт Кандрат Лейка:

Бусел, бусел, клекатун,
Узяў бабу за каўдун.
Валачыў, валачыў,
Ды ў карыце намачыў.

– А ў Кандрата Лейкі верш гучыць так, напісаны ажно ў 1883 годзе:

Бусел, бусел, галяндач,
Пашоў жыта аглядаць.
Яшчэ жыта зеляно,
Буслу ногу адняло,
Скача бусел на кію,
Кляне доленьку сваю.

Дарэчы, акрамя прыпевак беларускі дзіцячы фальклор багаты на загадкі. У 1989 годзе вы склалі і выдалі цэлую кніжку беларускіх загадак.

– Да вайны на Палессі ад 16-гадовай дзяўчынкі руская фальклярыстка Рыбакова запісала больш за 100 загадак. Яны ў том “Беларускай народнай творчасці” не ўвайшлі. У нас іх безліч. Вось некалькі. “Загану загадку —вымі з сракі ягадку, абліжы і зноў улажы” (лыжка і міска). “Дзед на бабі

рыпаў, рыпаў, пакуль з яе кіндзюк выпаў” (баба і журавель у калодзежы). “Авечка ў карові” (нага ў шкарпэтцы з авечай воўны ў чаравіку, які зроблены са шкуры каровы). Ці многа такіх у кніжках фальклору?

– А скарагаворкі?

– Гэта ж скарб для любога лагапеда (беларускамоўнага найхутчэй не знойдзеш). Паспрабуй сказаць, вымавіць спалучэнне нялёгкіх літар ці складоў хутка, каб не зблытацца. Напрыклад, “дзе цётчынаму дзядзьку дзецца?”. Дарэчы, я сам гэта прыдумаў. Па-мойму, у чытанні для дзяцей іх трэба ўключыць паболей. Ці многа іх выдавалася асобнымі кніжкамі? Я ведаю толькі пакуль сваю кніжку “Мама мышка сушыла шышкі”. У такія чытанкі, відаць, трэба ўключаць і аўтарскія творы. Многія нашы паэты спрабуюць іх пісаць. Гэта ж гульня са словам, выпрабаванне яго эўфанічных магчымасцей.

– Цяпер сталі папулярнымі страшылкі. Рускія нават пішуць пра іх навуковыя даследаванні.

– Я да іх адношуся неяк кансерватыўна. Лічу, што яны нічому добраму дзяцей не навучаць. Але дзеці любяць страшылкі. Асабліва сучасныя. Калі я чытаў лекцыі па беларускім фальклоры (1988-1997), прасіў студэнтаў даваць мне праклёны і страшылкі. І быў здзіўлены, калі адна студэнтка-мінчанка, якая працавала ў дзіцячым садку, дала мне тэксты на беларускай мове. Ну, ці не цікавыя сваёй незвычайнасцю такая страшылка (а можа проста гумарэска):

Дзедка старэнькі
Пайшоў у лясок,
Дзедка старэнькі
Прысеў на пянёк.
Выбух!
Доўга над лесам
Ляталі штаны –
Гэта праклятае
Рэха вайны.

Каб спыніць тых малых, якія разышліся не на жарты, у нас казалі:

Мышка здохла,
Хвост аблез.

Хто прамовіць,
Той і з’есць.

Ніхто не хацеў есці здохлую мыш, таму адразу замаўкалі. Або вось як абыгрывалася імя Ліда. Колькі тут гумару. Праўда, хто меў такое імя, крыўдзіліся:

Ліда-гніда,
Вош пузата,
Вышла замуж
За салдата.
А пасля і за матроса,
Што падмазываў калёса.

Мяне заўсёды расчульвалі песенькі ў казках. Яны нейкія вельмі сентыментальныя, быццам разлічаны, каб малое пашкадавала персанажаў, што трапілі ў бяду. Вось як жаласна пеўнік, якога ліса схапіла, абдурыўшы, просіць катка:

Коце, браце,
Мяне ліска нясе
У высокія горы,
У глыбокія норы.
Па барах, па каменні,
Па ўсялякім зеллі.
Ратуй, братка, мяне,
Адбяры мяне ў яе.

У казцы каза просіцца ў сваіх казлянят, каб адчынілі:

Дзетачкі, казлятачкі,
Я ваша мама.
Чуць дадому прышла,
Малачка прынясла.
Поўны цыцы малачыцы.

Слухаючы казку, перачытваючы за персанажаў, малая ўнучка з вочкамі, поўнымі слёз, прыціскаецца да цябе, ёй страшна, яна іх шкадуе, гатовая вось-вось заплакаць.

Цепяху, лепяху,
Сем вёрст па маху.
Плыве па балоце змей.

Малая перажывае, што гэтая пачвара можа паесці галоўных герояў, якія робяць дабро людзям. Думаю, што тут бо-

лей спагаднасці, дабрыні, светлых пачуццяў, чым у рускіх страшылках:

Маленький мальчик
Нашёл пулемёт,
Больше в деревне
Никто не живёт.

***

Мальчик на кухне
Варил холодец,
Рядом валялся
Безногий отец.

Ну, скажы праўду, чаму могуць навучыць такія “творы”? Думаю, што нічаму добраму і гуманнаму. Не так сабе на радзінах беларусы жадаюць немаўляці тры долі ўзяці: хлебавую, салявую, здаровейкую. Толькі калі змалку ў душу дзіцяці будзе закладзена тое, што вучыць яго добраму, светламу, спагаднаму, у будучым народзіць Чалавека, народзіць тую асобу, якая будзе думаць не толькі пра сябе, а і пра іншых. Усяму гэтаму выдатна вучыць наш дзіцячы фальклор. Таму і кажу, што лепшыя ўзоры трэба збіраць, друкаваць, каб выхаванне маладога пакалення ішло на высокім педагагічным узроўні, каб яно расло здаровае, вясёлае, радаснае, каб любіла бацькоў сваіх, суседзяў, усіх добрых людзей, каб думала, як не перашкаджаць жыць іншым, як дапамагаць слабейшым, як шкадаваць усё жывое на зямлі.

Пра кнігі і календары

– Спадар Янка, ведаю, што вы ўсё жыццё з’яўляецеся заядлым бібліяфілам. Калі гэта не сакрэт, якія каштоўныя і арыгінальныя кнігі вы маеце ў сваёй асабістай хатняй бібліятэцы?

– Ці варта хваліцца? Але табе па сакрэту раскажу, што ў мяне цікавейшага ёсць. Па-першае, гэта зборнік Гальяша Леўчыка “Чыжык беларускі” (1912), тры тамы “Матэрыялаў…” П. Шэйна (1887-1893), том “Смаленскага этнаграфічнага зборніка” У.Дабравольскага (1891), зборнік А. Сержпутоўскага

“Сказки и рассказы белорусов-полешуков” (1911), 8 тамоў “Люду беларускага” М. Федароўскага (1897-1981), камплекты часопісаў “Kwartalnik Litewski”, “Калосьсе”, газет “Наша ніва” (1906-1915), “Гоман” (1916-1918), “Беларускі голас” (Таронта), часопіса “Полымя” за 1945-1955 гады. “Полымя” мой вясковец Аляксандр Іванавіч Жыткевіч хацеў выкінуць у касцёр, а я забраў. Маю таксама кнігі “Zoologica” Юндзіла (1807, 1827), “Piosnki wiesniacze znad Niemna i Dzwiny” Яна Чачота (1846), “Opisanie powiatu Borysowskiego” Я. Тышкевіча (1847), “Sztuka u slowian” Ю. Крашэўскага, “Dzieje Litwy” К.Скірмунта (1886), “Apawiadannia i lehendy wiersam” (1914), Dudka bielaruskaje” М.Бурачка (1914), “Памятная книжка Виленского генерал-губернатарства на 1868 год” (1868), “Программы для собирания особенностей народных говоров” Я. Карскага (1897), “Щорсовская библиотека графа Литавора Хрептовича” С. Пташыцкага (1899), “Беларусы”, т. 1 Я. Карскага (1904), “Беларускія народныя песні” С. Малевіча (1907), якія падараваў мне некалі Мікола Лобан, “А хто там ідзе?” Янкі Купалы з нотамі (1909), “Обзор новейшей русской истории” М. Доўнар-Запольскага (1912), “Материалы по этнографии Гродненской губернии” Е. Раманава (т.1-2, 1911-1912), “Вянок” Максіма Багдановіча (1913, 1927), “Движение белорусов к национальному возрождению” А. Навіны (1914), “Асновы дзяржаўнасці Беларусі” М. Доўнар-Запольскага (1919), “Дзіцячыя гульні” Л. Чарняўскай (1919), “Расейска-беларускі слоўнік” М. і Г. Гарэцкіх (1920), “Беларусь” Л. Родзевіча (1922), “Хрэстаматыя беларускай літаратуры” М. Гарэцкага (1923), “Малочная карова” Я. Пачопкі (1923), “Навука спеву” А. Грыневіча (1923), “Апавяданні” Адама Бабарэкі (1925), “Якуб Колас у літаратурнай крытыцы” (1926), “Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі” В. Ластоўскага (1926), “Снапок” А. Паўловіча (1927), “Па рэвізіі” М. Крапіўніцкага, “Модны шляхцюк” К. Каганца (1928), “Рунь веснаходу” (1928), “Беларускі спеўнік з нотамі” (1929), “З роднага загону” А. Зязюлі (1931), “Лясныя хаткі” В. Біянкі (1931, пераклад Зоські Верас), “Наша песня” Р. Шырмы (1938) і іншыя.

– О, ваш кнігазбор можна параўнаць хіба што з кнігазборамі Масальскіх у Белічанах, Оштарпаў у Дукорах, Слізняў у Новых Дзевяткавічах, Пуслоўскіх у Песках і ў

Альбярціне, Храптовічаў у Шчорсах. Але акрамя кніг, вы усё жыццё калекцыяніруеце беларускія календары. Якія цікавыя календары маеце ў сваёй калекцыі? І ці не пара напісаць і выдаць добрую кніжку пра беларускія календары?

– Я маю вельмі шмат матэрыялаў па календарах. Можна напісаць вартую кніжку. Але ўсюды, як казалі ў нас дома, не ўскураеш. Калі Бог і лёс мне жыцця адпусціць, я такую кніжку напішу. Артыкулы мае пра календары ўжо былі змешчаны ў некаторых энцыклапедыях Беларусі з ілюстрацыямі, наколькі іх можна было ілюстраваць. Маю здымкі такіх календароў, як “Kalendarz polski, y ruski” (Супрасль, 1714), “Гаспадарчы каляндар” (Гродна, 1780), “Kalendarz bialoruski na rok panski” (Магілёў, 1793), “Kalendarz polityczy Polocki na rok panski 1802”, “Календарь Северо-Западного края на 1890 год” пад рэдакцыяй М. Доўнар-Запольскага (Масква), “Северо-Западный календарь на 1893 год” пад рэдакцыяй А. Слупскага (Менск).

У сваёй хатняй бібліятэцы маю календары-кніжкі “Нашай нівы” на 1910, 1911, 1913 гады. Ёсць насценны каляндар “Нашай нівы” на 1913 год, каляндар “Заранка” (Мн., 1919), “Bielaruski kalendar Swajak na 1919 hod”, “Bielaruski kalendar Kryniсa na 1920 hod”. Маю заходне-беларускія календары на 1924, 1929, 1932 гады, каляндар Сахарава (Рыга) на 1937 год. Ёсць усе беластоцкія беларускія календары ад 1957 года. Маю беларускі праваслаўны каляндар на 1968 год, мінскія календары на 1974, 1976 гады, каляндар “Янка Купала і Якуб Колас”, выдадзены да іх 100-годдзя з дня нараджэння ў 1982 годзе, шыкоўны каляндар “Шляхам Францыска Скарыны” (1990), увесь адрыўны каляндар “Родны край” з 1990 года, беларускі каляндар на 1991-1993 гады (выданні нашай энцыклапедыі, пасля 1993 года захлынуўся). Маю ксеракопію вельмі цікавага артыкула А. Мілавідава “Русский календарь в Северо-Западном крае, его историческое значение” (Вільня, 1908). З адрыўных беларускіх календароў ёсць толькі адзін на 1939 год, які ты мне, Сяргей, падараваў.

Алег Лойка і сябры

– Шмат кніг і календароў у вашу калекцыю трапілі ад знаёмых, сяброў, калег па працы. З кім вы сябруеце і сябравалі ўсё жыццё? Ці ёсць у вас сябры, пра якіх можна сказаць, што

вас вадою не разальеш, ці вас вада не размые, ці вашы прыязні сам чорт не разарве?

– Самым дарагім, самым лепшым маім сябрам, з якім ішлі поплеч болей за 50 гадоў быў прафесар, доктар філалагічных навук, выдатны беларускі паэт і празаік, перакладчык, крытык, літаратуразнавец, Чалавек з вялікай літары, слонімец ад нараджэння, улюбёны ў свой горад – Алег Антонавіч Лойка. Усе думалі, што мы сваякі. Але ж гэта не так. Мой дзед Лявонь (па-мясцоваму Левась) быў чыгуначнікам. Лёс занёс яго ажно ў Іркуцк. Калі пачалася ў 1914 годзе Першая сусветная вайна баба Зося (1880-1929), забраўшы дзяцей на воз, падалася таксама туды. Неяк даехалі. Быў там дзед па бабе (значыць, мой прадзед, які там, у Іркуцку, і памёр), мой бацька (1909-1987), яго сёстры Надзя (1908-1987) і Вольга (1902-1982). Там у 1916 годзе нарадзіўся мой дзядзька Сяргей (працаваў на чыгунцы ў Баранавічах, але калі яму паведамілі, што ім цікавіцца НКВД, уцёк у Польшчу). Дзядзька добра ведаў польскую мову, жыў у Кашалінскім ваяводстве. Я некалькі разоў гасціў у яго. Цяпер ён ужо памёр.

Прадзед бачыў у Іркуцку, што там, калі хаваюць нябожчыкаў, у магіле паяўляецца вада. Паказваў, што хоча памерці ў сухой зямлі, у Беларусі. Добра памятаю, як жыхар нашай Малой Кракоткі Ігнат Данілавіч Мічуда расказваў, што калі быў яшчэ падлеткам, бачыў, як наш нямко страшэнна плакаў над жарабіцаю, якую забіў на пашы гром. Мусіць, любіў гэту кабылу па-свойму, бо не толькі плакаў, а абдымаў яе. Відаць, ведаў, што такое конь у гаспадарцы селяніна.

У 1921 годзе дзед Лявонь дастаў ад уладаў цэлы вагон і вяртаўся з сям'ёй дахаты ў Беларусь, якая была ўжо пад Польшчаю. На вакзале ў Іркуцку заўважылі, што па пероне ходзіць малады чалавек з чамаданчыкам і водзіць за ручку дзяўчынку (аказалася, што гэта быў бацька Алега, Антон Цімафеевіч Лойка з-пад Дзярэчына, які прасіўся ў Беларусь, а дзяўчынкай была яго родная сястра Марыся, Алегава цётка). У кнізе "Дрэва жыцця" Алег Лойка пра гэта напісаў падрабязней. Мой дзед Лявонь узяў Антона Цімафеевіча ў свой вагон.

– Расказваў і мне пра гэты выпадак Алег Лойка. Ягонаму бацьку тады было 20 гадоў, а сястры – 13. Эшалон ішоў за

эшалонам, але ніхто не браў гэтых сірат, што прасіліся ў Беларусь на Зэльвеншчыну. Ды, на шчасце, знайшоўся з Гродзеншчыны чалавек, які на свае харчы, у свой вагон-цялятнік узяў двух сірат з Крывіч. "Быў гэта бацька цёткі Надзі – Лявон Саламевіч з Кракоткі. Шлях быў далёкі з Іркуцка да Зэльвы. Пасястрыніліся, пабраталіся – мой бацька Антон з сынам Лявона Валодзем, аднагодкі-дзяўчаткі Надзя і Маруся", – часта згадваў мне пры сустрэчы Алег Антонавіч.

– Алег Лойка мне больш за іншых дапамагаў. Спрабаваў вучыць пісаць рэцэнзіі, хоць іх не друкавалі. Дапамагаў разбірацца ў літаратуры. Як аспірантам, мною афіцыйна кіраваў загадчык кафедры беларускай літаратуры філфака БДУ Міхась Рыгоравіч Ларчанка. Але трэба ўжо нарэшце прызнацца, што ён нават не прачытаў маёй работы. Алег жа чытаў, правіў, крэсліў, падказваў, што і як лепш рабіць, як пісаць навуковую працу. Калі на абароне ў траўні 1971 года я сказаў у заключным слове, што ў мяне было два кіраўнікі – Міхась Ларчанка і Алег Лойка, Ларчанка нават пакрыўдзіўся, бо круціў носам. На банкет, праўда, прыйшоў.

Алег Лойка цяпер вярнуўся і жыў у родным Слоніме. Калі ён застаўся без правай нагі – я страшэнна за яго перажываў. А перажываў таму, што ён мне быў як брат, як мудры настаўнік, лепшы друг. Яго бацька Антон Цімафеевіч быў вельмі задаволены, што мы з Алегам сябруем. Алегава маці Марыя Іванаўна, была маёй матулькаю-хроснаю, трымала мяне малога ў Альбярціне да Хрыста. Бацькі былі бедныя, поп і ксёндз бралі за хрышчэнне болей, дык яны, толькі каб дзіця было ахрышчана, аддалі мяне-малечу ў рукі уніяту. У мяне ёсць метрыка майго хрышчэння ў Альбярціне, падпісаная кім ты думаў… самім Антонам Неманцэвічам.

– Няўжо? Вось гэта навіна. Антон Неманцэвіч – выдатны беларускі уніяцкі царкоўны дзеяч. У свой час скончыў Віленскую каталіцкую духоўную семінарыю і Петраградскую каталіцкую духоўную акадэмію. З 1929 года быў сябрам ордэна езуітаў, прыняў усходні грэка-каталіцкі абрад і прыехаў у Слонім у Альбярцін, дзе быў настаяцелем грэка-каталіцкай царквы, а з 1933 года – у Сынковічах. Выдаваў і рэдагаваў

часопіс “Да злучэньня”. Многія слонімцы да сённяшніх дзён яго памятаюць. Але вернемся да Алега Антонавіча Лойкі.

– Колькі мы, калі я жыў блізка ад Алега, на вуліцы Янкі Маўра ў Мінску перагаварылі, гуляючы кожны вечар па дарожцы ў дварах. А колькі гарэлкі выпілі! Я даў нават назву аднаму з яго зборнікаў вершаў “Дзівасіл”. У мяне ўсе яго кнігі з аўтографамі. А гэта ні мала, ні многа – 101! Калі я выдаў манаграфію пра Міхала Федароўскага, падпісаў яе цётцы Надзі, старэйшай бацькавай сястры, у чыёй хаце на Цагельнай вуліцы ў Слоніме яе напісаў, падпісаў матульцы, якая сказала, што гэта пасля Алегавых кніг, для яе самы дарагі падарунак, Алегу і Лілі, натуральна, былі падпісаны самыя першыя экземпляры. Так што Алег Лойка – мой самы дарагі, самы сардэчны, самы разумны, шчыры, самы вялікі сябар застаўся на ўсё жыццё. Яго я любіў больш за ўсіх на свеце! Ён быў маім настаўнікам, маім аднадумцам, кумірам, маім вечным захапленнем! На вялікі жаль – быў…

– Ведаю, што Вы шчыра сябруеце і з Віктарам Чабаненкам – прафесарам з Запарожжа…

– Гэта сапраўды так. Я перапісваюся з ім фактычна ўсё свядомае жыццё – з 1968 года, калі ён быў у нас у Мінску на адной навуковай канферэнцыі, дзе мы пазнаёміліся. Я лётаў да яго ў Запарожжа ў 1980 годзе. Ён паказаў мне Днепрагэс, Хорціцу, востраў, дзе жыло казацкае войска, звадзіў ва ўкраінскі тэатр. А жонка яго частавала мяне сапраўдным украінскім баршчом (з гесем і каб лыжка стаяла ў місе). Меў гутаркі з яго бацькам, які ў 1933 годзе перажыў голад на Украіне, бо вакол стаялі кардоны войскаў НКВД і выйсці кудынебудзь было немагчыма. Здыхайце дома! Расказваў жахі, як у сваім сяле (цяпер яно затоплена Запарожскім морам) іх 5 маладых хлопцаў хавалі мёртвых. Гутарыў і з маці Віктара. Аднойчы мой сябра пажартаваў: “Янка, давай сфатаграфуемся каля мае кніжнае паліцы. Мо я, чым чорт не жартуе, стану прафесарам”. “Абавязкова станеш”, – сказаў я сябру. І ён ім стаў. Быў дэканам філфака Запарожскага універсітэта болей за 10 гадоў. У бібліяграфіі да 60-годдзя В. А. Чабаненкі болей за 600 публікацый, а цяпер каля 1000. Закруціць яму ў галаве, лекцыю па параўнальным мовазнаўстве чытае па-беларуску.

На перапынку студэнты пытаюцца: “Віктар Антонавіч, адкуль Вы ведаеце беларускую мову?”. “То я ж білорус”, – жартуе прафесар, украінец з дзядоў-прадзедаў. Калі ў Запарожжы стваралі беларускую суполку, адзіны, хто на сходзе выступіў на чыстай беларускай літаратурнай мове, быў прафесар Віктар Чабаненка. У яго на паліцах стаяць творы Купалы і Коласа, Брыля і Быкава, Пташнікава і Адамчыка, Сачанкі і Лойкі, Максіма Багдановіча (як ён яго выдатна пераклаў па-ўкраінску) і Барадуліна, Цёткі і Гілевіча, Макаля і Сіпакова і іншых беларускіх літаратараў. Так што нашае сяброўства (ад яго ў мяне некалькі паліц украінскай літаратуры) не гасне ўжо каля 40 гадоў.

Яшчэ адзін мой сардэчны сябар жыве ў Чэрвені. Гэта Яўген Антонавіч Несцяровіч, мой аднакурснік, былы выдатны, нават скажу ад Бога, настаўнік (пакінуў выкладаць з-за інфаркта), які мяне некалі жаніў, а пасля я быў на і на яго вяселлі. У сям’і гэтага сябра заўсёды адпачываю душою, такія добрыя ён і яго жонка Шура людзі! Калі быў нядаўна ў іх гасцях у Чэрвені, на дачы за багатым сталом жанчыны павялі гаворку пра тое, чаму мы такія дружныя, сардэчныя, добрыя, таварыскія, нават добрасардэчныя. Я ім патлумачыў: “Усё гэта ад таго, што мы з вамі з вялікіх сялянскіх сем’яў, ведаем, што такое голад, што такое не мець абутку, касцюма ў маладосці, калі хочацца апрануцца як найлепш, а няма ў што, калі хочацца перад дзяўчатамі выглядаць у новых чаравіках, а на нагах лапці ці чуні. Я на ўсё жыццё запомніў сялянскую без гучных слоў педагогіку і буду помніць яе да скону: маці падала на стол. Вялізную патэльню са скваркамі (сама мо была і галоднаю), усе кінуліся, каб схапіць найбольшую, бацька падняў лыжку, усе ад патэльні адхіснуліся, ён не сабе ўзяў самую большую скварку, а сунуў самаму меншаму нашаму брату Віцю і сказаў: “Бяры, засранец, бо з’ядуць і скажуць, што так і было!”.

Шчыра сябраваў з Генам Шупенькам, выдатным нашым крытыкам, некалі класным музыкантам, якому за ігру на Нямізе нават без святла, мы ў 1956 годзе купілі курсам баян (хлопцы скінуліся па 25 рублёў, дзяўчаты па 15 рублёў). Гена перанёс 8 аперацый. Але мы не забыліся, як напаўгалодныя, але вясёлыя, з 1955 года жылі на Нямізе, 21, пакой 6 у Мінску

(у гэтым пакоі, як высвятлілася некалі жыў Алег Лойка). Гэта быў шчаслівы час!

– І вядома ж шчыра сябравалі з Генадзем Каханоўскім?

– Гэта быў добры і надзейны сябра, якога ўжо, на жаль, няма з намі. Ён быў і доктарам гістарычных навук, і краязнаўцам (ведаў Беларусь як свае пяць пальцаў), і музеязнавец (працаваў у краязнаўчым музеі ў Маладзечне адзін час), вечны вандроўнік па родным краі, па далёкіх краях таксама. Хто яго знаў, чалавека з ціхім голасам (як толькі ён вёў вяселлі?), але чалавека велізарнай сілы духу, у якога мы, здаецца, мацнейшыя за яго фізічна, вучыліся гэтай любові да свайго роднага, не можа шчыра не пашкадаваць, што яго ўжо няма, а ён цяпер нам так патрэбен. Ён натхняў нас рабіць менавіта для свайго народа. Не ленавацца, не ныць, не кіснуць, а працаваць, бо застаецца толькі зробленае. Адным словам, сваім прыкладам Генадзь Каханоўскі пацвярджаў выдатныя словы Пятруся Броўкі: “Мая душа, яна не спіць, чырвоным полымем палае, зялёным полымем гарыць”. Ці калі Жоліо-Кюры спыталі, для чаго яму такія альтруістычныя грамадскія нагрузкі, якія ён мае, ён адказаў выдатным пытаннем: “І калі я гарэць не буду, і калі ты гарэць не будзеш, дык хто ж тады разгоніць цемру?”. Словы, якія мне падабаюцца, якія нам, цяперашнім беларусам, не варта забываць.

– Спадар Янка, відаць, добрымі сябрамі да сённяшніх дзён застаюцца і Вашы аднакласнікі?

– Не будзе граху, калі ўспомню сваіх аднакласнікаў. У 1955 годзе мы скончылі Вялікакракоцкую сярэднюю школу (ужо, на жаль, зачыненую). З маёй Малой Кракоткі сябрам з дзяцінства застаецца Васіль Леўчык. Разам некалі пасвілі коней на раніцу, на начлезе. Спалі пад адною буркаю. Разам хадзілі ў грыбы, касілі, аралі. Спрабавалі нават “сачыняць” нешта накшталт “сноў” (адзін пачынаў, а другі працягваў) – апавяданні ці апо весці “без канца”. Ён адзіны ў нашым класе быў сярэбраным медалістам. Я з ім доўга сядзеў за адной партай. Скончыў Васіль Мінскі палітэхнічны інстытут. Быў начальнікам РЭС у Слоніме. Цяпер пенсіянер. Калі я захварэў, ён шмат разоў званіў са Слоніма, выказваў спачуванне. А калі памерла мая жонка, многа раіў патрэбнага, нават прыязджаў да мяне ў

Мінск. Добра пагутарылі, паўспаміналі нашу вёску, наша не заўсёды радаснае маленства, школу, настаўнікаў. Такое многа значыць у нашым жыцці, ці не праўда?

Сябрам застаецца аднакласнік Міша Рудак з Рудаўкі. Доктар-акуліст першага класа.Зрабіў 10 тысяч аперацый.

Аднакласнік Тадзік Крушневіч з вёскі Сялявічы стаў кандыдатам фізіка-матэматычных навук. Мог бы быць доктарам. Але жыццё так склалася, што стаў (нездарма ў класе мы называлі яго прафесарам) спецыялістам па перагонцы нафты. Пабудаваў у ЗША завод. Жыве і яшчэ працуе ў Кіеве. Кожны раз, калі едзе ў свае Сялявічы або да сястры ў Слонім, бывае ў мяне ў Мінску, не мінае на шчасце. Як забудзеш пра такіх хлопцаў (Слонімская кніга "Памяць" Крушневіча ўспомніла па маёй падказцы, а Леўчык і Кулак нават не згадваюцца. Крыўдна!). Што тут скажаш? Як казаў некалі мой бацька: "Е пра што гаварыць, німа чаго слухаць!".

У сэрцы, у душы жыве пачуццё шчырай удзячнасці сябрам, якія цябе не цураюцца, памятаюць, наведваюць. Так і павінны жыць людзі, калі яны людзі, а не чурбаны.

У адным з вершаў Алег Лойка напісаў: "Якое шчасце мець сяброў!". Гэта чыстая праўда, незапярэчная ісціна. Чалавек, калі ён пустышка, не ардынарнае смецце, не чэрствы вырадак, не манкурт, як трупа Мінскага тэатра юнага гледача, якая нядаўна без прымусу перайшла на рускую мову (французы абараняюць сваю мову ад англійскай экспансіі на дзяржаўным узроўні, законам), павінен мець шчырых аднадумцаў, сяброў, на якіх можа разлічваць у любы час дня і ночы, якія падтрымліваюць яго, калі не матэрыяльна, то добрым шчырым словам у кожную цяжкую хвіліну. Сябры павінны быць! А як жа інакш?! Хай ім заўсёды будзе добра, светла і цёпла, радасна і шчасна на гэтым свеце!

2010 год

Слонімшчына ў беларускай паэзіі

Слонімшчыне пашанцавала. Пра яе заўсёды пісалі і пішуць беларускія паэты. Ёй прысвячаюць вершы, паэмы, балады, у творах адлюстроўваюць гісторыю слонімскай зямлі, апяваюць знакамітых слонімцаў, помнікі, падзеі. Усё лепшае, напісанае рыфмай пра Слонімшчыну, я сабраў пад адну вокладку і выдаў асобнай кнігай пад назвай “Слонімскія настроі” (Мінск, 2016).

Пра Слонімшчыну пісалі вершы не толькі паэты, якія жывуць на Слонімшчыне, але і паэты з іншых куткоў Беларусі. Найперш пра слонімскую зямлю і людзей напісана вершаў у Алега Лойкі, Міколы Арочкі, Анатоля Іверса, Ларысы Геніюш, Івана Сяргейчыка, Алеся Сучка, Васіля Супруна, Івана Чыгрына, Віктара Шымука, Сяргея Новіка-Пеюна, Зьніча, Валянціны Ададуравай і іншых.

Бадай што ніхто з беларускіх паэтаў не прысвяціў столькі вершаў свайму роднаму гораду, бацькоўскаму кутку і землякам, як Алег Лойка. Нават Рыгор Барадулін разам з Еўдакіяй Лось і Пятрусём Броўкам не напісалі столькі паэтычных радкоў пра сваю Ушаччыну, сколькі Алег Лойка адзін пра слынны і старажытны Слонім і Слонімшчыну, з іх прыродай, працавітымі і мужнымі людзьмі, багатай гістарычнай спадчынай.

Паэму “Посах душы” ён прысвяціў Жыровічам. Вёска Жыровічы знаходзіцца кіламетраў дзесяць ад Слоніма. Цяпер тут дзейнічаюць праваслаўныя духоўныя акадэмія і семінарыя. Але Жыровічы вядомы яшчэ тым, што тут у XVI стагоддзі быў

заснаваны манастыр базыліян з цэрквамі і семінарыяй. А сёння Жыровічы – гэта беларуская праваслаўная Мекка. Сюды з усіх куткоў свету спяшаюцца вернікі, спяшаюцца да жыровіцкай святыні з комплексам храмавых і манастырскіх пабудоў, што захаваліся да нашых дзён. Жыровіцкая святыня цікава не толькі як унікальны праваслаўны рэлігійны асяродак, але і як помнік архітэктуры і гісторыі, як сімвал складанага і нялёгкага лёсу беларусаў. А побач з Жыровічамі – струменіць святая крыніца. Кожны, хто бывае ў Жыровічах, абавязкова набірае з сабою вады з гэтай крыніцы. Алег Лойка з крыніцы і пачынае сваю Жыровіцкую паэму:

Стаяла ў лесе крыніца,
А ў крыніцы – вадзіца,
Над вадзіцай – груша,
Да грушы – душою рушу…

Паводле народнай легенды, у 1470 годзе на лясной дзікай грушы пастушкі знайшлі абразок. Абразок яны занясьлі ў маёнтак Аляксандру Солтану. На тым святым месцы пабудавалі цэркаўку. А калі здарыўся пажар і цэркаўка згарэла, дзіўны абразок з’явіўся на камені недалёка ад крыніцы. На тым месцы быў пабудаваны новы храм. Цяпер там узвышаецца Яўленская царква. А абразок Жыровіцкай Божай Маці зберагаецца ва Ўспенскім саборы.

Алег Лойка ў сваёй паэме апісаў гісторыю Жыровіцкай святыні, склаў гімн Жыровічам. Наогул, пра Жыровічы вершаў напісана шмат. Найперш, гэта радкі Ларысы Геніюш. Упершыню Ларыса, яшчэ Міклашэвіч, даведалася пра Жыровічы, калі яе родны брат Расціслаў вучыўся ў Жыровіцкай сельскагаспадарчай школе. Гэта быў, як згадвае яна ў сваёй «Споведзі», высокі, прыгожы і паслухмяны хлопец. Пазней ён загіне на фронце Другой сусветнай вайны. Паэтка прысвяціць яму некалькі сваіх вершаў.

Дзед Ларысы Геніюш Павел Міклашэвіч быў родам з Крынак з Беласточчыны. Ён ажаніўся ў 18 гадоў на 16-гадовай Марфе з вёскі Чамяры Слонімскага павета. Юная Ларыса вельмі часта бывала ў Чамярах, якія побач са Слонімам. Ну, а быць у бабулінай вёсцы і не завітаць у

Жыровічы быў бы для яе грэх. Таму дзяўчынка разам з бабуляй Марфай і з маці спяшаліся на вялікія святы ў Жыровічы. Ці не Успенскі сабор і Крыжаўзвіжанская царква натхнялі паэтку на вершы, многія з якіх прысвечаны рэлігійным падзеям, а духоўнасць скразною лініяй праходзіць праз яе паэзію. У сваіх вершах паэтка пастаянна звяртаецца да Бога, просіць у яго дапамогі, бласлаўлення, дазволу.

Пра Жыровічы і жыровіцкую крыніцу напісаны цудоўныя радкі Зьніча, Алеся Клышкі, Таццяны Трафімчык, Міхася Скоблы.

Ёсць у Алега Лойкі паэма “На залатым перазове”, прысвечаная слонімскай зямлі. Паэма своеасаблівая і арыгінальная. Паэт едзе ў электрычцы з Зэльвы да Баранавічаў. І апісвае тыя станцыя, якія праязджае. Згадвае гісторыю станцый, асабліва слонімскіх, людзей якія там жылі ці жывуць, падзеі, якія там адбываліся. У раздзеле “На Азярніцкім паўстанку” Алег Лойка вёску Азярніца называе сталіцай, бо тут жыла ягоная сястрыца, а ў Грынках “прысела бульба – зеляніцца качкай, іду я з маці, маці ідзе з гачкай”. Пасля Грынкоў – Чамяры, дзе жыў паэт і партызан Анатоль Іверс, а за Чамярамі адразу пачынаецца Слонім, пасля – Альбярцін і г.д.

У 2002 годзе Алег Лойка напісаў і шчымлівую паэму “Плач зямлі Слонімскай”, якая ўвайшла ў яго паэтычны зборнік “Плач зямлі” (Мн., 2004). Рэфрэнам праз усю паэму праходзяць радкі паэта:

Нікому ніколі не дадзена знаць,
Дзе нарадзіцца, дзе – сканаць.
Ды ведаю я, знаю,
Кім, дзе, калі сканаю,
Любячы край свой родны,
Што гіне беззваротна.
Ды ў ім, любым і лядачым,
Не ўзняць не магу галаву:
Пакуль жыву, плачу,
Плачу, пакуль жыву…

Алег Лойка быў і застаўся паэтам народна-слонімскім. Ён найбольш зразумелы нам, слонімцам. На Слонімшчыне яго

ведаюць усе, нават тыя, хто ніколі не чытаў яго вершаў, не сустракаўся з ім пры жыцці. У кожнай вёсцы на Слонімшчыне ў яго ёсць сваякі і сябры. Пра лёсы землякоў Алег Антонавіч ведаў шмат, мог распавядаць суткамі цэлыя жыццёвыя гісторыі. І гэтыя гісторыі розныя: трагічныя, радасныя, шчаслівыя, смешныя. Паэма "Плач зямлі Слонімскай" – своеасаблівая гістарычная энцыклапедыя слонімскіх вёсак і яе жыхароў.

Наогул, у вершах беларускіх паэтаў вельмі прыгожа і шырока апеты вёскі Слонімшчыны, апеты па-рознаму: і радасна, і шчыра, і трагічна, і цёпла, і па-вясковаму неяк чулліва, і нават смешна. Найбольш паэтычных радкоў дасталося Жыровічам, Чамярам, Вялікай Кракотцы, Хадзявічам, Вераб'евічам, Сакалову, Едначам, Шыганам, Востраву і іншым вёскам.

На Чырвонаармейскай вуліцы (былой 3 Мая) у Слоніме да Другой сусветнай вайны ў невялікай хатцы жыў слынны беларускі паэт Гальяш Леўчык (1880-1943). Да яго ў 1939 годзе, едучы з Беластока ў Мінск, заязджаў Янка Купала. Старыя сябры сустрэліся, паабедалі ў Першым беларускім рэстаране і Купала на сваім "Шаўрале" паехаў па вуліцы Маставой на Мінск. Цяпер вуліца Маставая ў Слоніме носіць імя Янкі Купалы. І Гальяшу Леўчыку, і Янку Купалу, і Агінскім, і Сапегам, і Наталлі Арсенневай, і Уладзіміру Бялько, і Сяргею Дарожнаму, і генералу Яўгену Леашэню, і многім іншых асобам, лёс якіх быў непасрэдна звязаны са Слонімшчынай, напісана шмат вершаў нашымі паэтамі.

Родны Слонім, рэчкі Шчара, Іса, Валобрынка, Бяздоннае возера, асобныя вуліцы горада проста гняздзяцца ў многіх вершах беларускіх паэтаў. Слонімшчына ва ўяўленні і выяве аўтараў у кожным вершы заўсёды растварaецца ў прыродзе, зліваецца ў гістарычных і экалагічных паэтычных усведамленнях. Гэта вершы шчырыя, добрыя, запамінальныя А інакш яны не пісалі б пра спрадвечны горад над Шчарай.

Алесь Бельскі,
доктар філалагічных навук,
прафесар

Закаханы ў родны край

Слова пра аўтара кнігі

Кожны пісьменнік сустракае свой 60-гадовы юбілей не проста як свята, круглую дату, а як своеасаблівы дзень, значную падзею жыцця, калі ён па сутнасці трымае творчую справаздачу, робячы агледзіны плёну працы ў літаратуры. Аднак не абавязкова, каб творца сам гаварыў пра сябе, уласныя дасягненні і набыткі, бо ў такім выпадку існуе ўсё ж момант няёмкасці. Безумоўна, найлепей, калі пра жыццё і творчасць юбіляра апавядаюць іншыя, тыя, хто добра ведае яго. Напэўна, па праву даўняга сяброўства і бяруся выказацца пра Сяргея Чыгрына – беларускага пісьменніка, краязнаўцу, гісторыка, журналіста. Раблю гэты агляд з прыемнасцю і адразу з радасным здзіўленнем адзначаю, як шмат паспеў ён за гады сваёй творчай дзейнасці, якая была мэтанакіраванай і надзвычай актыўнай.

Сяргей Чыгрын нарадзіўся 24 верасня 1958 года ў вёсцы Хадзявічы, ад якой дзесяць кіламетраў да старажытнага горада Слоніма. Хату, у якой ён гадаваўся, пабудаваў ягоны дзед ажно ў 1907 годзе. Хата стаіць і па сёння, Сяргей часта наведваецца на радзіму. Няма для яго большай асалоды, як у летні спякотны дзень папіць нагбом халоднай вадзіцы з вядра, выкручанага са студні на родным панадворку. А, спатоліўшы смагу, можна і на прызбе старой хаты пасядзець, згадаць маленства, мінулае, паразважаць пра лёс сваёй вясковай радзімы, пра жыццёва важнае і надзённае, пра хлеб духоўны…

Тут, у дзедавай хаце, хлопчыка саграваала цёплае матчына

сэрца і слова. Ева Захараўна выхоўвала сына адна. Працавала ў калгасе і, нягледзячы на неспагадную долю, жыла і гаравала з думкай пра лепшы заўтрашні дзень, марыла, каб сын вывучыўся і стаў настаўнікам. Многія вяскоўцы тады хацелі для дзяцей іншага жыцця, а не цяжкай працы і беспрасвету ў калгасе. Сяргей быў хлопчык не такі, як усе вясковыя дзеці. У школьныя гады яго імя з'явілася на старонках дзіцячага піянерскага друку – у газетах «Піянер Беларусі», «Зорька», часопісе «Бярозка». Сяргей дасылаў у рэдакцыі зацемкі, допісы, смяшынкі, замалёўкі. Пачаў ён складаць і вершы. А натхніла яго на тое, каб сесці за стол і рыфмаваць, па яго словах, «радыё, якое заўсёды, пастаянна гаварыла на роднай беларускай мове». Сапраўды, у той час, калі Сяргей быў школьнікам, ледзь не ў кожнай вясковай хаце беларускае радыё працавала цэлы дзень, не сціхала аж да апоўначы. Мы штодня чулі з эфіру мілагучную плынь родных слоў. Праўда, паэтычны дэбют Сяргея Чыгрына ў друку адбыўся толькі ў 1975 г. Сакавіцкі нумар часопіса «Бярозка» выйшаў з яго вершам «Свеціць сонейка».

Выключную ролю ў творчым станаўленні і развіцці юнага таленту адыграў паэт Мікола Чарняўскі, які стаў першым літаратурным настаўнікам Сяргея. А працаваў тады М. Чарняўскі літкансультантам у часопісе «Бярозка». Праз шмат гадоў Сяргей Чыгрын з цеплынёй і ўдзячнасцю гаворыць пра ліставанне са старэйшым пісьменнікам, згадвае яго ўрокі шчырага сумоўя, якія спрыялі літаратурна-творчаму развіццю: «Я, вясковы хлопчык, кожны тыдзень адсылаў яму ў Мінск свае вершы, смяшынкі, замалёўкі, а Мікалай Мікалаевіч іх чытаў і на кожнае пісьмо прысылаў адказы. А лепшыя творы друкаваў. Усе яго пісьмы я зберагаю да сённяшніх дзён. Чытаю іх і дзіву даюся: якое ў чалавека было цярпенне, каб адказваць на кожнае маё наіўнае і часам смешнае пісьмо. Вось гэта была школа!» («У творах – мой жыццяпіс»). Калі хлопчык пабачыў свой твор надрукаваным на старонках часопіса «Бярозка», то ягонай радасці не было межаў. Сяргей Чыгрын прыгадвае: «З гэтаю “Бярозкаю” я спаў, яна ляжала пад маёй падушкаю, я насіў яе ў школу разам з падручнікамі». Сяргеева матуля паехала ў горад і набыла яшчэ пяць нумароў часопіса. Першыя публікацыі нахнялі на далейшую творчасць.

У школьныя гады Сяргей стаў вялікім аматарам кінамастацтва, цікавіўся тагачаснымі часопісамі пра кіно. Потым яго завабіў і незвычайна захапіў тэатр. Гэта і прадвызначыла выбар, які зрабіў адораны юнак са Слонімшчыны. Пасля сканчэння Хадзявіцкай васьмігодкі (1974) ён паехаў паступаць на тэатральнае аддзяленне Магілёўскага культпрасветвучылішча. Тады яму не мінула і шаснаццаці гадоў. Перш чым здаваць асноўныя экзамены, перад прыёмнай камісіяй Сяргею неабходна было паказаць эцюд. Страшэнна хваляваўся, бо яму бракавала сцэнічнага досведу, аднак, нягледзячы на гэта, не разгубіўся і добра выканаў эцюд-імправізацыю. Рэжысёр Валянцін Іванавіч Ермаловіч, які ў складзе прыёмнай камісіі ацэньваў абітурыентаў, пахваліў юнака. Магілёўскі перыяд стаў надзвычай важным і, напэўна, вызначальным у лёсе Сяргея Чыгрына. Ад таго часу, калі ён выходзіў на сцэну ў спектаклях, да сённяшніх дзён ён спалучаны з тэатрам. Сяргей Чыгрын шчыра прызнаўся: «…Пра вялікую сцэну не марыў. Я марыў быць тэатральным крытыкам. І крыху мая мара збылася. Бо я па-ранейшаму люблю тэатр. І працую не толькі журналістам (не люблю журналістыку), але і загадчыкам літаратурнай часткі Слонімскага дзяржаўнага драматычнага тэатра. Бо тэатр – гэта хвароба: калі яе падхапіў, то назаўсёды» («У творах – мой жыццяпіс»). Сёння Сяргей Чыгрын непасрэдна далучаны да фарміравання тэатральнага рэпертуару ў Слоніме. У суаўтарстве з Аляксеем Якімовічам напісаў п’есу для дзяцей «Белая Мышка» (2005), з Васілём Ткачовым – “Зачараваная хатка” (2016). З-пад яго пяра на свет з’явіліся п’есы “Падарункі Дзеда Мароза”, “Зайкаў скарб”, для дарослых – камедыя “Банкамат для пенсіянераў”. Пераклаў для тэатральных пастановак больш як 20 п’ес іншамоўных драматургаў: А. Астроўскага, К. Манье, К. Гальдоні, А. Хайта, Э. Успенскага, С. Міхалкова, Н. Абрамцавай, Г. Лабакіна, К. Папова, М. Каляды і іншых. Спектаклі па п’есах гэтых аўтараў знайшлі ўвасабленне на падмостках Слонімскага драмтэатра і сцэнах іншых беларускіх тэатраў. У 2008 годзе Сяргей Чыгрын выдаў кнігу «Тэатр у Слоніме» (2008).

Рэжысёр, заслужаны работнік культуры Беларусі Валянцін Ермаловіч – родны брат вядомага гісторыка Міколы Ермаловіча. Праўда, тады С. Чыгрын пра гэта не ведаў. Сваёй беларускасцю

і адносінамі да тэатральнай справы Валянцін Іванавіч зрабіў вялікі ўплыў на юнака са Слонімшчыны. Удзячнасць да свайго выкладчыка і старэйшага сябра Сяргей Чыгрын захаваў на ўсё жыццё. Ён падрыхтаваў і выдаў зборнік успамінаў пра В. Ермаловіча «Ачышчэнне душы» (2014). Менавіта Валянцін Іванавіч паспрыяў знаёмству Сяргея з паэтам Аляксеем Пысіным. Калі даведаўся, што ён піша вершы, папярэдне сказаў Пысіну пра свайго творчага навучэнца, якому потым прапанаваў схадзіць на пасяджэнне абласнога літаратурнага літаб'яднання. Мясцовыя літаратары, пераважна рускамоўныя, сабраліся ў памяшканні рэдакцыі газеты «Магілёўская праўда». Сяргей выступіў з чытаннем вершаў на роднай мове. Вельмі хваляваўся і перажываў, ці спадабаюцца яго першыя творы. Аляксей Пысін пасля таго, як моўчкі паслухаў усіх выступоўцаў, сказаў: «З усіх вершаў, якія тут прагучалі, мне найбольш спадабаліся вершы Сярожы Чыгрына». Калі юнак пачуў, што Аляксей Васільевіч прапануе яго творы ў друк, здавалася, быў на сёмым небе ад шчасця. Сустрэча з Аляксеем Пысіным стала ў яго творчым жыцці і біяграфіі вельмі важнай і значнай, па сутнасці знакавай. Пачаўся паваротны этап у станаўленні Сяргея Чыгрына як паэта, маладога літаратара. Людзі мастацтва, якія сустрэліся на шляху юнака, і атмасфера творчага жыцця паўплывалі на яго далейшы лёс. Сяргей Чыгрын гаворыць: «За тры гады вучобы ў Магілёве з Валянцінам Ермаловічам і Аляксеем Пысіным мне давялося не раз прымаць удзел у літаратурна-музычных вечарынах і сустрэчах з чытачамі… Дзе мы толькі на Магілёўшчыне не былі! Дзе мы толькі не выступалі! Гэта быў рамантычна-светлы і найцікавейшы час майго юнацтва» («Адчуванне сэрцам»).

У 1977 г. Сяргея прызвалі ў савецкае войска. Яму, як казалі ў той час, патрэбна было аддаць Радзіме доўг. Трапіў ажно на савецка-кітайскую мяжу, служыў у Забайкальскай ваеннай акрузе. Нягледзячы на цяжкасці, складанасці салдацкага жыцця і побыту, імкнуўся праявіць свой творчы патэнцыял, а таму наладзіў сувязь з ваеннымі перыядычнымі выданнямі, для якіх пісаў на армейскія тэмы.

На схіле восені 1979 г. пасля тэрміновай вайсковай службы Сяргей вярнуўся ў родныя Хадзявічы. Не захацеў сядзець склаўшы рукі, уладкаваўся на працу ў суседняй вёсцы загад-

чыкам Сынковіцкага сельскага клуба. Праз нейкі час даслаў у «Сельскую газету» свае вершы. З рэдакцыі адказала літкансультант паэтка Яўгенія Янішчыц. Менавіта яна спрычынілася да публікацыі вершаў Сяргея Чыгрына на старонках газеты, а таксама дзякуючы ёй паэтычныя творы маладога аўтара са Слонімшчыны прагучалі на радыё ў передачы «Шчырага сэрца парывы».

Цалкам лагічным і заканамерным быў шлях Сяргея на філалагічны факультэт БДУ. Тут ён апынуўся ў асяродку творчай беларускамоўнай моладзі, вучыўся на адным курсе з Сяргеем Кавалёвым, Міхасём Карпечанкам, Леанідам Трубачом, Міколам Хаўстовічам, Вольгай Савасцюк і інш. На філфаку ён знайшоў сябе як малады творца-паэт і крытык, паспрабаваў свае сілы і ў мастацкім перакладзе. Сяргей Чыгрын стаў старастам літаратурнага аб’яднання «Узлёт», якое на той лічылася лепшым у рэспубліцы. Кіраваў «Узлётам» прафесар і паэт Алег Антонавіч Лойка. На чале аб’яднання былі два слонімцы, і таму, калі я наведаўся на першае пасяджэнне, пра Сяргея нехта з хлопцаў сказаў радком з Лойкавай балады: «Юнак быў з-пад Слоніма родам». Сяргея я ўжо ведаў ад часу сельгасработ на Кругляншчыне, куды паслалі нас, студэнтаў першага і другога курсаў. Ён сам падышоў да мяне – і мы пазнаёміліся. Бо да гэтага ведалі адзін аднаго завочна: па публікацыях у дзіцячым друку. Захацелася з Сяргеем пагаварыць, але на льнозаводзе яго больш не пабачыў. Папытаў у кагосьці з Сяргеевых аднакурснікаў, дзе ён, на што пачуў: «Няўдала з’ехаў са сцірты, у яго праблемы з нагой». І вось Сяргей на пасяджэнні «Узлёту» паўстаў як вылучэнец і правая рука Алега Лойкі. Ён сапраўды вёў рэй у нашым літаб’яднанні, так, як некалі Міхась Чарот ці Уладзімір Дубоўка ў «Маладняку». Праўда, і час быў іншы, і маладнякоўская неўтаймаванасць, бурапеннасць не былі амплуа Сяргея, наадварот, ён спакойна, без амбітнасці і паказнога форсу выконваў даручэнні кіраўніка, шчыра, па-сяброўску падтрымліваў роўныя адносіны з кожным з нас. Ужо тады ён праявіў добрыя арганізатарскія здольнасці і прывабныя чалавечыя якасці. Сяргей збіраў творы для літаратурнай старонкі «Ружовы ранак», якая рэгулярна выходзіла ў газеце «Беларускі ўніверсітэт». Аднаго разу Васіль Вараб’ёў, рэдактар нашай універсітэцкай газеты, калі я, студэнт-пяцікурс-

нік, прынёс вершы ў рэдакцыю, а наш былы стараста літаб’яднання ўжо на той момант скончыў вучобу, са шкадаваннем сказаў: «Такому творчаму хлопцу, як Сяргей, няма замены». Сяргей Чыгрын часта адносіў вершы ўдзельнікаў нашага літаб’яднання ў «Мінскую праўду». Ён друкаваўся сам, заахвочваў да гэтага і іншых. Самая значная публікацыя С. Чыгрына ў гады студэнцтва – вершаваная нізка ў часопісе «Маладосць», якую ў 1985 г. блаславіла ў друк паэтка Яўгенія Янішчыц. Пасля заваёвы гэтай творчай вышыні мы ўжо глядзелі на яго як на сапраўднага пісьменніка.

У студэнцкія гады Сяргей Чыгрын пачаў выступаць у друку з рэцэнзіямі, у якіх аналізаваў новыя паэтычныя кнігі, часам выказваўся досыць востра. Мне захацелася пачуць думку-меркаванне Сяргея пра маю мастацкую прозу. Прачытаў Сяргей апавяданні і аповесць пра Юрку і вылучыў у гэтых тэкстах як моцны бок дыялогі, нават параіў мне пісаць п’есы. З Сяргеем мы былі ўдзельнікамі амаль усіх сустрэч на філфаку з беларускімі пісьменнікамі, часта хадзілі на літаратурныя вечарыны ў Дом літаратара. Запрашальнікі студэнтам прэзентаваў ці перадаваў прафесар Ніл Сымонавіч Гілевіч, потым іх прыносіла на філфак паэтка Ала Канапелька, былая наша ўзлётаўка. Трапіць тады ў пісьменніцкі дом на Фрунзе, 5 для нас, маладых філолагаў і літаратараў, лічылася за гонар і сапраўднае шчасце.

Неяк я, студэнт-другакурснік, паскардзіўся Сяргею, што не магу патрапіць у Ленінскую бібліятэку, аднак маю ў гэтым пільную патрэбу. У «Ленінку», як тады называлі галоўную бібліятэку ў Мінску, студэнтаў малодшых курсаў не запісвалі. Мой сябра з кімсьці перамовіў у бібліятэцы, ці не з самой Нінай Барысаўнай Ватацы, а потым прыйшоў і паведаміў, каб я пісаў заяву. Ён надыктаваў мне тэкст, а заўтра мы разам аднеслі тую заяву ў «Ленінку». Так дзякуючы Сяргею я пачаў наведваць беларускі аддзел нашай галоўнай «кніжніцы». Тут у чытальных залах я меў гонар працаваць побач са Станіславам Пятровічам Шушкевічам, Іванам Якаўлевічам Навуменкам, Міколам Іванавічам Ермаловічам, Іванам Уладзіміравічам Саламевічам і многімі іншымі выдатнымі дзеячамі нацыянальнай літаратуры і культуры.

Здавалася, Сяргея як актыўнага і творчага студэнта пакіну-

ць на кафедры, прапануюць паступаць у аспірантуру. Тым больш ён у фаворы ў прафесара Алега Антонавіча Лойкі. Аднак тады мы, наіўныя і маладасведчаныя студэнты, шмат чаго не ведалі пра навуковае закуліссе, філфакаўскую «кухню». Хіба ў той брэжнеўскі і пазнейшы савецкі час, калі квітнелі кумаўство ды блат, сялянскаму сыну на філфаку магло свяціць штосьці большае, чым настаўніцкі шлях Лабановіча? Нават тыя таленавітыя аспіранты, хто ўсё ж цудам прабіўся ў аспірантуру, на кафедры беларускай літаратуры БДУ не засталіся, месца ім не знайшлося (я маю на ўвазе Генадзя Праневіча ды Ігара Жука). І толькі тады, калі загадчыкам кафедры стаў прафесар А. А. Лойка, сітуацыя пачала мяняцца: у аспірантуру змаглі паступаць не толькі дзеці пісьменнікаў.

Сяргей Чыгрын з маладой жонкай Ірынай паехаў працаваць на сваю радзіму. На Слонімшчыне настаўнічаў у Глоўсевіцкай сярэдняй школе (1985—1988). Потым маладога настаўніка ўзялі на працу ў газету «За перамогу камунізму» (цяпер «Слонімскі веснік»), чатыры гады ён адпрацаваў карэктарам. Шмат пісаў, друкаваўся. Аднойчы старшыня Слонімскага гаркама партыі сказаў, што Сяргей Чыгрын хоць карэктар, але піша больш за ўсіх супрацоўнікаў раёнкі. У 1992 г. з рэдакцыі газеты перайшоў у Слонімскі драматычны тэатр, дзе працаваў загадчыкам літаратурнай часткі. Затым падаўся ў недзяржаўны перыядычны друк, пакаштаваў журналісцкага хлеба. У 2003—2011 гг. – на пасадзе намесніка галоўнага рэдактара «Газеты Слонімскай». Аднак абставіны склаліся так, што вярнуўся ў тэатральную стыхію. Ранейшы досвед працы ў тэатры і літаратурна-творчы патэнцыял зноў спатрэбіліся ва ўнікальнай установе культуры раёна і краіны. Сяргей Чыгрын з 2011 года і па сёння – загадчык літаратурнай часткі Слонімскага драматычнага тэатра.

Жыць і працаваць на радзіме – лёсу наканаванне. Напэўна, так Бог пажадаў-захацеў, а не толькі так склаліся абставіны. Гэта і жыццёвы крыж, і светлая радасць з дамешкам суму, і шчасце – шчасце ўжо хаця б таму, што Сяргей Чыгрын напісаў столькі цудоўных кніг пра свой родны край! Хтосьці любіць радзіму на адлегласці, з настальгіяй згадвае яе, а ён жыве тут, «дзе сэрцу ўсё блізка…». Штодня ходзіць па слонімскіх вуліцах, ездзіць шляхамі-дарогамі сваёй бацькаўшчыны, сузірае хара-

ства навакольных краявідаў. «Каханы мой край», – на інтымна-лірычнай хвалі Сяргей Чыгрын выказаў сваё сардэчнае пачуццё любові да радзімы. Свой патрыятызм ён добра перадаў і ў наступных вершаваных радках: «Шчырая Шчара // Працякае праз Слонім // І праз // Маё сэрца» (верш «Шчара»). Нават сны, як прызнаецца Сяргей, у яго пра сваё роднае, беларускае, дарагое сэрцу і памяці. «Мне асвятляе сны мая Айчына…» – гаворыць ён. І яшчэ адно красамоўнае прызнанне: «Я выйшаў родам з гэтага народа…». Гэта не проста паэтычныя дэкларацыі. Сяргей Чыгрын – «той, хто Айчыну кахае» не на словах, бо, рэалізуючы кніжныя праекты і культурніцкія ідэі-задумы, ён робіць канкрэтныя справы для сваіх землякоў, вяртае слонімцаў да родных вытокаў і каранёў, узбагачае іх досведам і ведамі пра гісторыю бацькаўшчыны. У першую чаргу праз кнігі ён дае магчымасць моладзі як мага больш даведацца пра родную Слонімшчыну, яе мінулае, культуру і традыцыі, няпросты і драматычны лёс знакамітых і малавядомых землякоў – і тым самым дапамагае пасталець, памудрэць, стаць палымянымі патрыётамі роднага краю, якія ганарацца сваёй прыналежнасцю да зямлі бацькоў, дзядоў і продкаў.

Радзімазнаўства – галоўны кірунак даследча-пошукавай і творчай дзейнасці Сяргей Чыгрына. І на гэтай дзялянцы ён знайшоў сябе, за шмат гадоў многае паспеў. Вывучаючы гісторыю радзімы як краязнавец, неўзабаве пераканаўся, што, кажучы яго словамі, «тут – поле неаранае». У нястомным шчыраванні на ніве радзімазнаўства Сяргей Чыгрын займеў багаты плён уласнай працы. Слонімскі руплівец выдаў некалькі дзясяткаў гісторыка-краязнаўчых кніг і літаратурных артыкулаў: «Янка Купала і Слонімшчына» (1993), «Родам са Слонімшчыны» (2003), «Пакліканыя на родны парог» (2005), «Чамяры і чамяроўцы» (2006), «У пошуках слонімскіх скарбаў» (2007), «Мастак Антон Карніцкі» (2009), «Жыў роднай песняй» (2010), «Альбярцін» (2011), «Па слядах Купалы і Коласа», «Такі іх лёс», «Слонімскія падмуркі», «Сярод сваіх людзей» (усе – 2012), «Іншых шляхоў не было», «Слонімскі буквар» (абедзве – 2013), «Хочацца дахаты», «Слонім і ваколіца» (абедзве – 2014), «125 пытанняў і адказаў з гісторыі Слонімшчыны» (2015), «Час спагадлівым не бывае» (2016) і інш. У гэтую скарбонку радзімазнаўчых выданняў да-

даліся таксама такія кнігі Сяргея Чыгрына, як «Легенды і паданні Слонімшчыны» (2013), «Гісторыя Слоніма на старых фотаздымках і паштоўках (1900—1950)» (2014), «Слонімскія настроі» (2016) “Слонімскія гісторыі” (2017) і некаторыя іншыя. Па сутнасці слонімскі даследчык рэгіянальнай гісторыі стварыў цэлую ўнікальную краязнаўчую бібліятэчку кніг, аналагаў якой у сучаснай Беларусі няма. Можна сказаць, ён здзейсніў сапраўдны творчы подзвіг. Такія людзі, як ён, заслужаныя не толькі перад сваёй малой радзімай, але і перад нацыянальнай культурай. Яны падаюць прыклад дзейснага патрыятызму, дбайнай і самаадданай працы па адраджэнні і зберажэнні нашай культурна-духоўнай спадчыны, умацаванні гістарычнай памяці. Безумоўна, такіх людзей трэба было б ушаноўваць у нашай суверэннай краіне на самым высокім узроўні, аддаючы належнае іх падзвіжніцтву, актыўнай асветніцкай і папулярызатарскай дзейнасці. Бо ўсё, што здзейсніў і што працягвае рабіць Сяргей Чыгрын, накіравана на адкрыццё і вывучэнне багатай, шматграннай гісторыі роднага краю, выхаванне на гэтым падмурку ведаў патрыятычнай свядомасці і нацыянальнай годнасці так званай «каранявой» асобы. Бо без ведання ўласных каранёў, пачуцця роднай зямлі, Бацькаўшчыны і ўсведамлення духоўнай з’яднанасці са сваім народам, нацыянальнай прасторай чалавек ператвараецца ў перакаці-поле, бязроднага Івана, якому ў сучасным глабальным свеце ўсё роўна, дзе быць і дзе жыць. Знакаміты У. Караткевіч так гаварыў пра ўсвядомленае і адказнае стаўленне да гісторыі: «…Не пагарджаць святым сваім мінулым, // А заслужыць яшчэ, // і вартым быць яго» («Беларускае мінулае»). Сяргей Чыгрын – прадаўжальнік караткевічаўскай традыцыі па вяртанні суайчыннікам гістарычнай свядомасці, аднаўленні і рэканструкцыі праўдзівых старонак мінулага свайго краю. Праўда, у даследчай дзейнасці Сяргей Чыгрына пераважае рэгіянальна-краязнаўчы ўхіл. Але гэта не змяншае ролю, значэнне яго працы як гісторыка, даследчыка і тых набыткаў ды напрацовак, якія ён прэзентаваў грамадскасці.

Галоўны клопат Сяргей Чыгрына палягае ў тым, каб землякі, усе, хто жыве на Слонімшчыне, мелі дакладнае ўяўленне пра тое, што адбывалася на іх зямлі, хто і чым вызначыўся ў мінулым, каб зрабіць свой край і яго жыццё лепшым, праславіў яго

сваім талентам і здзяйсненнямі. У краязнаўчых кнігах С. Чыгрын аднаўляе «часоў былых і новых сувязь», стварае найперш персаніфікаваную гісторыю радзімы – г. зн. гісторыю ў асобах, імёнах, абліччах славутых і вядомых землякоў. Без гэтай дыялектыкі малога і вялікага, без канкрэтных радзімазнаўчых ведаў па вялікім рахунку не можа быць сапраўднага нацыянальна-патрыятычнага духу і гарту, духоўнай еднасці і адзінства людзей. У чалавека мусіць быць адчуванне таго, што ён жыве і стаіць на сваёй зямлі, што радзіма – яго і грунт-апірышча, і духоўнае заплечча. Вось таму слонімскаму краязнаўцу і жадаецца, каб кожны зямляк жыў у сэрцы з Радзімай, ведаў, адкуль ён і хто ён, ганарыўся зямлёй продкаў і выдатных людзей свайго краю. У прадмове да адной з кніг, выдадзеных апошнім часам, Сяргей Чыгрын напісаў: «Я ганаруся сваім горадам. Тут жылі мае продкі, тут жывуць мае сваякі і сябры, тут знаёмыя мне да драбніц кожная вуліца, завулак, кожны помнік і твары маіх землякоў. Гады бяруць сваё, але старажытнасць і прыгажосць ніколі не сцерці з аблічча майго Слоніма… Проста трэба адчуваць і берагчы гэтую прыгажосць і заўсёды шанаваць гісторыю роднага горада!» У гэтых словах заключаны сэнс жыцця і творчая праграма дзейнасці слонімскага Герадота нашых дзён.

З цягам часу краязнаўчыя зацікаўленні і гістарычныя экскурсы С. Чыгрына пашырыліся. Ён пераключыўся на паглыбленае вывучэнне і даследаванне гісторыі суседніх раёнаў. Зладзіў вандроўкі па Зэльвеншчыне і Дзятлаўшчыне, наведаў памятныя мясціны і малую радзіму асобных пісьменнікаў, мастакоў, навукоўцаў. Штосьці ён хацеў пачуць і даведацца, як кажуць, з першых вуснаў, таму запісваў гутаркі-дыялогі. Пэўны назапашаны краязнаўчы матэрыял у С. Чыгрына ўжо меўся, таму ў ходзе працы над кніжнымі праектамі пісьменнік-даследчык выкарыстаў ранейшыя публікацыі і напрацоўкі, аднак падняў новыя тэмы, прысвяціў шэраг нарысаў выбітным асобам, стварыў адметныя і запамінальныя партрэты. Суседзі-зэльвенцы і чытачы з Дзятлава атрымалі ў дарунак цікавыя і змястоўныя кнігі слонімскага аўтара «Краязнаўчымі сцяжынкамі Зэльвеншчыны» (2013) і «На радзіме Ігната Дварчаніна» (2016). У 2017 г. за краязнаўчую працу С. Чыгрын уганараваны прэміяй імя Аляксандра і Марыі Стагановічаў, якой адзначаюцца творы ў галіне

непрыдуманай літаратуры. Кніга «На радзіме Ігната Дварчаніна», за якую аўтар атрымаў прэмію, мае падзагаловак «З краязнаўчых вандровак па Дзятлаўшчыне». С. Чыгрын мэтанакіравана збіраў дакументальныя і архіўныя матэрыялы, расшукваў рэдкія выданні ў бібліятэках з невядомымі чытачу публікацыямі. Ён, ствараючы краязнаўчыя аповеды, адштурхоўваўся ад лістоў сваіх адрасатаў і ўспамінаў, біяграфічных звестак і фактаў, сустрэч з людзьмі, канкрэтных асабістых уражанняў і назіранняў. Ён, можна сказаць, узняў з нябыту імёны многіх малавядомых аўтараў з былой Заходняй Беларусі.

У цэнтры краязнаўчых і літаратурна-даследчых зацікаўленняў С. Чыгрына – асоба, яе жыццё і дзейнасць. Сваю духоўную пародненасць, повязь са Слонімшчынай ён адчувае праз далучанасць да лёсу выдатных і выбітных землякоў. Ён даследаваў жыццёвы і творчы шлях Язэпа Стаброўскага, Гальяша Леўчыка, Кандрата Лейкі, Якуба Міско, Сяргея Дарожнага, Валянціна Таўлая, Анатоля Іверса, Сяргея Новіка-Пеюна, Васіля Супруна, Міколы Арочкі, Алега Лойкі, Янкі Саламевіча і інш. Аднак краязнавец распавядае не толькі пра пісьменнікаў-землякоў, але і вядомых людзей са слонімскай зямлі самых розных прафесій і заняткаў: дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў, мастакоў, навукоўцаў, медыкаў, вайскоўцаў, музыкаў, асветнікаў, педагогаў, сапраўдных беларускіх інтэлігентаў і патрыётаў. Імёны некаторых землякоў, як ужо адзначалася, вернуты краязнаўцам па сутнасці з нябыту. Дзякуючы яму стала больш вядомай асоба кампазітара і харавога дырыжора Антона Валынчыка і адбылося адраджэнне памяці пра мастака Антона Карніцкага – кожнаму з гэтых творчых людзей прысвечаны гісторыка-біяграфічны нарыс.

Шмат часу і высілкаў С. Чыгрын аддаў збіранню і вяртанню спадчыны заходнебеларускіх пісьменнікаў і літаратараў-землякоў. Дзякуючы яго пошукавай, збіральніцкай і ўкладальніцай працы пабачылі свет кнігі «Вяртанне да сваіх» (1999) Станіслава Грынкевіча, Франука Грышкевіча, Уладыслава Казлоўшчыка, «Рабінавы хмель» (2009) Сяргея Хмары, «Аўсяныя росы» (2011), «З глыбінь жыцця», «Жыццё і творчасць Анатоля Іверса» (абедзве – 2012) Анатоля Іверса, «Захацелася шчасця» (2012) Алеся Сучка, «Маркотныя зоркі» (2014) Янука Дарашкевіча, «Пан Тру-

доўскі» (2015) Кандрата Лейкі, «Прыкрыты сэрца боль» (2015) Язэпа Вількоўшчыка і некаторыя іншыя.

Літаратуразнаўчая дзейнасць Сяргея Чыгрына перасягнула не толькі межы свайго рэгіёну, краіны, але і пашыралася на блізкае і далёкае замежжа. На новай хвалі нацыянальнага адраджэння ў 1990-я гг. вярталася ў гісторыка-культурны кантэкст літаратура беларускай эміграцыі, і С. Чыгрын далучыўся да запачаткавання працэсу знаёмства з асобамі, імёнамі пісьменнікаў замежжа, чыя творчасць на радзіме была невядомай. Распачынаць гэтую справу было няпроста, бо ў грамадстве існавала адмоўнае стаўленне да беларускай эміграцыі. «Калабаранты» – так казалі ў савецкі час пра тых, хто супрацоўнічаў з нямецкімі акупацыйнымі ўладамі, а пасля Вялікай Айчыннай вайны пакінуў Беларусь. А таму ў дачыненні да нацыянальнай эміграцыі трэба было пераадольваць пэўныя ідэалагемы і стэрэатыпы, займаць узважаную пазіцыю і, не замоўчваючы факты біяграфіі дзеячаў беларускай гісторыі, літаратуры і культуры, гаварыць пра іх творчыя дасягненні і набыткі, здзейсненае імі ў свой час на карысць Бацькаўшчыны і народа, дзеля беларускай справы, нацыянальнай культуры.

Тым не менш тады, на этапе найноўшай гісторыі, метраполія павярнулася да беларускай дыяспары. Выйшаў том паэзіі беларускіх паэтаў-эмігрантаў «Туга па Радзіме» (1992), укладзены Б. Сачанкам. Пісьменнік і журналіст Л. Пранчак пазнаёміў суайчыннікаў з «Беларускай Амерыкай» (такую назву мае яго кніга, выдадзеная ў 1994 г.). На старонках перыёдыкі з’явіліся артыкулы і нарысы пра выбітных беларускіх пісьменнікаў замежжа. У 1993 г. у часопісе «Роднае слова» (№ 10) быў змешчаны артыкул С. Чыгрына «Тры постаці: Алесь Змагар, Ян Пятроўскі, Сяргей Хмара-Сіняк» (у рубрыцы «Літаратура беларускага замежжа»). Заўважным вынікам дбання і працы С. Чыгрына як даследчыка беларускай літаратуры стаў сабраны і пракаментаваны ім збор выбраных твораў «Рабінавы хмель» Сяргея Хмары (1905—1992), заходнебеларускага паэта і грамадскага дзеяча, які многія гады жыў на эміграцыі.

Сяргей Чыгрын як гісторык літаратуры асабліва актыўна спрычыніўся да вывучэння і даследавання беларускага пісьменства ў Польшчы. Сувязі яго з Беласточчынай даўнія, ён ад-

зін са сталых аўтараў газеты «Ніва». У 1995 г. у згаданым часопісе «Роднае слова» (№ 2, 3) С. Чыгрын надрукаваў артыкул «Пад дзіўны гоман Белавежскай пушчы: Беларуская літаратурная плынь у Польшчы». Жыццё і творчасць вядомых беларусаў у суседняй краіне ён грунтоўна разглядае ў кнігах «Беларуская Беласточчына», «З беластоцкай зямлі» (абедзве – 2008), «Шляхамі Беласточчыны» (2015). У яго кнізе «Іншых шляхоў не было» (2012) запыняе ўвагу раздзел «Родам з Беласточчыны», а таксама тут надрукавана інтэрв'ю з Сакратам Яновічам «Крынкі – мой свет». У іншых кніжных выданнях даследчыка змешчаны цэлы шэраг артыкулаў, у якіх ён піша пра беластоцкіх літаратараў: «Цэп і серп Алеся Барскага», «Аб гэтым казаў мне Сакрат», «Ён ратаваўся беларускасцю» (пра М. Гайдука), «Гаворкай родную заліваў тугу» (пра Ю. Геніюша), «Святло паэзіі Юрыя Баены», «Бераг вершаў Міры Лукшы» і інш. У кнігах і публікацыях пра гісторыю і літаратуру Беласточчыны С. Чыгрын прыводзіць цікавыя факты, малавядомыя біяграфічныя звесткі, дадае новыя штрыхі ці дэталі да партрэтаў знакамітасцей ці выбітных асоб, спалучаных лёсам з беластоцкай зямлёй. Сяргей Чыгрын здолеў па крупінках сабраць творчы наробак паэта-нашаніўца Янука Дарашкевіча, які нарадзіўся ў 1890 г. у вёсцы Мялешкі на Беласточчыне. Яшчэ ў далёкім 1913 г. М. Багдановіч адзначаў, што гэты аўтар мае «палёт і талент». І вось дзякуючы намаганням няўрымслівага слонімскага энтузіяста і дбайнага збіральніка спадчыны вершы Я. Дарашкевіча змешчаны ў кнізе «Маркотныя зоркі» (2014). У 2015 г. літаратуразнавец Сяргей Чыгрын выдаў зборнік артыкулаў і гутарак «Мора Віктара Шведа», які прысвяціў 90-годдзю старэйшага пісьменніка Беласточчыны, імя якога фігуруе ў назве кніжкі. Мора – гэта не водная стыхія, а родная вёска Віктара Шведа, што непадалёк ад беластоцкай Гайнаўкі.

Усё, што робіць Сяргей Чыгрын, ідзе ад сэрца, ад яго чуйнай памяці. З пачуццём адданасці і чалавечага абавязку ён рыхтаваў зборнік выбраных твораў «Паміж песняй і болем» (2010) Леаніда Трубача, паэта, сябра і аднакурсніка, які заўчасна пакінуў наш пакутны свет, пражыў толькі 46 гадоў. Сяргей стаў ініцыятарам падрыхтоўкі гэтага выдання, аб'яднаў студэнтаў-выпуск-

нікоў філфака БДУ 1985 г. вакол творчага праекта – і ў выніку з'явілася кніга-помнік таленавітаму паэту з Пастаўшчыны.

Паэтычная творчасць – яскравая, адметная грань асобы С. Чыгрына. Уласна кажучы, з вершаў ён пачынаў, як малады паэт-пачатковец уваходзіў у нашу беларускую літаратуру. Сёння на ягоным творчым рахунку чатыры вершаваныя зборнікі: «Шчырая Шчара» (1993), «Горад без цябе» (1999), «Лірыка» (2007), «Камень Міндоўга» (2009). У гэтых кнігах добра выявіўся талент Сяргея Чыгрына як паэта-лірыка. Тэксты лепшых паэтычных твораў пераконваюць, што ён умее пісаць вершы вобразныя, сэнсава ёмістыя і ўзнёсла-пачуццёвыя. Імпануе нацыянальны пафас твораў пра мінулае і беларускую рэальнасць. У лірыцы кахання найбольш адметна ўвасобіўся рамантычны свет яго лірычнага героя. Аднак у паэзіі Сяргей Чыгрын не прытрымліваецца прынцыпу «ні дня без радка». У адной з гутарак ён прызнаўся: «Час паэзіі ў мяне ўжо прайшоў. Гэта час маладосці…». Як вынікае са зместу інтэрв'ю апошняга часу, вялікай унутранай патрэбы ў тым, каб пісаць вершы, ён цяпер не мае. Гэтым і тлумачыцца катэгарычнасць выказвання пісьменніка: «…Сёння паэтычны перыяд скончыўся. Графаманам я быць не хачу, бо іх і так хапае ў кожным раёне. Хаця ўвага да паэтычных творцаў у нас сёння не такая пільная і шаноўная». Між тым Сяргей адразу абмовіўся, можна сказаць, выдаў сябе: «Але вершы пішу рэдка» (Рэжым доступу: baj.by›be/analytics/syargey-chygryn-grafamanam…bo…). Значыць, вершы ўсё ж пішуцца, няхай сабе не так часта, як раней.

Няпоўнай была б характарыстыка пісьменніцкай індывідуальнасці Сяргея Чыгрына без вылучэння яшчэ адной важнай творчай грані – іпастасі перакладчыка. Заахвоціла яго да паэтычных перастварэнняў на філфаку БДУ выкладчыца французскай мовы Святлана Мікалаеўна Любіч. Сяргей у студэнцкія гады зрабіў спробы перакладаў твораў Луізы Мішэль, Поля Элюара, Поля Верлена, Сальвадора Далі і іншых франкамоўных паэтаў. Перакладчыцкая праца займела свой працяг. Пераўвасабляў творы пераважна з украінскай і рускай моў. Апрача беларускамоўных перастварэнняў французскіх і ўкраінскіх паэтаў, ён пераклаў творы іншамоўных драматургаў.

Вераснёўская пара, калі нарадзіўся Сяргей Чыгрын, – часі-

на жоўта-чырвона-залацістай восені. Восені мяккай і лагоднай, па-акварэльнаму празрыстай і яснай. Цудоўная пара для одуму, разваг і летуценняў. У адным з вершаў, што ўвайшоў у зборнік «Камень Міндоўга», аўтар гаворыць:

Мая залатая восень,
Нібы карона Міндоўга.
А я пакуль шчэ ў дарозе –
Хай будзе шчаслівай дарога.

Творчая праца прынесла шчодры пладаносны плён беларускаму краязнаўцу і пісьменніку. Сёлетняй восенню Сяргею разам са сваімі ўдзячнымі землякамі ды сябрамі-прыхільнікамі ёсць што аглядаць на такім ураджайным полі яго клопату і нястомнай дзейнасці. А сцежка-дарога выкіроўвае на новы абсяг, на новае кола жыцця і творчасці. Не сумняваюся: мой сябра, духоўны пабрацім і шчыры беларус са Слоніма не спыніцца ў сваёй штодзённай хадзе і творчых шуканнях новага, невядомага, неспазнанага. Няхай будуць спрыяльнымі для слонімскага вандроўніка-радзімазнаўцы ўсе поры года, хай яму шэнціць і шчасціць яшчэ доўга-доўга!

2018

Змест

Літаратурна–мастацкае выданне

Чыгрын Сяргей Мікалаевіч

Літаратурная Слонімшчына

Артыкулы, згадкі, гутарка

Вёрстка *Алесь Рыжы*
Вокладка *Алесь Рыжы*
Карэктар *Аксана Данілевіч*

Падпісана да друку 00.00.2019 г. Фармат 60х84/16.
Папера афсетная. Друк лічбавы
Ум.друк.арк. 10,1. Ул. - выд.арк 7,2.
Тыраж 000 экз. Заказ 00-0/2019

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
Таварыства з абмежаванай адказнасцю «ЮрСаПрынт».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў
№ 1/388 ад 01.07.2014 г.
Вул. Карла Маркса,11, 230015, г. Гродна.
+375 152 77 18 20
+375 295 87 84 11

www.usp.by   info@usp.by